

จิตวิญญาณแห่งพุทธสถาปัตยกรรมวัดไทร่หินหลวง จ. ลำปาง

นายธีรยุทธ อินทจักร์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

410275437

CU Thesais 5573801225 dissertation / recv: 19072562 00:24:17 / seq: 33

SPIRITUAL CONSCIOUSNESS IN BUDDHIST ARCHITECTURE : WAT LAI HIN LUANG,
LAMPANG PROVINCE.

Mr. Thirayut Inthachak

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Architecture
Department of Architecture
Faculty of Architecture
Chulalongkorn University
Academic Year 2018
Copyright of Chulalongkorn University

410275437

CU Theses 5573801225 dissertation / recv: 19072562 00:24:17 / seq: 33

ธีรยุทธ อินทจักร : จิตวิญญาณแห่งพุทธสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง จ. ลำปาง. (SPIRITUAL CONSCIOUSNESS IN BUDDHIST ARCHITECTURE : WAT LAI HIN LUANG, LAMPANG PROVINCE.) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ดร.วันชัย มงคลประดิษฐ์

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความหมายในเชิงคุณค่าของงานสถาปัตยกรรมจากวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความหมายในเชิงคุณค่าของงานสถาปัตยกรรมจากวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา และนำเสนอคุณสมบัติในงานสถาปัตยกรรมที่สามารถพัฒนาความเป็นมนุษย์ตามหลักการทางพุทธศาสนา จากกรณีศึกษา วัดไหล่หินหลวง จ.ลำปาง ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่รองรับสถาบันทางพุทธศาสนาภายในวัฒนธรรมล้านนาที่ได้รับการยอมรับในคุณค่าทางประวัติศาสตร์และศิลปสถาปัตยกรรมยังคงสืบสานวิถีทางวัฒนธรรมมาจนปัจจุบัน โดยการวิจัยนี้เป็นลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการสังเคราะห์หลักการทางพุทธศาสนา ร่วมกับการสังเกตเชิงลึกจากการจากข้อมูลภาคสนาม ผลการศึกษาสามารถสรุปในเชิงคุณสมบัติทางงานสถาปัตยกรรม มีดังต่อไปนี้ คือสถาปัตยกรรมแห่งการตระหนักรู้ ที่แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจต่อคุณค่าและความหมายของชีวิต และการรู้เท่าทันตามความเป็นจริงบนวิถีที่เป็นเอกภาพกับธรรมชาติ, สถาปัตยกรรมแห่งสภาวะจิตตั้งมั่นมีสติสัมปชัญญะเห็นแจ้งในสภาวะสากลของชีวิต และสถาปัตยกรรมแห่งการน้อมนำ เหตุและปัจจัยจากภายนอกที่ให้เกิดได้รับรู้ และเข้าถึงสภาวะแห่งศีล สภาวะแห่งสมาธิและสภาวะแห่งปัญญา อันเป็นวิถีแห่งการพัฒนาทางจิตวิญญาณและผลการศึกษาในเชิงคุณค่าและความหมาย คือการสร้างงานสถาปัตยกรรมที่รองรับการดำรงอยู่บนวิถีที่มีเป้าหมายในการพัฒนาจิตใจไปสู่จุดสูงสุดของชีวิต เป้าหมายของชีวิตคือวิถีทางเดียวกันกับธรรมชาติ สถาปัตยกรรมจึงมีความหมายเป็นดั่ง มหาวิหารอันศักดิ์สิทธิ์ ที่สะท้อนพลังในมิติทางจิตวิญญาณ ที่มุ่งพัฒนาชีวิตสู่สภาวะการดำรงอยู่อย่างบริบูรณ์และเข้าถึงคุณค่าสูงสุด

สาขาวิชา สถาปัตยกรรม

ลายมือชื่อนิสิต

ปีการศึกษา 2561

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

410275437

CD :Thesis 5573801225 dissertation / rev: 19072562 00:24:17 / seq: 33

5573801225 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORD: Interpretation, Spiritual, Buddhist Architecture, Lanna Temple, Wat
Lai Hin Luang, Design Guild line

Thirayut Inthachak : SPIRITUAL CONSCIOUSNESS IN BUDDHIST
ARCHITECTURE : WAT LAI HIN LUANG, LAMPANG PROVINCE.. Advisor:
WONCHAI MONGKOLPRADIT, Ph.D.

The objectives of the research were to explain the meaning of the architectural value from Buddhist culture, and to present the attribute in architecture that can develop humanity according to Buddhist principles from the case study of Wat Lai Hin Luang, Lampang. This temple is an architecture that supports Buddhist institutions within Lanna culture that have been recognized in historical and the art of architecture values continue to preserve the cultural way until today. This research was a qualitative method from synthesis of Buddhist principles together with participant field study observation. The results in terms of architectural attributes can be summarized as follows: the architecture of awareness that represent the understanding of the value and meaning of life and knowing the truth on the unity with nature, the architecture of the mental state is firmly established Consciousness, noticeable in the universal state of life, and the architecture of persuasion the law of causation that let the mind get reach the state of morality, concentration on mindfulness and wisdom which is the way of spiritual development. The others in term of value and meaning can be summarized as follows: the creation of architecture that supports developing life to a state of complete existence, the architecture was a place of sacred life within spiritual dimension, which the goal of life is the same way as nature.

Field of Study: Architecture

Student's Signature

Academic Year: 2018

Advisor's Signature

410275437

CD :Thesis 5573801225 dissertation / recv: 19072562 00:24:17 / seq: 33

กิตติกรรมประกาศ

คุณค่าอันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ข้าพเจ้าขอน้อมถวายเป็นเครื่องบูชาแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงค้นพบความจริงและทรงแสดงแก่มวลมนุษย พระธรรมอันประเสริฐที่นำมาซึ่งความดับทุกข์และสันติสุขแก่มวลมนุษย และพระสงฆ์สาวกผู้ละกิเลสได้แล้วดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขต่อชนทั้งมวล

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาอย่างสูงจากอาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ ดร.วันชัย มงคลประดิษฐ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำปรึกษาตลอดจนปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง ข้าพเจ้าตระหนักถึงความตั้งใจจริงและความทุ่มเทของอาจารย์และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบคุณ เจ้าอาวาสและชาวคณะศรีรัตนบ้านไหล่หินหลวง จ.ลำปาง ที่ให้ความร่วมมือและสนับสนุนการให้ข้อมูลอย่าง รวมถึง ศาสนาจารย์ทุกท่านที่สละเวลาอบรมสั่งสอนเนื้อหาที่ลึกซึ้งของพระพุทธศาสนา และดร.ชญาณิน จิตรานุเคราะห์ ที่ทั้งให้คำปรึกษาข้อแนะนำและสนับสนุนการช่วยเหลือในหลาย ๆ ด้านที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ทำให้วิทยานิพนธ์นี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นตลอดจนเพื่อนร่วมชั้นทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือในทุก ๆ ด้านและขอขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามไว้ในที่นี้ ที่กรุณาสละเวลาเอื้อเฟื้อข้อมูลและให้ความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ที่มีส่วนช่วยให้การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

ธีรยุทธ อินทจักร์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญรูปภาพ.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ที่มาและความสำคัญ.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	๕
๑.๓ ขอบเขตการศึกษา.....	๖
๑.๔ นิยามคำศัพท์.....	๖
๑.๕ ทฤษฎีสำคัญ และสมมติฐาน หรือกรอบความคิดในการศึกษา.....	๗
๑.๖ ระเบียบวิธีการดำเนินการศึกษา.....	๙
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา.....	๑๑
บทที่ ๒ ทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	๑๓
๒.๑ เนื้อหาและหลักการทางพุทธศาสนา.....	๑๔
๒.๑.๑ ชั้น ๕ ชีวิตและองค์ประกอบของชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา.....	๑๔
๒.๑.๒ อายตนะ.....	๑๔
๒.๑.๓ จิต ศูนย์กลางของชีวิต.....	๑๕
๒.๑.๔ กฎแห่งกรรม.....	๑๖
๒.๑.๕ สภาวะเหตุและปัจจัยตามธรรมชาติ กฎอิทัปปัจจยตา ปฏิจสมุปบาท.....	๑๖
๒.๑.๖ กฎไตรลักษณ์.....	๑๗

410275437

CD IThesis 5573801225 dissertation / rev: 19072562 00:24:17 / seq: 33

๒.๑.๗วิธีแห่งความหลุดพ้น	๑๘
๒.๑.๘สติ ความระลึกได้	๒๐
๒.๑.๙ศรัทธากับปัญญา.....	๒๐
๒.๑.๑๐ ความพ้นทุกข์.....	๒๒
๒.๒ กลไกของหลักพุทธศาสนาที่เป็นแนวทางในการนำไปใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ของรูปทรง ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม.....	๒๒
บทที่ ๓ สถานภาพของวัดไหล่หินหลวงกับการรับรู้รูปทรงและที่ว่างในงานสถาปัตยกรรม และ ความสัมพันธ์กับหลักการทางพุทธศาสนา.....	๒๗
๓.๑ ประวัติความเป็นมาและความสัมพันธ์ของวัดไหล่หินหลวงกับชุมชนบ้านไหล่หิน.....	๒๗
๓.๑.๑ ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของวัดไหล่หินหลวง.....	๒๗
๓.๑.๒ ประเพณี วัฒนธรรมของวัดไหล่หินหลวงกับชุมชนบ้านไหล่หิน	๓๒
๓.๑.๓ การสร้างและระเบียบแบบแผนทางสถาปัตยกรรมของวัดไหล่หินหลวง	๓๖
๓.๒ การรับรู้รูปทรงและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง.....	๕๐
๓.๒.๑ ลำดับการรับรู้รูปทรงและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง	๕๑
๓.๒.๒ ลักษณะของการรับรู้รูปทรงและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง	๕๕
๓.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างรูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของวัดไหล่หินหลวงกับหลักการทาง พุทธศาสนา	๕๘
บทที่ ๔ การสร้างพื้นที่พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ในวัดไหล่หินหลวง	๖๔
๔.๑ นิमितแห่งปัญญา	๖๔
๔.๑.๑ เจตียะนิमितแห่งปัญญา	๖๕
๔.๑.๒ นิमितลักษณะแห่งพระเจดีย์.....	๖๖
๔.๑.๓ พระเจดีย์ นิमितศูนย์กลางแห่งชีวิต	๖๗
๔.๒ มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์	๖๘
๔.๒.๑ มณฑลสัปปายะ การน้อมนำสู่สภาวะ ศีล สมาธิ ปัญญา แห่งจิต.....	๗๑
๔.๒.๒ มณฑลในการน้อมนำจิต ให้เป็นจิตที่รู้กายรู้ใจ	๗๒

๔.๒.๓มณฑลแห่งชีวิต โลกภายในกับโลกภายนอก	๗๔
๔.๓ ทิศทั้ง ๖ ของชีวิต	๗๖
๔.๔ สัญลักษณ์และความหมาย	๗๗
๔.๔.๑ไตรภูมิ มณฑลจักรวาล มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์	๗๙
๔.๔.๒ปีนักษัตร	๘๑
๔.๔.๓สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติ ชาดก เรื่องราวและเนื้อหาในพุทธศาสนา	๘๒
๔.๔.๔เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมของชุมชน	๘๔
๔.๕ ลักษณะแห่งเอกภาพและดุลยภาพแห่ง ความจริง ความดี และความงาม	๘๕
๔.๕.๑ความจริงเนื้อแท้ของพุทธศาสนา ชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา	๘๕
๔.๕.๒ความดี พลวัตของศรัทธาและปัญญา	๘๖
๔.๕.๓ความงาม ความเบิกบานและพลังเคลื่อนไหวของชีวิต	๘๘
บทที่ ๕ บทสรุป วัดไทรอินทร์หลวง พุทธสถาปัตยกรรมแห่งจิตวิญญาณ	๙๓
๕.๑ ข้อสรุปของการศึกษา	๙๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	๙๖
บรรณานุกรม	98
ประวัติผู้เขียน	101

410275437

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ ๑.๑ แผนภูมิกรอบแนวคิดที่มาของการศึกษา.....	๔
ภาพที่ ๑.๒ แผนภูมิแสดงกระบวนการทางวิธีวิทยาของการศึกษา.....	๑๑
ภาพที่ ๒.๑ แฝงฝัง ปฏิสัมพันธ์ของอายตนะภายนอกและอายตนะภายในสู่การน้อมนำปรากฏการณ์ ของชีวิต	๒๕
ภาพที่ ๒.๒ แฝงฝังแสดงแนวคิดในการเชื่อมโยงหลักธรรมสู่แนวทางการรับรู้งานสถาปัตยกรรม....	๒๖
ภาพที่ ๓.๑ ตำแหน่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมของวัดไหล่หินหลวง	๒๘
ภาพที่ ๓.๒ การจำวัตร ถือศีล ปฏิบัติธรรมของศรัทธาบ้านไหล่หิน ในวัดสำคัญทางพุทธศาสนา.....	๓๑
ภาพที่ ๓.๓ วัดไหล่หินหลวงเป็นแห่งศึกษาธรรมะ และเป็นสถานที่สำคัญที่มีการจารึกรักษาทระ ธรรมในคัมภีร์ใบลานมาแต่อดีต.....	๓๒
ภาพที่ ๓.๔ ประเพณีทำบุญตักบาตร บริเวณลานด้านหน้าเขตพุทธาวาส.....	๓๕
ภาพที่ ๓.๕ กิจกรรมการเวียนเทียนในวันสำคัญ	๓๕
ภาพที่ ๓.๖ การสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดภายในวัด	๓๕
ภาพที่ ๓.๗ พื้นที่วัดและบริเวณโดยรอบ.....	๓๖
ภาพที่ ๓.๘ การใช้พื้นที่และสถาปัตยกรรมภายในวัดไหล่หินหลวง	๓๗
ภาพที่ ๓.๙ ภาพลายแบบลักษณะซุ้มโขงวัดไหล่หินหลวง.....	๓๙
ภาพที่ ๓.๑๐ ภาพด้านหน้าและด้านหลังซุ้มโขงทางเข้าหลักเขตพุทธาวาส	๓๙
ภาพที่ ๓.๑๑ การประดับรูปกนิณีและชั้นหลังคาซุ้มโขงด้วยรูปสัตว์ที่ทำด้วยเครื่องเคลือบดินเผา..	๔๐
ภาพที่ ๓.๑๒ ภาพหน้าบันซุ้มโขง ด้านหน้าเจ้าชายสิทธัตถะทรงม้าขณะออกผนวช ด้านหลังภาพ ธรรมจักร.....	๔๐
ภาพที่ ๓.๑๓ ภาพแบบแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดไหล่หินหลวง	๔๑
ภาพที่ ๓.๑๔ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดไหล่หินหลวง.....	๔๒
ภาพที่ ๓.๑๕ พระประธานและพระพุทธรูปภายในพระวิหาร	๔๓

410275437

ภาพที่ ๓.๑๖ การตกแต่งภายในพระวิหาร.....	๔๔
ภาพที่ ๓.๑๗ ภาพแบบแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมพระอุโบสถวัดไหล่หินหลวง.....	๔๕
ภาพที่ ๓.๑๘ พระอุโบสถวัดไหล่หินหลวง.....	๔๕
ภาพที่ ๓.๑๙ ภาพแบบแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมพระเจดีย์.....	๔๖
ภาพที่ ๓.๒๐ ภาพแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมพระเจดีย์.....	๔๖
ภาพที่ ๓.๒๑ ศาลาบาตรและบริเวณภายในเขตพุทธาวาส.....	๔๗
ภาพที่ ๓.๒๒ มณฑปแก้วข้างยี่น และมณฑปลูกมะพร้าว.....	๔๘
ภาพที่ ๓.๒๓ แท่นสักการะ ถวายดอกไม้.....	๔๘
ภาพที่ ๓.๒๔ ผังแสดงเส้นทางและตำแหน่งการรับรู้ พื้นที่ รูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมไหล่หินหลวง.....	๕๑
ภาพที่ ๓.๒๕ ลักษณะของการรับรู้รูปทรงและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง.....	๕๗
ภาพที่ ๓.๒๖ การรับรู้รูปทรงและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง.....	๖๐
ภาพที่ ๓.๒๗ นิमितแห่งองค์พระเจดีย์และพระประธานในวิหาร.....	๖๒
ภาพที่ ๔.๑ นิमितแห่งปัญญา.....	๖๖
ภาพที่ ๔.๒ นิमितลักษณะแห่งพระเจดีย์.....	๖๗
ภาพที่ ๔.๓ พระเจดีย์วัดไหล่หินหลวงจุดศูนย์กลางแห่งชีวิต : จุดศูนย์รวมจิตใจของชุมชนบ้านไหล่หิน.....	๖๘
ภาพที่ ๔.๔ สภาวะมณฑล.....	๖๙
ภาพที่ ๔.๕ มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์.....	๗๐
ภาพที่ ๔.๖ มณฑลสัปปายะ.....	๗๑
ภาพที่ ๔.๗ ไตรภูมิ มณฑลจักรวาล มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์.....	๗๓
ภาพที่ ๔.๘ มณฑลแห่งชีวิต โลกภายในกับโลกภายนอก.....	๗๕
ภาพที่ ๔.๙ มณฑลชีวิตแห่งภายในกับภายนอก.....	๗๕
ภาพที่ ๔.๑๐ ทิศทั้ง 6 แห่งชีวิต.....	๗๗

410275437

ภาพที่ ๔.๑๑ สัญลักษณ์และความหมาย ๗๘

ภาพที่ ๔.๑๒ ไตรภูมิ มณฑลจักรวาล มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์ ๘๐

ภาพที่ ๔.๑๓ จุลจักรวาล มหาจักรวาล อนันตจักรวาล เป็นจักรวาลในจักรวาล..... ๘๑

ภาพที่ ๔.๑๔ ปีนักษัตร..... ๘๑

ภาพที่ ๔.๑๕ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ..... ๘๒

ภาพที่ ๔.๑๖ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติ ชาตก เรื่องราวและเนื้อหาในพุทธศาสนา ๘๓

ภาพที่ ๔.๑๗ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ๘๔

ภาพที่ ๔.๑๘ ความจริงเนื้อแท้ของพุทธศาสนา ชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา..... ๘๖

ภาพที่ ๔.๑๙ ความดี พลวัตรของศรัทธาและปัญญา ๘๗

ภาพที่ ๔.๒๐ จากเส้นสายและองค์ประกอบทางศิลปะที่สื่อถึงพลังของชีวิต พลังทางจิตวิญญาณ ... ๘๙

ภาพที่ ๔.๒๑ พลังเคลื่อนไหวแห่งชีวิต และความสงบสยบความเคลื่อนไหว..... ๙๐

ภาพที่ ๔.๒๒ การเร้าสติ ด้วยนิมิตแห่งจิต จากบรรยากาศและความสลับบริเวณพื้นที่พระประธาน ๙๑

ภาพที่ ๔.๒๓ ความงาม ความเบิกบานและพลังเคลื่อนไหวของชีวิต ๙๒

410275437

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ที่มาและความสำคัญ

โลกทัศน์เป็นสิ่งที่ถูกหล่อหลอมมากับสภาวะความเข้าใจในชีวิตตนเองของมนุษย์ที่มนุษย์ใช้เป็นกรอบอ้างอิงระบบคุณค่าและความหมายของชีวิตที่นำไปสู่การกำหนดท่าทีของปฏิสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อตนเองและสรรพสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมและสภาวะชีวิตในมิติต่าง ๆ ที่รวมถึงการสร้างสรรค^๑ สิ่งที่มารองรับวิถีแห่งการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะกับงานสถาปัตยกรรมนั้นทำหน้าที่รองรับสภาวะของชีวิต ทั้งการมีชีวิตและวิถีการดำรงอยู่ให้ได้ดำเนินตามความมุ่งหมายของชีวิต ทำให้สถาปัตยกรรมสามารถเป็นสื่อกลางที่สะท้อนนัยยะ คุณค่าและความหมาย ที่มนุษย์มีต่อตนเอง และสิ่งแวดล้อมจากท่าทีของกระบวนการสร้างสรรค์และ สัมผัส รับรู้ และใช้สอยงานสถาปัตยกรรม

ภายใต้วิถีทางแห่งพุทธศาสนานั้นเป็นวิถีทางแห่งการพัฒนาชีวิตหลักตามหลักคำสอนแห่งมรรคมืองค์ ๘ ที่มุ่งเน้นในการเข้าใจและการรู้เท่าทันนำชีวิตสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดสภาวะสมดุลทางทั้งด้านกายและจิต และตนเองกับโลกภายนอกสู่สภาวะแห่งอิสรภาพและความพ้นทุกข์ ซึ่งมีนัยยะของความสอดคล้องสอดประสานกลมกลืนกันกับสภาพแวดล้อมภายนอก และในเชิงสุนทรียศาสตร์ ความงามที่เป็นสิ่งสะท้อนคุณค่าของทั้งความเป็นนามธรรมและความเป็นรูปธรรมของพฤติกรรมมนุษย์และกิจกรรมในการสร้างสรรค์ของมนุษย์ เป็นคุณค่าที่มีสุนทรียรสแห่งการขัดเกลาสู่ความสันติสุข และความเบิกบาน ดำรงชีวิตอยู่กับสภาพแวดล้อมอย่างเป็นประโยชน์สุขอย่างเกื้อกูลกัน^๒ เป็นการเกื้อกูลกันและกันในสภาวะการอยู่ร่วมกันอย่างยึดโยง ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงปรากฏขึ้นนอกจากการเป็นอยู่ที่สงบร่มเย็น อันเป็นพลวัตของความเจริญและงดงามอย่างมั่นคงและยั่งยืน トラบเท่าการเข้าถึงปัญญาและความเข้าถึงสภาวะของความสมดุลที่ยังคงปรากฏอยู่ เมื่อพุทธศาสนาอยู่ในระดับมิติของรากฐานทางความเชื่อ ความคิด ความรู้สึก ที่มนุษย์มีต่อโลกภายในและโลกภายนอก เป็นมิติทางจิตวิญญาณ

สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะกับศาสนสถานของพุทธศาสนาหรือวัดนั้นหากพิจารณาในด้านมิติของแนวคิดในการสร้างสรรค์ หลักการที่เป็นสิ่งกำหนดตัวงานสถาปัตยกรรมเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์แห่งการสร้างนั้นย่อมสะท้อนมิติของแนวคิดและหลักการทางพุทธ

^๑ สิทธิ บุตรอินทร์, "ปรัชญาสิ่งแวดล้อม," วารสารราชบัณฑิตยสถาน ๓๗ ฉบับที่ ๓ (๒๕๕๕): หน้า ๑๗๖.

^๒ พุทธทาสภิกขุ, สารนิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย ศิลปะและสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณ (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๙๓-๙๘.

ศาสนา^๓ ซึ่งประกอบด้วยสาระสำคัญอันได้แก่ องค์ประกอบของชีวิต ความจริงของชีวิตและเป้าหมายของชีวิต กลไกของชีวิต และวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมาย ทำให้ในเชิงความหมายของงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาหรือวัดจึงเป็นพื้นที่ที่ร้อยเรียงความเข้าใจระบบความจริงของชีวิต และเป็นพื้นที่ของความสลับปายะในการน้อมนำจิตที่เชื่อมโยงกับกายให้เข้าสู่การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความจริงนั้น โดยผลที่ปรากฏให้รับรู้เป็นสภาวะที่สถาปัตยกรรมได้สร้างประโยชน์สุขให้กับชีวิต เป็นความเบิกบานและงดงามของการดำรงชีวิตท่ามกลางสภาพแวดล้อม เป็นคุณค่าทาง ศิลปะสถาปัตยกรรม และเป็นภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่รับรู้และตระหนักถึงได้ เกิดเป็นสิ่งที่สร้างความศรัทธาอันเป็นพลวัตที่ให้แก่คนและสังคมรักษาและสืบทอดพุทธศาสนารวมทั้งวัฒนธรรมสืบไป

โดยพื้นฐานการทำความเข้าใจงานสถาปัตยกรรมนั้น สิ่งที่เป็นศูนย์กลางในการพิจารณาคือตัวมนุษย์ผู้ใช้และผู้สร้างงานสถาปัตยกรรมเพื่อมุ่งประโยชน์ในการดำเนินชีวิต พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นหลักการและคำสอนของพระศาสดาได้เสนอเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์และสภาวะของมนุษย์ในมิติต่างๆ ซึ่งเป็นเนื้อหาที่นำไปสู่การกำหนดระบบการรับรู้และความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่องานสถาปัตยกรรมที่เป็นปัจจัยสำคัญโดยตรงที่รองรับสภาวะการดำรงอยู่ของมนุษย์ สถาปัตยกรรมตามวิถีทางแห่งพุทธศาสนาจึงสะท้อนสภาวะที่มีลักษณะยึดโยงกับมิติของการเรียนรู้สู่การปฏิบัติให้เกิดการความเจริญแก่ชีวิต จากทั้งโลกภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งแต่อดีตช่างผู้สร้างสรรค์มักมีวิถีชีวิตที่ยึดโยงกับหลักการทางพุทธศาสนา^๔ การทำความเข้าใจสถาปัตยกรรมตามวิถีทางแห่งพุทธศาสนานั้น จึงจำเป็นต้องเข้าใจเนื้อหาและหลักในการปฏิบัติของพุทธศาสนาในลักษณะที่ยึดโยงกันจากภายในสู่ภายนอก ซึ่งนัยยะทางความหมายเหล่านี้เป็นสิ่งที่สามารถรับรู้ได้จากการสัมผัสงานสถาปัตยกรรมทั้งจากทางการสื่อสารสัญลักษณ์และการสื่อถึงสภาวะที่งานสถาปัตยกรรมถูกสร้างขึ้นเป็นสิ่งที่ปรากฏการณ์ให้มนุษย์เข้าไปสัมผัส

ดังนั้นสาระสำคัญของการเข้าไปทำความเข้าใจงานสถาปัตยกรรมนั้น จึงอยู่ที่ทัศนคติที่มนุษย์มีต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งมักอยู่ในกรอบความคิดและความเชื่อภายใต้อิทธิพลของหลักการในระดับโลกทัศน์ที่อ้างอิงอยู่ในกรอบของความเชื่อหรือศาสนา^๕ อันเป็นจุดตั้งต้นที่สำคัญในการสร้างความเข้าใจและกำหนดท่าทีของการสร้างสรรค์ โลกทัศน์และชีวทัศน์ในพุทธศาสนา ที่เป็นเนื้อหาทั้งในแง่ศาสนา

^๓ โชติ กัลยาณมิตร, "รูปสัญลักษณ์ทางวัตถุในพุทธศาสนา.", วารสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร ๓๑.๑ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๒๒) (๒๕๒๑): หน้า ๕-๖.

^๔ ศิริชัย นฤมิตรเรขการ, "รายงานการจัดประชุมโครงการถวายความรู้แก่พระสงฆ์ในเขตจังหวัดเชียงใหม่.", (เชียงใหม่: โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๐), หน้า ๓๘.

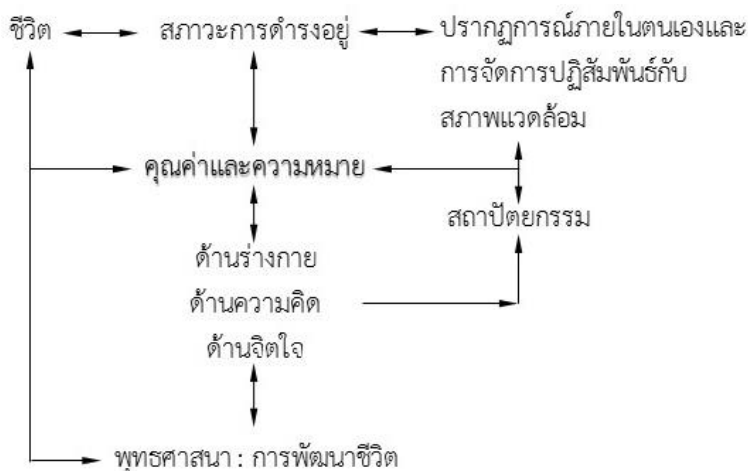
^๕ สุวรรณมา สถาอานันท์, ศรัทธากับปัญญา บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒ ed. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๓.

และปรัชญาศาสนาที่ไม่ได้กล่าวถึงมิติทางสถาปัตยกรรมกรรมโดยตรงหรือการแก้ปัญหาของการสร้างสรรค์ภายใต้สภาวะการณ์ร่วมสมัยโดยตรง ดังนั้นการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างหลักการทางศาสนาและงานสถาปัตยกรรมนั้นจึงต้องอาศัยการวิเคราะห์ ตีความหลักการทางพุทธศาสนา เพื่อประยุกต์สู่การสังเคราะห์ที่เป็นระบบ^๖ ที่สามารถเชื่อมโยงสู่การทำความเข้าใจและอธิบายถึงท่าที นัยยะทางความหมายของงานสถาปัตยกรรม ปรัชญาการณ และกระบวนการที่มนุษย์มีต่องานสถาปัตยกรรม ซึ่งการทำความเข้าใจงานสถาปัตยกรรมในระดับนี้เองที่จำเป็นต้องอาศัยมุมมองหรือวิธีคิดตามหลักพุทธศาสนา เพราะจากการพัฒนาการของมวลมนุษยชาติ มนุษย์ได้อาศัยมิติทางศาสนา ในลักษณะใดลักษณะหนึ่งในการเข้าถึงความจริงสูงสุดของชีวิต ความจริงสูงสุดนี้เองได้ถูกคลี่คลายไปสู่ความรู้ และเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจชีวิตและวางกรอบความสัมพันธ์ของตนเองกับสิ่งแวดล้อมทั้งมวล วัฒนธรรมทั้งหลายในโลกที่อยู่ภายใต้โลกทัศน์ทางศาสนาจึงมีลักษณะที่มีแนวโน้มในการพึ่งพาและเกี่ยวเนื่องกันและกัน ศาสนาจึงเป็นศูนย์กลางของความจริงที่นำไปสู่คุณค่าของชีวิตทั้งในทางจริยธรรมหรือความดี และความมั่งคั่งของชีวิต^๗ ซึ่งพุทธศาสนาเองก็มีการอธิบายเนื้อหาของชีวิตตลอดจนการหลักการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาชีวิต ที่มีลักษณะเฉพาะอิงกับกฎธรรมชาติที่นำไปสู่สภาวะสมดุ^๘ ให้มีความสำคัญทั้งด้านกายภาพหรือรูปธรรมและด้านจิตภาพหรือนามธรรม โดยมีจิตอันเป็นเรื่องมิติภายในของมนุษย์เป็นศูนย์กลางของกระบวนการต่าง ๆ ดังนั้น ปรัชญาการณ และการรับรู้ทางงานสถาปัตยกรรมในโลกทัศน์ทางพุทธศาสนา จึงสัมพันธ์กับหลักการทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะกับหลักการที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของชีวิตและวิถีทางที่มนุษย์สัมผัส เวียนว่ายและการพ้นจากสภาวะแห่งความเป็นทุกข์ อันเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเข้าใจ และการกำหนดท่าทีที่มนุษย์มีต่อตนเอง สังคม และสภาพแวดล้อม เป็นคุณค่าและนัยยะความหมาย ที่สื่อพฤติกรรมรวมทั้งการสร้างสรรค์ทั้งมวลของมนุษย์ภายใต้เนื้อหาของพุทธศาสนา

^๖ สมภาร พรหมทา, "การเจียรนัยพุทธปรัชญา," (๒๕๕๗).

^๗ พุทธศาสนิกขุ, เรื่องเดียวกันหน้า ๑๖๑-๑๖๓.

^๘ สมภาร พรหมทา, "รากเหง้าเรคือทุกข์," วารสาร ปัญญา เล่มที่ ๑ (๒๕๕๓): หน้า ๑๐๗-๑๘.

ภาพที่ ๑.๑ แผนภูมิกรอบแนวคิดที่มาของการศึกษา

แม้ว่าหลักการทางพุทธศาสนาจะถูกนำไปตีความและถ่ายทอดออกมาเป็นงานสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ รวมถึงงานสถาปัตยกรรมที่รองรับวิถีการดำเนินชีวิต ลักษณะและท่าทีที่ปรากฏเป็นงานทางศิลปวัฒนธรรมนั้นย่อมขึ้นอยู่กับกาลเวลาและวัฒนธรรมเป็นภูมิปัญญาอันผ่านการเรียนรู้ภายใต้บริบททางสภาพแวดล้อมและทางประวัติศาสตร์ การศึกษาให้เข้าถึงภูมิปัญญานั้นนอกจากจะเป็นการเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ภายใต้ความหลากหลายขององค์ความรู้หรือภูมิปัญญาต่าง ๆ แล้วยังทำให้เห็นถึงเป้าหมายและการกำหนดวิถีหรือทิศทางของการดำเนินชีวิตที่บรรพชนได้เล็งเห็นและคัดสรรเอาไว้เพื่อดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายอันนั้น สิ่งนี้จึงเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่และมีคุณค่าอย่างยิ่งโดยเฉพาะกับการที่ได้ใช้หลักพุทธศาสนาในการวางกรอบแนวคิดอันนี้เพราะพุทธศาสนาอยู่เกินกว่าขอบเขตของทั้งศาสนาและปรัชญาที่นำไปสู่สภาวะความสมดุลทั้งทางกายภาพและทางจิตภาพที่มีแนวโน้มในการเป็นทางออกของวิกฤตการณ์ปัญหาของโลกปัจจุบันที่สาหัสขมรับ^๙

วัฒนธรรมล้านนาเป็นวัฒนธรรมที่ได้หล่อหลอมและสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าทั้งทางคตินิยมและวัตรธรรมอันงดงามและยังเป็นที่ยอมรับถึงการสืบสานเชื่อมโยงมิติของวิถีชีวิตที่ทรงคุณค่ามาแต่อดีตสืบมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๐} พุทธศาสนาได้ถูกใช้เป็นแกนกลางในการก่อรูปก่อร่างสร้างพลวัตรแห่งวิถีวัฒนธรรม อันมีวัดที่ยังคงสืบสานเป็นประจักษ์พยานที่หลงเหลืออยู่ทั้งในระดับของส่วนปกครองอาณาจักรจนถึงระดับของชุมชนหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชาวล้านนาปัจจุบันในระดับชุมชนยังคงมีวัดและ

^๙ไพศาล วิสาโร พระ, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสตรี-สฤชต์วิงส์, ๒๕๕๖), หน้า ๔๐๐-๕๐๑.

^{๑๐}กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา (กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๒๑-๒๒.

พระสงฆ์อันเป็นบุคคลของหมู่บ้านทำหน้าที่ผู้นำทางจิตวิญญาณในการนำพุทธศาสนาเข้ามาสู่วิถีชีวิต วัดหลายแห่งยังคงสืบทอดและรักษาวิถีการดำเนินชีวิตให้พุทธศาสนาเป็นแกนกลาง ในการเข้าใจและ พัฒนาชีวิตของสังคมปัจจุบัน การศึกษานี้จึงสนใจในการเข้าไปศึกษาในด้านมิติในเชิงนัยยะ ความหมายที่วัฒนธรรมล้านนาได้อาศัยองค์ความรู้และกระบวนการในพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือใน การสร้างกรอบทัศนคติที่มีต่อชีวิตและสภาพแวดล้อมจนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์งาน สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะกับวัดที่เป็นศูนย์กลางทางด้านพุทธศาสนาทั้งทางรูปธรรม และนามธรรม เป็นพุทธสถานที่นอกจากจะเป็นกระบวนการทางพลวัตในการนำศรัทธาเข้าสู่ปัญญา แล้ว ยังสะท้อนมิติทางคุณค่าและนัยยะความหมายที่ท่าทีทางสถาปัตยกรรมปรากฏต่อการรับรู้และ เชื่อมโยงสภาวะความเป็นมนุษย์ให้ดำเนินไปสู่ประโยชน์ในทางเจริญก้าวหน้าของชีวิต

การศึกษานี้จึงได้พิจารณาถึงวัดที่อยู่ในระดับวิถีชีวิตพื้นฐานของชุมชนล้านนาและเป็นวัดที่อยู่ใน ใภ้กระแสด ศิลปวัฒนธรรมล้านนาที่ยังคงสะท้อนให้เห็นและรับรู้ได้จวบจนปัจจุบัน โดยอาศัยทั้ง หลักฐานประจักษ์พยานที่ปรากฏอยู่ทั้งวิถีชีวิตของชุมชนที่ยึดโยงกับยังมีวัดให้เป็นศูนย์กลางและวัตร ปฏิบัติของพระสงฆ์ในล้านนาในปัจจุบันที่พอมิหลักฐานเชื่อมโยงให้เข้าใจสภาพของพระสงฆ์ล้านนาใน อดีตรวมทั้งหลักฐานทางเอกสารต่าง ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงภาพสะท้อนอันจะทำให้เข้าใจถึง มิติของการนำหลักพุทธศาสนามาใช้ในชีวิตและการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมที่สืบทอดภูมิปัญญา โดย ได้พิจารณาเข้าไปศึกษาลักษณะของวัดไหล่หินหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง อันเป็นวัดที่เขต พุทธาวาสได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติทั้งในแง่คุณค่าทาง ศิลป สถาปัตยกรรม คุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์และชุมชน โดยแนวทางในการศึกษาได้พิจารณาถึงความ เป็นไปได้ในการศึกษาภาคเอกสารโดยเฉพาะกับหลักพุทธศาสนาและวิถีวัฒนธรรมของชาวล้านนา ทั้ง มิติของหลักทางการปฏิบัติและในเชิงปรัชญา ที่จะนำไปสู่การสังเคราะห์ให้เห็นถึงระบบที่เชื่อมโยงสู่ การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม รวมถึงในมิติทางด้านคุณค่าความงามหรือสุนทรียภาพอันเป็นส่วนที่ เชื่อมโยงเข้ากับการเข้าถึงเนื้อหาทางด้านการรับรู้งานพุทธ ศิลป์ พุทธสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรม ล้านนา เพื่อทำให้เข้าใจถึงท่าทีที่มนุษย์และสังคมภายใต้วิถีทางแห่งพุทธศาสนาที่มีต่องาน สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม และนำเสนอหลักการข้อประยุกต์ใช้เพื่ออย่างซึ่งประโยชน์ในมิติทาง จิตวิญญาณ พุทธศาสนา สู่อิสระและความพ้นทุกข์

๑.๒ วัดคู่ประสงค์ของการศึกษา

๑. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของชีวิต สภาวะแห่งชีวิตและการพัฒนาชีวิตตามหลักการทาง พุทธศาสนา
๒. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของการรับรู้รูปทรงและที่ว่างทางงานสถาปัตยกรรมจาก กรณีศึกษาวัดไหล่หินหลวง จ.ลำปาง กับสภาวะแห่งชีวิตและการพัฒนาชีวิตตามหลักการทาง พุทธศาสนา

410275437

CD :Thesis 5573801225 dissertation / rev: 19072562 00:24:17 / seq: 33

๓. เพื่ออธิบายความหมายและความคุณค่าและของงานสถาปัตยกรรมภายใต้หลักการทางพุทธศาสนา

๔. เพื่อนำเสนอหลักการ การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่สามารถพัฒนาความเป็นมนุษย์ตามหลักการทางพุทธศาสนา

๑.๓ ขอบเขตการศึกษา

๑.๓.๑ ขอบเขตทางด้านพื้นที่และองค์ประกอบ

- พื้นที่ของชุมชนบ้านไหล่หินหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง
- พื้นที่เขตพุทธาวาสของวัดหินหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง

๑.๓.๒ ขอบเขตของช่วงเวลา

- ช่วงเวลาที่อ้างอิงจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างวัดไหล่หินหลวง คือช่วงหลังยุคที่อาณาจักรล้านนารุ่งเรืองสูงสุด ทั้งทาง ศิลปะและพุทธศาสนา ก่อนที่จะถูกพม่าเข้ายึดครอง จนถึงช่วงที่อาณาจักรล้านนารวมกับรัตนโกสินทร์ที่มีการฟื้นฟูวัฒนธรรมล้านนา

๑.๓.๓ ขอบเขตของเนื้อหา การอธิบายความหมายภายในกรอบของนัยยะและหลักการทางพุทธศาสนา

๑.๔ นิยามคำศัพท์

สภาวะ มาจากภาษาบาลีว่า สภาวะ หรือ ภาษาสันสกฤตว่า สุภาวะ ซึ่งมีรากศัพท์เดียวกันกับคำว่า สภาวะ จึงใช้แทนกันได้ แปลว่าความเป็นเองตามธรรมชาติของมัน ลักษณะในตัวเอง; ภาวะธรรมชาติ^{๑๑} ความหมายหลักคือ ลักษณะความเป็นอยู่โดยธรรมชาติ สภาวะที่เกิดขึ้นเป็นลักษณะของความจริงที่เป็นเช่นนั้น จึงมีทั้งสภาวะหรือสภาพที่เป็นรูปธรรม มองเห็น จับต้องได้ โดยใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ของมนุษย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ปาก ลิ้น และกาย รวมทั้งสภาวะหรือสภาพสภาพที่เป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ แต่ใช้จิตในการสัมผัสรับรู้ ดังนั้น ไม่ว่าจะใช้คำว่า สภาพธรรม สภาวะธรรม ก็ล้วนแต่แสดงถึงสิ่งที่มีจริง เป็นสิ่งที่มีอยู่ เป็นลักษณะสภาพธรรม หรือธรรมชาติสิ่งที่มีจริงทั้งรูปและนาม

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่มีประโยชน์หรือมีมูลค่าสูง เป็นหลักการหรือมาตรฐานของพฤติกรรม การแสดงออกของบุคคล เป็นการตัดสินหรือการเลือกของบุคคลว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในชีวิตคือหลักการในการดำเนินชีวิต คุณค่าคือพื้นฐานที่ใช้ในการตัดสินว่า สิ่งใดดีหรือไม่ดี ถูกหรือผิด เป็นสิ่งที่

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๗๘๒.

เรายึดถือว่าน่าชื่นชม หรือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในชีวิต คุณค่ากำหนดพื้นฐานของการกระทำของเรา ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม^{๑๒}

ความหมาย ในการศึกษานี้ เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับความหมายของคำว่า คุณค่า จากนิยามที่กำหนดไว้ข้างต้น เป็นทั้งเหตุและผลของซึ่งกันและกัน โดยนัยยะของการศึกษานี้ ว่าด้วยการสื่อถึงความเข้าใจต่อสาระของชีวิตหรือการดำรงอยู่โดย ความสัมพันธ์ทางสังคม ความรู้สึกตัว, การรับรู้ อารมณ์ หรือสิ่งเร้า และความสิ่งที่ปรารถนาของชีวิต เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับระบบรับรู้ หรือการรับรู้สถานะของตนเอง เป็นนัยยะที่เกี่ยวกับชีวิต สามารถนำไปสู่ความเข้าใจในทัศนคติที่มีต่อชีวิต เป็นส่วนหนึ่งที่เชื่อมโยงกับคำถามสำคัญของชีวิตได้แก่ ชีวิต คืออะไร ทำไมเราจึงอยู่ที่นี่ อะไรคือจุดประสงค์ของการดำรงอยู่ มีความสัมพันธ์กับ ภูมิหลังทางวัฒนธรรมและอุดมการณ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่พื้นฐานของภววิทยาหรือทัศนคติที่มีต่อความจริง คุณค่า จุดประสงค์ จริยศาสตร์ ความดีและความชั่ว เจตจำนงเสรี การดำรงอยู่ของสิ่งสูงสุด รวมถึงกระบวนการสื่อสารหรือเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของชีวิต

นิมิต หมายถึง เครื่องหมายสำหรับให้จิตกำหนดในการเจริญกรรมฐาน, ภาพที่เห็นในใจอันเป็นตัวแทนของสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน^{๑๓} การสร้าง, แปลง, ทำ, เครื่องหมาย, ลาง, เหตุ, เค้ามูล มณฑล หมายถึง วงรอบ, บริเวณ, แคว้น, พื้นที่, ดินแดน, วงการ^{๑๔} สัญลักษณ์ทางธรรมหรือทางพิธีกรรมเพื่อหมายถึงเอกภพ^{๑๕}โดยทั่วไปมักแสดงในเชิงอภิปรัชญาและเชิงสัญลักษณ์เป็นแผนภาพหรือแผนภูมิแบบเรขาคณิต, รูปจักรวาลแบบย่อส่วน

ศักดิ์สิทธิ์ หมายถึง ชล้ง, มีความสำเร็จตามอำนาจ^{๑๖} น่าเลื่อมใส, น่าเคารพ, และนำสิ่งที่ทำให้สิ่งที่ดี มีคุณค่าปรากฏต่อชีวิต

๑.๕ ทฤษฎีสำคัญ และสมมติฐาน หรือกรอบความคิดในการศึกษา

จากวัตถุประสงค์ของการศึกษาที่มุ่งให้ความสนใจการอธิบายสถานะของชีวิตที่เป็นจุดเริ่มต้นในการนำไปสู่ปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมผ่านคุณค่าและความหมายที่สถาปัตยกรรมถูกสร้างให้มารองรับวิถีแห่งการดำรงอยู่ของสถานะของมนุษย์อันเป็นผู้ที่เข้าไปใช้สอยงานสถาปัตยกรรม กรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานี้จึงให้ความสำคัญต่อการ

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒๑.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับเดิม, ed. ๒๕ (นนทบุรี: โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), http://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=มณฑล

^{๑๕} "mandala". Merriam-Webster Online Dictionary. 2008. สืบค้นเมื่อ 2008-11-19.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), http://84000.org/tipitaka/dic/v_seek.php?text=ศักดิ์สิทธิ์

พิจารณาหลักการทางพุทธศาสนา โดยหลักการสำคัญจากพุทธศาสนาที่นำมาใช้อ้างอิงมีดังต่อไปนี้
ได้แก่

๑.๕.๑ อริยสัจ ๔ เป็นสิ่งที่พระพุทธรองค์ทรงตรัสรู้ และสิ่งเดียวที่จำเป็นต่อชีวิตที่พระพุทธรองค์ทรงสอน คือสาระของความทุกข์

อริยสัจ แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยบุคคล หมายความว่า ถ้าผู้ใดสามารถรู้อริยสัจ ๔ ด้วยปัญญา ผู้นั้นก็จะเป็นพระอริยบุคคลและที่ทำให้เป็นผู้ประเสริฐนั้นก็เพราะในขณะที่รู้อริยสัจ ๔ ก็เลิกละทิ้งหลายก็ถูกทำลายหายไปจากจิตของผู้คนด้วย คือจิตจะมีสภาพใสสะอาด บริสุทธิ์ พ้นจากสภาพสามัญชนกลายเป็นพระอริยบุคคล หรือเป็นบุคคลที่ประเสริฐอริยสัจดังกล่าวนี้ เจ้าชายสิทธัตถะทรงเป็นผู้ค้นพบหรือได้ตรัสรู้เป็นบุคคลแรกในโลกจึงทำให้พระองค์กลายเป็นพระพุทธเจ้า^{๑๗}

อริยสัจ ๔ จัดเป็นหมวดธรรมที่สำคัญเป็นอย่างมากของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นที่สรุปรวมของพระธรรมคำสั่งสอนทั้งหมด หมายความว่าพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธรองค์ในพระไตรปิฎกทั้ง ๓ คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกนั้น ก็จะสรุปรวมลงในอริยสัจ ๔ ทั้งสิ้น

๑. ทุกข์ คือ สิ่งที่ยึดเบียนบีบคั้นทำให้เกิดความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ อันเกิดจากร่างกายหรือจิตใจ ถูกยึดเบียนแล้ว ทนได้ยาก หรือทนไม่ได้ จึงทำให้เกิดเป็นทุกข์ การที่พระพุทธรองค์ทรงสั่งสอนให้ชาวพุทธได้รู้จักกับตัวความทุกข์เหล่านั้น มิได้หมายความว่าพระพุทธรองค์ทรงสอนให้เรามองโลกในแง่ร้าย แต่ทรงสั่งสอนให้มองโลกตามความเป็นจริงคือให้รู้จักกับความเป็นจริงของโลก เพื่อประสงค์จะให้ชาวพุทธไม่ประมาทพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับความเป็นจริงนั้น และสามารถที่จะหาวิธีแก้ไขปัญหาชีวิตของตนได้ทุกโอกาส

๒. สมุทัย แปลว่า เหตุให้ทุกข์เกิด โดยพระพุทธรองค์ทรงชี้ว่า ตัณหา คือความอยากเกินพอดีที่มีอยู่ในจิตใจ เป็นตัวเหตุให้เกิดความทุกข์ ตัณหา มีอยู่ ๓ ประการ คือกามตัณหา คือ ความอยากได้ อยากมี ซึ่งเกิดจากตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นความอยากในสิ่งที่รักใคร่ และน่าพอใจ เป็นความอยากที่ไม่รู้จัก เมื่อไม่ได้ตามความประสงค์ก็จะเกิดทุกข์ ภวตัณหา คือ ความอยากเป็น เมื่อไม่ได้ตั้งใจปรารถนาก็เป็นทุกข์ และวิภวตัณหา คือ ความอยากไม่เป็นความอยากไม่มี จัดเป็นความอยากที่ประกอบกับความเบื่อหน่ายในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยต้องการจะหลีกเลี่ยงให้พ้นจากสภาพนั้นไป ถ้าไม่เป็นไปตามที่ตนต้องการแล้วก็จะทำให้เกิดทุกข์ เช่นเดียวกัน ความอยากทั้ง ๓

^{๑๗} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์, ed. ๓๑ (นครปฐม: มูลนิธิ ป.อ.ปยุตโต เพื่อเชิดชูธรรม, ๒๕๖๑), หน้า ๑๕๕.

ประการนี้ ถ้าอยากจนเกินพอดี คือ ไม่ได้คำนึงถึงความเป็นไปได้ หรือเป็นไปได้ ควรหรือไม่ควร เป็นต้น ย่อมทำให้เกิดเป็นทุกข์ทั้งสิ้น

๓. นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ หมายถึง ความรู้หรือปัญญาที่ทำให้จิตใจของบุคคลสามารถละตัณหาได้ หรือสามารถทำลายตัณหาให้หมดไปจากจิตใจและจิตที่บรรลุนิโรธแล้ว จะมีลักษณะสงัดจากกิเลส ไม่ยึดมั่นในตัวตน รวมไปถึงไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงอีกด้วย คงเหลือแต่ธรรมชาติของความสงบสุขอย่างยิ่ง ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกสภาวะอย่างนี้ว่า นิพพาน

๔. มรรค แปลว่า ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หมายถึง อริยมรรค หรือทางอันประเสริฐ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ประการคือ ความเห็นชอบ(สัมมาทิฐิ) ความดำริชอบ(สัมมาสังกัปปะ) การพูดชอบ(สัมมาวาจา) การกระทำชอบ(สัมมากัมมันตะ) การเลี้ยงชีวิตชอบ(สัมมาอาชีวะ) ควรเพียรชอบ(สัมมาวายามะ) ความระลึกรู้ชอบ(สัมมาสติ) และการตั้งจิตชอบ(สัมมาสมาธิ)

๑.๕.๒ หลักขั้น ๕ หมายถึงหลักที่ว่าด้วยองค์ประกอบและสภาวะทั้งหมดของชีวิต อันมีวิญญานขั้นหรือจิตที่เป็นศูนย์กลางการรับรู้และตอบสนองต่อสภาวะทั้งหมดของชีวิต

๑.๕.๓ หลักอิทัปปัจจยตา หมายถึงหลักที่ว่ากระบวนการต่างของชีวิตนั้นดำเนินไปด้วยเหตุและปัจจัย ที่นำไปสู่ผลหรือสภาวะต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น และเหตุปัจจัยที่มีนัยยะสำคัญต่อการเอื้อให้เกิดสภาวะที่พึงประสงค์

๑.๕.๔ หลักไตรสิกขา หมายถึงหลักที่ว่าด้วยกระบวนการพัฒนาชีวิตไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิตหรือความพ้นทุกข์และอิสรภาพของชีวิตด้วยการฝึกการปฏิบัติทางจิต ตามกระบวนการของ ศิลสมาธิ และปัญญา

๑.๖ ระเบียบวิธีการดำเนินการศึกษา

การศึกษานี้เป็นกระบวนการศึกษาการเข้าถึงองค์ความรู้ในพุทธศาสนาเถรวาทหรือหลักธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ในเชิงความหมายของท่าที่ต่อการรับรู้สภาพแวดล้อมของมนุษย์ สู่แนวทางในการปฏิบัติต่อกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อม ในลักษณะของแนวคิดหรือหลักการในการกำหนดท่าที่ของสิ่งแวดล้อมเพื่อนำมนุษย์เข้าสู่กระบวนการทางพุทธศาสนา

๑.๖.๑ สถานภาพของงานวิจัย

- ลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการแสวงหาความรู้โดยการพิจารณาปรากฏการณ์จาก คน สังคม และสภาพแวดล้อมตามความจริงในมิติที่เกี่ยวข้องกับ ศิลปะ สถาปัตยกรรม สนใจ ข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด การให้ความหมายหรือคุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ

- ลักษณะเนื้อหา เป็นการศึกษาภาคเอกสารของข้อมูลทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิ รวมถึงข้อมูลทางกายภาพที่ได้จากการสำรวจ รั้ววัด ถ่ายภาพ และสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่ศึกษา

ลักษณะการจัดการเนื้อหา เป็นการอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ของเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง เพื่อเข้าใจถึงคุณค่า ความหมาย และหลักการที่แฝงอยู่ในปรากฏการณ์ทางสถาปัตยกรรม การรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลเอกสาร ประกอบด้วยข้อมูลเอกสารปฐมภูมิ และเอกสารทุติยภูมิ

: เอกสารปฐมภูมิ ประกอบด้วย

- คัมภีร์พระไตรปิฎก (ฉบับภาษาไทย) ใช้เป็นเอกสารหลักในการอ้างอิงและเข้าไปศึกษาหลักธรรม เพื่อนำเอาข้อธรรมต่าง ๆ มาวิเคราะห์

- คัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิ ตำนานมูลศาสนา

- เอกสารการศึกษาวิจัย พุทธศาสนาล้านนา สถาบันวิจัยสังคม เชียงใหม่

- เอกสารทางประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับตัวสถาปัตยกรรมและพื้นที่ที่เลือกศึกษา เพื่อพิจารณาถึงมูลเหตุแห่งการสร้างและคลี่คลายรูปแบบตัวสถาปัตยกรรมที่เลือกศึกษา

: เอกสารทุติยภูมิ ประกอบด้วย

- หนังสือประมวลหลักธรรม สังเคราะห์หลักธรรม จากพระภิกษุและนักวิชาการทางธรรมที่เป็นที่ยอมรับ ยกตัวอย่างเช่น ท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรย์ ปยุตโต), ท่านพุทธทาสภิกขุ, สมเด็จพระญาณสังวร, พระไพศาล วิสาโล และอาจารย์เขมานันทะ เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์หลักธรรมในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

- เอกสารจากกรม ศิลปากร ที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมที่เลือกศึกษา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการช่วยวิเคราะห์ปัญหา

- ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เลือกบุคคลที่มีประสบการณ์ ที่สัมพันธ์กับเนื้อหาที่ศึกษา ยกตัวอย่างเช่น พระสงฆ์ หรือช่าง หรือผู้ที่มีโอกาสได้รับการขัดเกลาทางพุทธศาสนาและมีมุมมองที่สัมพันธ์กับงาน ศิลปะ สถาปัตยกรรม ทางพุทธศาสนา

- ข้อมูลทางกายภาพจากการเข้าศึกษาพื้นที่และสถาปัตยกรรมที่เลือกศึกษา ภาพถ่าย ภาพบันทึกลายเส้น แบบสถาปัตยกรรมจากการรังวัด ใช้เป็นข้อมูลเพื่อการศึกษาและวิเคราะห์

- ข้อมูลจากการสังเกตและบันทึก เป็นการเข้าไปศึกษาเชิงปรากฏการณ์ ที่เกิดขึ้นกับตัวงานสถาปัตยกรรม เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นกับงานสถาปัตยกรรม ทั้งต่อสภาพแวดล้อม และพฤติกรรมของมนุษย์

๑.๖.๒ วิธีวิทยา

วิธีวิทยาของการศึกษานี้ ให้วิธีการหลัก ๆ ๔ วิธี คือ

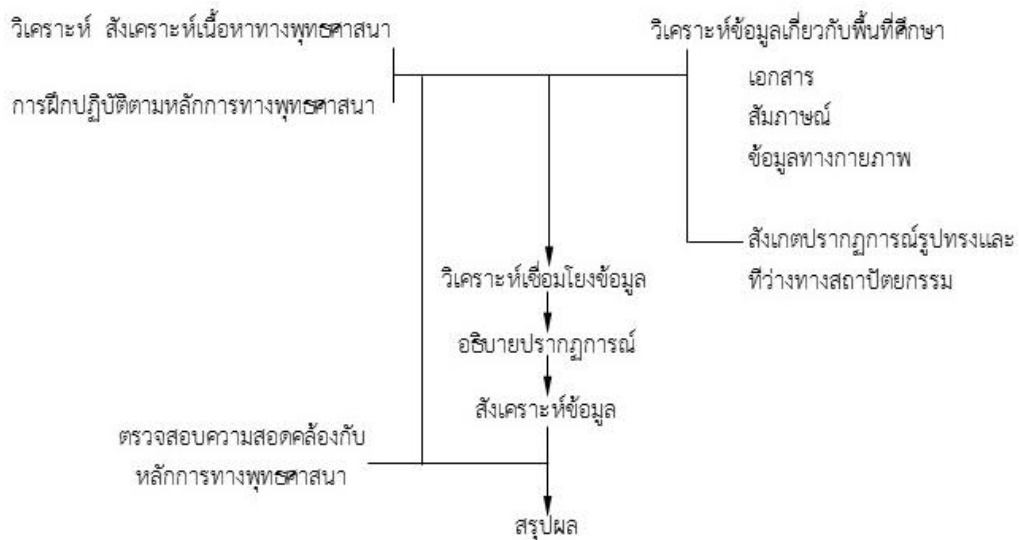
๑. การวิเคราะห์เนื้อหา เป็นการจำแนกเนื้อหาในส่วนของสภาวะธรรมของมนุษย์ จากหลักธรรม โดยมีบทบาทจากโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทาง ศิลปะ

สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาเป็นปัจจัยประกอบ เพื่อให้เข้าใจถึงระบบความสัมพันธ์ของแต่ละปัจจัยต่อความหมายในหลักธรรม

๒. การสังเคราะห์เนื้อหา เป็นการพิจารณากระบวนการของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีนัยยะสำคัญต่อมิติทางด้านปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อปรากฏการณ์ทาง ศิลปะ สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา จาก การวิเคราะห์ ในทิศทางที่สอดคล้องกับเนื้อหาในหลักธรรม

๓. การตีความ อธิบายความหมาย เป็นการแสดงความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ของ บทบาท สารและนัยยะระหว่างปัจจัยจากเนื้อหาทางพุทธศาสนากับโลกทัศน์ในการรับรู้ปรากฏ การณ์ทาง ศิลปะ สถาปัตยกรรม ต่อมิติของสภาวะของมนุษย์

๔. การสรุปผลข้อมูล เป็นการประมวลข้อเท็จจริง ที่เกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์และ กระบวนการที่เกิดขึ้น โดยอาศัยระบบคุณค่าและความหมายจากการตีความ สู่การประเมินและ อธิบายเงื่อนไข ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติ เพื่อกำหนดเป็นหลักการที่โยงความสัมพันธ์ที่ เกี่ยวข้อง ไปสู่เป้าหมายร่วมกันของการสร้างสรรค์และเป้าหมายทางศาสนา เพื่อใช้เป็นมาตรฐานใน การเปรียบเทียบ และเป็นแนวทางในการแสวงหาความรู้ต่อไป

ภาพที่ ๑.๒ แผนภูมิแสดงกระบวนการทางวิธีวิทยาของการศึกษา

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

๑.๗.๑. เข้าใจหลักการและกระบวนการทางพุทธศาสนา

๑.๗.๒. เข้าใจสภาวะความเป็นมนุษย์และกระบวนการรับรู้ของมนุษย์ตามหลักการทางพุทธ ศาสนา

๑.๗.๓. เข้าใจระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์กับงานสถาปัตยกรรมตามหลักการทางพุทธ ศาสนา

- ๑.๗.๔. เข้าใจระบบสัญลักษณ์ และระบบความหมาย จากการรับรู้ปรากฏการณ์ทางงาน ศิลปะ สถาปัตยกรรมของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา ที่ปรากฏในวัดไหล่หินหลวง จ.ลำปาง
- ๑.๗.๕. เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับระบบสัญลักษณ์ และระบบความหมาย ต่อการรับรู้ปรากฏการณ์ทางงาน ศิลปะ สถาปัตยกรรมในงานสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง
- ๑.๗.๖. เข้าใจสาระสำคัญของปัจจัย และการกำหนดแนวคิด หรือหลักการ สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา และได้แนวทางในการพัฒนาแนวคิดทางสถาปัตยกรรม สำหรับการสร้างงานสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในอนาคตและสามารถรักษาคูณค่าของสาระในพุทธศาสนาและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมในงานสถาปัตยกรรม
- ๑.๗.๗. เข้าใจคุณค่าและความหมายของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหรือสถาปัตยกรรมประเพณีที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมภายใต้การรับรู้ปรากฏการณ์ของชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา
- ๑.๗.๘. สามารถนำเสนอแนวทางการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่ใช้ประโยชน์จากหลักการทางพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นต่อชีวิต

410275437

บทที่ ๒

ทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

วัตถุประสงค์ของงานวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ประกอบด้วย ความต้องการศึกษาถึงองค์ประกอบของชีวิต สภาวะแห่งชีวิตและการพัฒนาชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนาและความสัมพันธ์ของการรับรู้ รูปทรงและที่ว่างทางงานสถาปัตยกรรมจากกรณีศึกษาวัดโหล่หินหลวง จ.ลำปาง กับสภาวะแห่งชีวิตและการพัฒนาชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา อันนำไปสู่การอธิบายความหมายและคุณค่าและของงานสถาปัตยกรรมภายใต้หลักการทางพุทธศาสนาและนำเสนอหลักการ การสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่สามารถพัฒนาความเป็นมนุษย์ตามหลักการทางพุทธศาสนา ซึ่งในบททบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องของการศึกษานี้ เป็นเนื้อหาที่ให้ความสำคัญกับโลกทัศน์ภายใต้หลักการทางพุทธศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่ ครอบคลุมพื้นที่ทางเนื้อหาที่กว้างกว่าทั้งแนวคิดทางวิทยาศาสตร์และเนื้อหาทางความคิดในเชิงปรัชญา อีกทั้งแนวทางของพุทธศาสนานั้นเปิดโอกาสให้สังเคราะห์ไปได้หลากหลายมิติภายใต้คำสอนที่ลึกซึ้งที่เกี่ยวข้องของสภาวะความเป็นมนุษย์ เพื่อมุ่งเข้าสู่แก่นแท้ของชีวิต ทำให้ลักษณะของเนื้อหาอาจมีความเป็นไปได้ในหลายทางตามเหตุและปัจจัยร่วมสมัยแต่ยังคงมุ่งเข้าสู่แก่นสารและสาระสำคัญของชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา และเนื่องจากเอกสารงานทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่เน้นมุมมองทางด้านกายภาพและความคิดในเชิงปรัชญา ทำให้การทบทวนวรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องของการศึกษานี้จึงมีลักษณะเป็นการนำเสนอการสังเคราะห์หลักการและนำเสนอแนวคิดทางทฤษฎีที่พิจารณายึดถือตามหลักการและสาระสำคัญจากพุทธศาสนา เป็นเหตุที่นำไปสู่คำถามสำคัญของการศึกษาคือ กลไกในการรับรู้และเข้าใจสภาพแวดล้อมตามหลักการทางพุทธศาสนา คุณค่าและความหมายที่มนุษย์มีต่องานสถาปัตยกรรมภายใต้วิถัวัฒนธรรมพุทธศาสนาและ คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมที่พัฒนามนุษย์ตามหลักการทางพุทธศาสนา โดยการใช้วัดโหล่หินหลวง จ.ลำปาง เป็นพื้นที่ตัวแทนของการศึกษา ซึ่งคุณค่าและความหมายในที่นี้หมายถึงสิ่งที่นำไปสู่ความเข้าใจสภาวะของชีวิตที่มนุษย์มีต่อตนเอง กับการกำหนดบทบาทของงานสถาปัตยกรรมในฐานะสิ่งที่รองรับความสัมพันธ์ของวิถีแห่งการดำรงอยู่ของมนุษย์กับโลก ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พุทธศาสนาเป็นหลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ถึงแม้พระองค์ทรงตรัสว่าสิ่งที่พระองค์สอนมีแต่เรื่องทุกข์กับการดับทุกข์ แต่ด้วยลักษณะของเนื้อหาที่มีความละเอียด ลึกซึ้ง และนำเสนอเนื้อหาโดยเน้นที่ความจริงของสภาวะชีวิตมนุษย์ บทบาทของงานสถาปัตยกรรมจึงเกี่ยวข้องกับสภาวะความจริงเหล่านั้น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจต่อคุณค่าและความหมายในงานสถาปัตยกรรมที่มีต่อมนุษย์ จึงเป็นเหตุให้จำเป็นต้องทำความเข้าใจต่อเนื้อหาทางพุทธศาสนาเพื่อสังเคราะห์ให้เห็นถึงหลักการที่จะสามารถอธิบายกลไกที่สถาปัตยกรรมทำหน้าที่ใน

การรองรับวิถีแห่งการดำรงอยู่ของชีวิต บทนี้จึงเป็นการนำเสนอการสังเคราะห์เนื้อหาจากพุทธศาสนา เพื่อให้ให้เห็นถึงหลักการที่สามารถนำไปอธิบายต่อความหมายหรือบทบาทที่สถาปัตยกรรมมีต่อมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาดังต่อไปนี้

๒.๑ เนื้อหาและหลักการทางพุทธศาสนา

๒.๑.๑ ชั้น ๕ ชีวิตและองค์ประกอบของชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา

องค์ประกอบของชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ส่วนหลัก คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรม กับส่วนที่เป็นนามธรรม หรือเป็นกายกับจิต องค์ประกอบใหญ่ทั้งสองส่วนนี้ รวมกันอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า ชั้น ๕

ชั้น ๕ หมายถึงองค์ประกอบทั้งหมดของสรรพสิ่งโดยเฉพาะองค์ประกอบของชีวิตที่ประกอบด้วยด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ ซึ่งความหมายของส่วนทั้ง ๕ มีดังนี้^{๑๘}

รูป คือ ส่วนประกอบที่เป็นด้านกายภาพหรือด้านรูปธรรมทั้งหมด โดยสรุปก็คือ ร่างกาย เป็นแหล่งรับรู้ของ อายตนะภายใน ๕ ประการ คือ ตา หู จมูก ลิ้น อذنนำไปสู่การรับรู้ทางกาย

เวทนา คือ ส่วนที่เป็นความรู้สึก ซึ่งเกิดจากการได้สัมผัสผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และทางใจ ความรู้สึกนั้นอาจมีหลากหลาย เช่น ความรู้สึกร้อน หนาว อบอวน เจ็บปวด และผ่อนคลาย เป็นต้น กล่าวรวม ๆ ได้ว่า เป็นความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ คือ ไม่สุข ไม่ทุกข์

สัญญา คือ การกำหนดรู้ การจำได้ และการแยกแยะความแตกต่างของสิ่งที่รับเข้ามาทางประสาทสัมผัสต่าง ๆ ได้

สังขาร คือ สภาพที่ปรุงแต่งจิต เป็นเรื่องของจิตหรือเกี่ยวกับจิต เป็นการปรุงแต่งให้มีลักษณะต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นฝ่ายดี ฝ่ายชั่ว หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ได้ ไม่ชั่ว โดยมีเจตนาเป็นตัวนำ เป็นความนึกคิดปรุงแต่ง

วิญญาณ คือ การรับรู้อารมณ์ โดยผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ และทางใจ คือ รู้โดยผ่านทาง การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การได้ลิ้มรส การรับสัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ ซึ่งหมายถึงจิต และจิตหรือวิญญาณนี้เองที่เชื่อมโยงกับชั้นต่าง ๆ ที่นำสู่สภาวะและกลไกต่าง ๆ ของชีวิต

๒.๑.๒ อายตนะ

อายตนะ หมายถึง แดนเชื่อมที่ต่อกันให้เกิดการรับรู้ ความรู้ การกระทบแหล่งที่มาของความรู้ เป็นเสมือนประตูหรือทวารของชั้น ๕ ที่เป็นกลไกในการรับรู้สภาพแวดล้อม เป็นการกระทบกันโดยชีวิตอันประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ คือโลกภายในที่ประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), หน้า ๑๓-๑๔.

ใจ กับสภาพแวดล้อมคือโลกภายนอก ประกอบด้วย รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสทางกาย และการรับรู้ทางใจ เมื่อสัมผัสกระทบกันแล้ว คือ ผัสสะ เกิดเป็น ตากับรูปเป็นการเห็น ลิ้นกับรสเป็นการลิ้มรส จมูกกับกลิ่นเป็นการได้กลิ่น กายกับสิ่งสัมผัสทางกายเป็นการสัมผัสทางกาย และใจกับการรับรู้ทางใจ เป็นเรื่องราวการรับรู้เรื่องราว การรับรู้ทั้งหมดเกิดขึ้นโดยวิญญาณขันธ์ สิ่งที่รับรู้คือจิต เมื่อจิตกระทบแล้วใจก็รับมาเป็นอารมณ์ นำไปสู่สภาวะที่จิตก็เกิดเวทนา เป็นความทุกข์ ความสุขหรือเฉย ๆ แล้วจิตก็นำไปสู่กระบวนการจำคือสัญญา และนำไปปรุงแต่งหรือการคิดปรุงแต่งต่อไป คือสังขาร นำไปสู่การยึดติดด้วยความรู้สึก ติดใจ หรือ อยากจะหลีกเลี่ยง ในสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อเข้าใจตามความเป็นจริงแล้วก็จะละความยึดติดในสิ่งเหล่านี้ได้^{๑๙}

๒.๑.๓ จิต ศูนย์กลางของชีวิต

จิต มีความหมายเป็นสิ่งเดียวกันกับ ใจ มโน และวิญญาณ คือเป็นธรรมชาติของการรู้ และการรู้แจ้งในภาวะ จากการกระทบกันของผัสสะเป็นอารมณ์ของจิต เป็นส่วนที่เป็นสภาวะทางนามธรรมและเป็นสาระสำคัญของชีวิต ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐสุด สำเร็จได้ด้วยใจ^{๒๐} เป็นสิ่งพื้นฐานควบคุมการทำงาน พฤติกรรมความเป็นไปของชีวิต ทั้งส่วนที่เป็นสัญชาตญาณ และมาจากการเรียนรู้เข้าใจความเป็นจริงต่าง ๆ เป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นศูนย์กลางในการรับรู้และกำหนดพฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ การกระทำต่าง ๆ ไม่ว่าจะกุศลหรืออกุศลก็สำเร็จแล้วด้วยจิต จิตดี^{๒๑} ก็สำเร็จเป็นกรรมดีและให้ผลดี จิตไม่ดี^{๒๒} ก็สำเร็จเป็นกรรมไม่ดีและให้ผลเป็นทุกข์ การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธศาสนาคือการฝึกพัฒนาที่จิต ธรรมชาติของจิต คือ วิจิตรอันหมายถึง นำพิศวง ทั้งซับซ้อน ละเอียดอ่อน รวดเร็วและว่องไว ธรรมชาติของจิต คือ คิด รับรู้ความเป็นไปทุกส่วนของร่างกาย แสวงหาอารมณ์เป็นอาหาร มีความวิจิตรโดยการกระทำ คือ ชักนำพฤติกรรมให้มีความวิจิตร จิตเป็นศูนย์กลางของพลังชีวิตที่ตั้งมั่นให้ชีวิตนี้ดำรงอยู่ เป็นจุดศูนย์รวมพลังงานของจิต จิตตามธรรมชาตินั้นผ่องใส มีความหมายว่าจิตเดิมแท้นั้นความจริงใสบริสุทธิ์เป็นปกติ^{๒๓} แต่ขุ่นมัวเพราะตกอยู่ในอำนาจกิเลส การเข้าถึงจิตเดิมแท้ที่ใสบริสุทธิ์นั้นคือการเข้าถึงธรรม กำจัดอวิชชาที่เป็นอกุศลมูลออกไปหมดจิตจึงใสเหมือนเดิม

^{๑๙} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พุทธธรรม (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๙.

^{๒๐} สามารถ สุขุประการ, "อิทธิพลของจิตที่มีต่อวัตถุในพระพุทธศาสนาเถรวาท," วารสารพุทธศาสนศึกษา ๒๕-๒, no. พฤษภาคม - สิงหาคม (๒๕๖๑): หน้า ๓๓-๓๗.

^{๒๑} กุศล หมายถึง สิ่งที่ดีงาม, สิ่งที่เหมาะสม, ความดี, บุญ, พฤติกรรมทั้งทางกายและทางจิตที่เป็นคุณต่อชีวิต

^{๒๒} อกุศล หมายถึง สิ่งที่ไม่ดีงาม, สิ่งที่ไม่เหมาะสม, ความไม่ดี, บาป, พฤติกรรมทั้งทางกายและทางจิตที่เป็นโทษต่อ

^{๒๓} พุทธศาสนิกขุ, พจนานุกรมธรรมฉบับพุทธทาส (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๓.

๒.๑.๔ กฎแห่งกรรม

กฎแห่งกรรม คือ กฎการให้ผลของกรรมหรือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการกระทำและการให้ผลของการกระทำ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาด้วยอำนาจแห่งจิต ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว โดยก่อให้เกิดกรรมดีเมื่อมีเจตนาจะทำความดีและจะก่อให้เกิดกรรมชั่วเมื่อมีเจตนาจะทำความชั่ว การกระทำดี ย่อมได้รับผลดี กระทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว การเลือกตัดสินใจว่าจะทำอย่างไร ถ้าพฤติกรรมเป็นไปโดยไม่มีเจตจำนง ก็ไม่มีความหมายอะไร เพราะฉะนั้น กรรมครอบคลุมไปถึงพฤติกรรมการกระทำทั้งหมด ทั้ง กาย วาจา ทางความนึกคิดปรุงแต่งในใจ เรื่องกระบวนการของกรรม อาศัยการทำงานของจิตมาเกี่ยวข้อง ตามมูลเหตุ ๒ อย่าง กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึงการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ และกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล การกระทำที่ดี หรือกรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูลคือ อโลภะ อโทสะ หรือ อโมหะ เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติทั้งหลายที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความเป็นไปของชีวิตและสังคมมนุษย์นั้นเป็นไปตามกรรมนี้ พุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในระบบความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยของธรรมชาติ เพราะฉะนั้น การกระทำของมนุษย์จึงเป็นเหตุปัจจัยอย่างหนึ่งในกระบวนการของธรรมชาติด้วย กฎแห่งกรรม เป็นกฎที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและสังคมมนุษย์มากที่สุด โดยที่มนุษย์เป็นเจ้าของเรื่อง เป็นผู้สร้างกรรมขึ้นมา เมื่อมนุษย์สร้างหรือกำหนดมันแล้วมันก็มาสร้างหรือกำหนดเราด้วย ทำให้ชีวิต สังคม และโลกมนุษย์เป็นไปตามวิถีของมัน^{๒๔}

๒.๑.๕ สภาวะเหตุและปัจจัยตามธรรมชาติ กฎอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาท

อิทัปปัจจยตา คือกฎของความเกี่ยวเนื่องกันของเหตุและผล เมื่อมีเหตุย่อมมีผล และเมื่อเหตุดับผลก็ดับคือเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้สิ่งนี้จึงดับไป โดยที่กฎอิทัปปัจจยตา ครอบคลุมทุกกฎและทุกสรรพสิ่งทั้งสิ่งที่มีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิตรวมถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในธรรมชาติ และยังเป็นกฎที่เชื่อมโยงถึงสภาวะอสังขตธรรม หรือไม่มีปัจจัยปรุงแต่งที่เป็นการหลุดพ้นในส่วนของการหมดเหตุและปัจจัยแห่งการปรุงแต่ง โดยในส่วนของสิ่งมีชีวิตจะหมายถึงกฎปฏิจจสมุปบาทที่เกี่ยวข้องสิ่งมีชีวิตที่มีจิตใจ ถือว่าเป็นกฎที่เป็นสิ่งสำคัญในการทำความเข้าใจสภาวะของชีวิตมนุษย์ที่สัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทางรูปธรรม ทางนามธรรม และทั้งตนเอง ภายในตนเองกับสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งหมายถึงกระบวนการของเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรมและไปรับผลเป็นวิบากของสภาวะชีวิต^{๒๕} ดังนั้นจึงมีความเป็นไปใน ๒

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับขยาย (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๔๐-๔๓.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๒-๕๖.

ลักษณะคือ เหตุปัจจัยที่ทำให้อยู่ในสังสารวัฏฏ์และเป็นทุกข์ เรียกว่า สมุทวารปฏิจจสมุปบาท และ เหตุปัจจัยที่ทำให้พ้นสังสารวัฏฏ์และพ้นทุกข์ เรียกว่า นิโรธวารปฏิจจสมุปบาท การใช้ชีวิตอยู่บนวิถี แห่ง มรรค มืองค์ ๘ และการพัฒนาจิต ตามหลัก ไตรสิกขา

๒.๑.๕.๑ สมุทวารปฏิจจสมุปบาท

อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดสังขาร เป็นเหตุให้เกิดวิญญาน เป็นเหตุให้เกิดนามรูป เป็นเหตุให้เกิดสฬายตนะ เป็นเหตุให้เกิดผัสสะ เป็นเหตุให้เกิดเวทนา เป็นเหตุให้เกิดตัณหา เป็นเหตุให้เกิดอุปาทานเป็นเหตุให้เกิดภพ เป็นเหตุให้เกิดชาติ เป็นเหตุให้เกิดความแก่ความเจ็บและความตาย หมายถึงทุกข์ทั้งปวงในอริยสัจ

๒.๑.๕.๒ นิโรธวารปฏิจจสมุปบาท

นิโรธวารปฏิจจสมุปบาท ศิลอันเป็นกุศล มีความไม่ร้อนใจคืออวิปปฏิสาร ความไม่ร้อนใจคืออวิปปฏิสาร มีปราโมทย์เป็นอนิสงส์ ปราโมทย์ มีปิติเป็นอนิสงส์ ปิติมีปัสสัทธิคือความสงบระงับเป็นอนิสงส์ ปัสสัทธิคือความสงบระงับ มีสุขเป็นอนิสงส์ ความสุขในใจ มีสมาธิเป็นอนิสงส์ สมาธิคือความที่จิตเป็นอารมณ์อันเดียว มีการรู้เห็นตามที่มันเป็นเป็นอนิสงส์ การรู้เห็นตามที่มันเป็นคือยถาภูตญาณทัสสนะ มีความหน่ายคือนิพพิทาเป็นอนิสงส์ ความหน่ายหรือนิพพิทา มีความคลายกำหนดคือวิราคะเป็นอนิสงส์ ความคลายกำหนด มีวิมุตติญาณทัสสนะคือการรู้เห็นในวิมุตติ หรือ นิพพาน ความหลุดพ้นจากกิเลส และกองทุกข์ทั้งปวงในอริยสัจ เป็นอนิสงส์^{๒๖}

๒.๑.๖ กฎไตรลักษณ์

กฎแห่งไตรลักษณ์^{๒๗} เป็นกฎทางด้านคุณลักษณะของชีวิต แสดงให้เห็นภาวะหรือสามัญลักษณะ ๓ ประการ อย่างของสิ่งทั้งปวง ในฐานะเป็นลักษณะร่วมที่มีแก่สิ่งทั้งหลาย เป็นสามัญเสมอเหมือนกัน คือ ทุกอย่างที่เป็นสังขตะ เป็นสังขาร ล้วนไม่เที่ยง คงทนอยู่ไม่ได้ เสมอเหมือนกันทั้งหมด ทุกอย่างที่เป็นธรรม ไม่ว่าจะสังขตะคือสังขาร หรือ อสังขตะ^{๒๘} ก็ล้วนมิใช่ตน ไม่เป็นอัตตา เสมอกันทั้งสิ้น กล่าวคือ

อนิจจัง คือภาวะไม่เที่ยงหรือเปลี่ยนแปลง หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ อยู่ในภาวะที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และมีกรอบของการเปลี่ยนแปลงเป็นที่แน่นอน คือ เป็นไปตามเหตุปัจจัย

^{๒๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย อังคุดตินิกาย ทสก-เอกาทสกนิบาตปัจฉิม เล่ม : ๒๔ (กฎแห่งมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๓๙๒.

^{๒๗} พระเทพเวที (ประยูรศรี ปยุตโต), หน้า ๗๐.

^{๒๘} สังขตธรรม ที่นำไปสู่ความทุกข์และการเวียนว่าย และรวมไปถึงสิ่งที่ไม่มีการปรุงแต่งหรือที่เรียกว่า อสังขตธรรมหรือวิสังขาร ที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์หรือนิพพาน

ทุกขัง คือ ภาวะ ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในภาวะกำลังเปลี่ยนแปลงนั้น มีภาวะที่ถูกบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน ให้ไม่สามารถดำรงอยู่ในสภาพเดิมได้

อนัตตา คือ ภาวะ ความไม่ใช่ตัวตน หมายความว่าไม่มีสิ่งใดที่จะยึดถือเอาเป็นสาระหรือแก่นสารได้ว่าเป็นตนหรือของตน และไม่สามารถบังคับบัญชาให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามใจตนได้

๒.๑.๗ วิธีแห่งความหลุดพ้น

ปัญหาแห่งสภาวะของชีวิตคือการตกอยู่ใต้อำนาจของไตรลักษณ์ อันมีทุกข์เป็นสภาวะที่เด่นชัด คือการถูกรอบงำด้วยอวิชา และการไม่เห็นทุกข์ในอริยสัจ ๔ และเหตุที่จะนำไปสู่การพ้นทุกข์คือการพัฒนาปัญญา และสาระสำคัญของวิธีแห่งความหลุดพ้นคือการพัฒนาจิต เหตุเพราะ จิตเป็นศูนย์กลางในการรับรู้และกำหนดสภาวะของชีวิต โดยการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญา เป็นปัญญาแห่งความพ้นทุกข์ และการพัฒนายังเป็นไปตามหลักเหตุและปัจจัยตามกระบวนการดับทุกข์ ในเชิงองค์ประกอบของชีวิตที่ชีวิตประกอบด้วยกายกับจิต ดังนั้นกายก็มีส่วนที่เป็นเหตุปัจจัยให้จิตพัฒนาเจริญยิ่งขึ้น หลักการพัฒนาจิตตามหลักคำสอนในทางพุทธศาสนา อันเป็นหลักที่ว่าด้วยกระบวนการ ๓ ประการคือ หลักไตรสิกขา เป็นวิธีแห่งการพัฒนาจิตให้เข้าถึงปัญญา หรือวิถีแห่งการดำเนินชีวิตเพื่อความพ้นทุกข์ คือ มรรค มืองค์ ๘

๒.๑.๗.๑ ไตรสิกขา คือล สมภาจิ ปัญญา

ไตรสิกขา หมายถึง สิกขา ๓ ประการที่ควรศึกษา ได้แก่ ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา การปฏิบัติไตรสิกขาโดยการศึกษาให้เข้าใจ แล้วประพฤติปฏิบัติตามด้วยความเข้าใจ เป็นหน้าที่ของปัญญาที่ทำงานในการบำเพ็ญศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา เมื่อศีลรักษากาย วาจา ใจ มีผลให้ จิตนิ่งพอ และพร้อมมาศึกษาการทำงานของจิต เมื่อจิตสามารถต่อสู้เลสที่กั้นจิตไม่ให้เจริญในทางธรรมได้ มีสมาธิจิต เข้าถึงความสงบ รู้ทันการทำงานที่ลึกซึ้งของจิตแล้ว จนเมื่อปัญญาเกิดธรรมะปรากฏในจิต เรียกว่าจิตเกิดปัญญา^{๒๙}

๒.๑.๗.๒ มรรค มืองค์ ๘

มรรค มืองค์ ๘ หมายถึง วิธีการเป็นอยู่ด้วยปัญญา^{๓๐} ประกอบด้วย

๑. ความเห็นชอบ หรือสัมมาทิฐิ หมายถึง การรู้เห็นในอริยสัจ ๔ อย่างถูกต้องชัดเจนด้วยปัญญา เช่นรู้ว่าทุกข์อย่างไร รู้ว่าต้นเหตุเป็นเหตุให้เกิดทุกข์อย่างไร รู้ว่าจะดับทุกข์ได้เพราะการดับต้นเหตุ และรู้ว่าอริยมรรค คือทางให้ถึงการดับต้นเหตุได้

^{๒๙} พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตโต).

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน.

๒. ความดำริชอบ หรือสัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความคิดชอบ เช่น มีความคิดหาหนทางที่จะหลีกเลี่ยงจากกาม ไม่ลุ่มหลงมัวเมาอยู่กับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มีความคิดที่จะไม่พยายามปกป้องร้ายผู้อื่น และไม่คิดทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่น

๓. การพูดชอบ หรือสัมมาวาจา หมายถึง เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ และเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ

๔. การกระทำชอบ หรือสัมมากัมมันตะ หมายถึง เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤตินอกใจ

๕. การเลี้ยงชีวิตชอบ หรือสัมมาอาชีวะ หมายถึง มีความเพียรระวังไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม

๖. ควรเพียรชอบ หรือสัมมาวายามะ หมายถึง มีความเพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นในตน เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป พากเพียรทำความดีให้เกิดขึ้น และเพียรพยายามรักษาความดีที่มีอยู่แล้วให้คงอยู่

๗. ความระลึกชอบ หรือสัมมาสติ หมายถึง ความมีสติระลึกถึงความ เป็นไป ได้ของสภาพร่างกาย ระลึกถึงความ เป็นไป ของเวทนาว่าเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเฉย ๆ ระลึกถึงความ เป็นไป ของจิตว่าเศร้าหมองเพราะกิเลสชนิดใด จิตที่ผ่องใสเพราะเหตุใด รวมไปถึงการระลึกถึงความดี ความชั่ว หรือความไม่ดีไม่งามที่เกิดขึ้นในจิตของตน

๘. การตั้งจิตให้ชอบ หรือสัมมาสมาธิ หมายถึง การทำจิตให้เป็นสมาธิ เริ่มตั้งแต่การทำจิตให้สงบชั่วขณะจนถึงการทำจิตให้สงบในขั้นแน่วแน่

๒.๑.๗.๓ ความสัปปายะ

สัปปายะ หมายถึง สภาพที่เกื้อหนุน หรือเหมาะสม ช่วยให้เป็นอยู่ หรือดำเนินกิจการต่าง ๆ ได้ผลดี ประกอบด้วยบรรยากาศ อาหาร ที่อยู่อาศัย บุคคลรอบข้าง อิริยาบถ ปัจจัย ๔ และเสวนา คือสภาวะของสิ่งที่เกื้อกูล ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย^{๓๑}

ประกอบด้วยสภาพของสิ่ง ๗ ประการคือ

๑. อาวาสสัปปายะ ที่อยู่ที่สงบ ร่มเย็น
๒. โภจรสัปปายะ ที่หาอาหาร ที่อยู่ใกล้ชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป
๓. ภัสสรสัปปายะ การพูดคุยกันแต่ในถ้อยคำที่มีประโยชน์อันเป็นไปเพื่อขัดเกลา กิเลส เพื่อละคลายกิเลส เพื่อให้ถึงการบรรลุพระนิพพาน

^{๓๑} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), หน้า ๒๘๖.

๔. บุคคลสัปปายะ มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาอย่างเหมาะสม เป็นกุศลให้เกิดการพัฒนาปัญญา
๕. โภชนสัปปายะ การบริโภคอาหารที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ
๖. อุตสัปปายะ การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
๗. อิริยาปถสัปปายะ มีพื้นที่ที่สามารถเคลื่อนอริยบทที่เหมาะสมกับการฝึกปฏิบัติภาวนา

๒.๑.๘ สติ ความระลึกได้

สติ คือ ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับกิจหรือกุ่มจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง หมายถึง สภาวะกำหนดรู้ ตระหนักรู้ ระลึกรู้ สัมผัสรู้ รู้สึกตัว^{๓๒} เป็นสภาวะธรรมที่เกิดเองไม่ได้ ต้องทำให้เกิดขึ้นด้วยการฝึกฝนรวบรวมจิตใจให้ตั้งมั่นด้วยวิธีต่าง ๆ การเจริญสติได้โดยการทำความเข้าใจ กำหนดรู้รู้สึกตัวในปัจจุบันขณะต่อผัสสะใด ๆ ที่เกิดขึ้นมาเพื่อให้กำหนดรู้เฉพาะหน้า ให้เท่าทันต่อสัมผัสตามความเป็นจริงต่อสิ่งที่ปรากฏขึ้นมา

สติ เป็นสภาวะธรรมมีอุปการะมาก คือเป็นสิ่งที่ยับยั้งมิให้จิตตกไปในฝ่ายอกุศล ทำให้การที่จิตมีสติอยู่เป็นจิตของฝ่ายกุศล ควรพึงพัฒนาสติไว้ให้มากเพราะการพัฒนาสติที่ใช้ประโยชน์ในเบื้องต้นคือการพัฒนาจิตตามหลักไตรสิกขาที่ต้องใช้สติในการรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นทางกายอันที่จะเกิดการสร้างกรรมใด ๆ คือศีล, รู้เท่าทันในอารมณ์ที่ปรุงแต่งจิตจนจิตเป็นอิสระจากอารมณ์คือสมาธิ, รู้เท่าทันความคิดทั้งหลายว่าความคิดเป็นเหตุเป็นผลหรือไม่ มีที่มาและที่ไปอย่างไร คือปัญญา และในเบื้องต้นคือมีสติที่เกื้อกูลต่อการ เห็นความจริง ด้วยการเพิ่มการรับรู้ทางประสาทสัมผัส โดยลดการคิดนึกปรุงแต่งความรู้สึกลึกอื่น ๆ หรือเพื่อให้สติเกื้อกูลต่อการเห็นความจริงของชีวิตก็คือกายกับใจ เห็นความจริง อันได้แก่นิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่ากายและใจของเรานั้นเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่นิตัวเรา เป็นสติที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาวิปัสสนากรรมฐานในวิธีสติปัฏฐาน ๔ คือการพัฒนาคุณภาพการเห็นแจ้งให้รู้เท่าทันจิตที่เคลื่อนไปในพื้นที่ ๔ อย่างของจิต คือ กาย เวทนา จิต และธรรม และในเบื้องต้นคือ การครองชีวิตอย่างปกติในทุกขณะของจิตที่อยู่ในสภาวะของการตื่นรู้ ให้จิตเป็นอิสระต่อสิ่งที่มากระทบในฐานะเป็นผู้เฝ้ารู้ ทำให้ชีวิตไม่ตั้งอยู่บนความประมาท

๒.๑.๙ ศรัทธากับปัญญา

ศรัทธานี้จัดเป็นธรรมเบื้องต้น ในอันที่จะทำให้บุคคล ได้ประกอบคุณงามความดี เป็นบุญกุศลขึ้นมา และศรัทธาที่จะเกิดขึ้นได้นั้น ย่อมต้องอาศัยวัตถุก่อนเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ ได้แก่ พระรัตนตรัย

^{๓๒} พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์(2527)

ผลของกรรม เป็นต้น ศรัทธานั้นเมื่อเกิดขึ้นย่อมทำให้เกิดความผ่องใส ไม่ขุ่นมัว สามารถดำเนินไปจนเข้าถึงปิติได้^{๓๓}

เหตุอันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดีและเลื่อมใส ได้แก่ เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อผลของกรรม คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วย่อมมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและเชื่อว่าทุกคนหากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้

ศรัทธา เริ่มจากการรับรู้และสัมผัสถึงความจริง ความดี ความงามของชีวิต ทำให้นำไปสู่ฉันทะในกุศล แล้วจึงสร้างความเพียรในการทำสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศล เช่น ทาน ศีลคือประพฤติดีมีคุณธรรม และภาวนาคือการลงมือปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนเองทั้งการเรียนรู้ และการปฏิบัติเพื่อฝึกฝนจิตเพื่อบรรลุเป้าหมายของความศรัทธา ซึ่งเป้าหมายทางพุทธศาสนาคือปัญญาเห็นแจ้งความจริงของสภาวะชีวิต

ปัญญา หรือความรู้อันแท้จริง คือความรู้ที่เที่ยงตรง แจ่มชัด และปัญญาที่รู้ได้รอบด้านในความเป็นจริง และรู้การบริหารความเป็นจริงนั้นให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นและวิถีทางนำไปสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาซึ่งเป็นตัวทำให้เกิดอวิชชา คือความไม่รู้แจ้งเห็นจริงส่วนต้นต่อของความรู้ทั้งหมด^{๓๔}

ปัญญา ในลักษณะ โภธิญาณ หมายถึง ความรู้ในการตรัสรู้ หรือความรู้ที่ทำให้ตรัสรู้ อันครอบคลุมไปถึงการเตรียมตัว หรือการสะสมความรู้ การบำเพ็ญบารมี ก่อนตรัสรู้ และตัวความรู้ที่ทำให้เป็นพุทธะ และผลการตรัสรู้ คือ ความหลุดพ้นและนิพพาน และลักษณะของปัญญาที่เกิดขึ้น คือ มองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นเห็นอาการที่มันเกิดตามเหตุปัจจัยอาศัยกันและกันจึงมีขึ้น ก็เข้าใจโลกและชีวิตตามเป็นจริงเรียกว่าเกิดมีโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ที่ถูกต้อง รู้เท่าทันความจริงทางโลกและทางธรรม หรือรู้เท่าทันสังขารที่ถูกปรุงแต่งและไม่ถูกปรุงแต่ง รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

การพัฒนาปัญญาอันเป็นเป็นองค์ธรรมแห่งความพ้นทุกข์ ได้จากกระบวนการในภาพใหญ่คือ โภธิปักขิยธรรม หรือธรรม ๓๗ เป็นธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ เกื้อหนุนแก่อริยมรรค มี ๓๗ ประการคือ สติปัฏฐาน ๔, สัมมัปปธาน ๔, อธิธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พละ ๕, โพชฌงค์ ๗ และมรรคมืองค์ ๘ รวมถึง หลักการในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค ที่อธิบายบ่อเกิดแห่งปัญญาไว้ ได้แก่ การศึกษาความหมายของคัมภีร์, การทำความดี, การมีศีลบริสุทธิ, การเจริญสมณะและวิปัสสนา, การเห็นอริยสัจ ๔, การรับรู้ศิลปะและความงามทางสุนทรียะ, การทำจิตให้สงบ, การ

^{๓๓} พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตโต), หน้า ๑๘๑.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), หน้า ๒๐.

อยู่ในฉันทลลิตกาลทุกเมื่อ, การทำจิตให้ปราศจากนิรวณ และการไม่คบคนพาล เป็นต้น โดยที่หลักการที่เป็นสาระสำคัญคือการพัฒนาจิตตามหลักไตรสิกขา หรือมรรคมีองค์ ๘

๒.๑.๑๐ ความพ้นทุกข์

เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา นิพพาน คือการหลุดพ้นจากอวิชชา ตัณหา ซึ่งแสดงออกในรูปของโลภะ โทสะ และโมหะหมายถึงความดับสนิทแห่งความเร้าร้อนและเครื่องผูกพันร้อยรัดทั้งปวง เหมือนไฟที่ดับจนสิ้นเชื้อไม่สามารถที่จะลุกกลามขึ้นมาได้อีกซึ่งเรียกว่าเป็นความทุกข์ นิพพานอันว่างจากตน เป็นความสุขที่แท้จริงแห่งสภาวะการดำรงชีวิต นิพพานเป็นอนัตตา นิพพานคือ นิโรธใน อริยสัจ ๔ คือเป็นจุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ นิโรธ

นิพพาน มิใช่สภาวะที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของจิต แต่มีอยู่โดยตัวของตัวเอง คือเป็นความจริงขั้นปรมาตถสัจ ที่ตรงข้ามกับความจริงที่ถูกบัญญัติหรือสมมติสัจในโลกแห่งปรากฏการณ์ มีสภาวะที่เที่ยง มิใช่สิ่งที่เกิดดับสลับกันไปแบบสิ่งต่าง ๆ ในโลก นิพพานจึงเป็นอสังขตธรรมที่พ้นไปจากปัจจัยปรุงแต่ง ในสภาวะของนิพพานทั้งนามหรือจิต และรูป ย่อมดับไม่เหลือ เป็น ธรรมชาติที่รู้แจ้ง ไม่มีใครชี้ได้ ไม่มีที่สุด แจ่มใสโดยประการทั้งปวง นามและรูปย่อมดับไม่มีเหลือในธรรมชาตินี้ เพราะวิญญานดับ นามและรูปย่อมดับ ไม่มีเหลือในธรรมชาติ คำสอนพระพุทธศาสนา ไม่มีอิตตาใดเข้าสู่นิพพาน และไม่มีอิตตาดับสูญในภาวะแห่งนิพพาน แม้ในโลกแห่งปรากฏการณ์ เบื้องหลังขั้น ๕ อันไม่เที่ยงนั้น ก็มีอิตตาซึ่งเป็นผู้รับรู้หรือเป็นพื้นฐานแห่งตัวตนที่เที่ยงแท้อยู่ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกอยู่ในรูปของกระบวนการที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ทั้งรูปธรรมและนามธรรม กระบวนการแห่งนามรูปที่สมมติว่าเป็น ตัวตน สัตว์ บุคคล เราเขา นี้ เมื่อวิวัฒนาการไปจนกระทั่งถึงที่สุด ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ เป็นอันยุติลง สภาพความสิ้นสุดกระบวนการแห่งนามรูปที่ไม่เที่ยงแปรปรวนอยู่ทุกขณะนี้ เรียกว่านิพพาน เมื่อรูปและนามดับ นิพพานจึงไม่ใช่ทั้งจิตและสสารซึ่งต้องอาศัยเหตุปัจจัยในการดำรงอยู่ พระนิพพานตั้งอยู่โดยไม่วิวพันข้องแหวะในเหตุปัจจัย^{๓๕}

๒.๒ กลไกของหลักพุทธศาสนาที่เป็นแนวทางในการนำไปใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ของรูปทรงที่ว่างทางสถาปัตยกรรม

จากการสังเคราะห์เนื้อหาหลักการทางพุทธศาสนาและการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปผลเป็นข้อเสนอเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการเข้าไปศึกษารูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของวัดไหล่หินหลวง มีดังต่อไปนี้คือ

แนวทางที่นำไปสู่การพิจารณาความสัมพันธ์ของการรับรู้ รูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของวัด ตามหลักการทางพุทธศาสนา ซึ่งวัดถือได้ว่าเป็นพื้นที่ที่นำหลักการทางพุทธศาสนาให้มาสู่ชีวิต

^{๓๕} พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตโต), หน้า ๒๐๕.

นำคนเข้าสู่พุทธศาสนา ได้รับผลประโยชน์สูงสุดจากพุทธศาสนา คือ มีชีวิตที่พ้นทุกข์ มีความสุขอย่างแท้จริง และให้คนก็ได้รับการและสืบทอดพุทธศาสนา ทำให้ภารกิจสำคัญของวัด คือสร้างเพื่อรองรับศรัทธาหรือกระบวนการทางศรัทธาและเพื่อนำคนให้เข้าถึงปัญญาในพุทธศาสนาหรือกระบวนการทางปัญญา พื้นที่ของวัดจึงเป็นพื้นที่ที่มีนัยยะที่เกี่ยวข้องกับการเห็นถึงคุณค่าและความหมายรวมถึงการการได้รับประโยชน์สุขจากการดำเนินชีวิตบนหลักทางพัฒนาชีวิตจากพุทธศาสนา โดยจากการสังเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับ ชีวิตและองค์ประกอบของชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา สามารถพิจารณาถึงหลักการที่จะนำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจใน คุณค่าและความหมายรูปทรงและที่ว่างทางที่มีต่อมนุษย์ผู้ใช้งานสถาปัตยกรรมที่รองรับหลักการทางพุทธศาสนา ซึ่งในส่วนของหลักการที่เป็นกลไกทางพุทธศาสนาที่จะนำไปใช้วิเคราะห์เนื้อหาทางสถาปัตยกรรมสามารถ การประมวลสังเคราะห์แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกลไกและความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมกับการรับรู้รูปทรงที่ว่างทางงานสถาปัตยกรรม สามารถพิจารณาด้วยกลไกต่อไปนี้

จากขั้น ๕ คือองค์ประกอบพื้นฐานทั้งหมดของชีวิตที่เป็นส่วนของอายตนะภายใน เกิดผัสสะคือการกระทบกันกับอายตนะภายนอก แล้วกระบวนการของชีวิตก็จะดำเนินไปตามกฎของหลักอภิปัจจยตา คือการะบวนการของเหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดผลและรับผล ซึ่งในส่วนของกระบวนการพัฒนาชีวิตที่เป็นไปตามหลักการทางพุทธศาสนาก็จะมีลักษณะเป็นไปตามสภาวะของเหตุและปัจจัย โดยแนวทางการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของหลักธรรมและกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรม จึงพิจารณาถึงความเป็นไปในลักษณะของการกำหนดองค์ประกอบลักษณะของรูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมที่เป็นปัจจัยภายนอกได้น้อมนำให้เกิดผลต่อการพัฒนาภายในเพื่อการพัฒนาจิตได้เกิดโพธิปัญญา หน้าที่ทางสถาปัตยกรรมของวัดจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักการทางพุทธศาสนาทั้งในมิติทางรูปแบบ คือ การปริยัติ การปฏิบัติ และการปฏิเวธ^{๓๖} และทางคุณลักษณะของปัญญาคือ สุตตมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา^{๓๗} โดยเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมารองรับระบบขั้น ๕ ของมนุษย์ ที่เป็นปรากฏการณ์ของ สภาวะทางกายภาพ สภาวะทางความรู้สึก สภาวะทางอารมณ์ สภาวะทางความคิด และสภาวะคุณสมบัติของจิตและการรับรู้ของจิต ในลักษณะขององค์ประกอบที่รองรับการดำรงอยู่ของชีวิตอย่างเป็นสุขด้วยความเจริญ เป็นองค์ประกอบแห่งการเรียนรู้ การรับรู้และการการตระหนักรู้ความจริงของชีวิต โดยได้ปรากฏเป็นพื้นที่

^{๓๖} ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้น มาสู่ภาคการปฏิบัติ ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติธรรมนั้น

^{๓๗} สุตตมยปัญญาคือความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน หรือได้รับถ่ายทอดสืบทอด ๆ กันมา จินตมยปัญญาคือความรู้ที่เกิดจากการคิดพิจารณาใคร่ครวญอย่างมีเหตุมีผล ภาวนามยปัญญาคือความรู้ที่ได้จากการฝึกฝนอบรมลงมือปฏิบัติจนเกิดประสบการณ์การรู้อย่างแท้จริงด้วยตัวเอง

ให้ได้อยู่ได้ใช้ในการดำรงชีวิต ให้ได้สัมผัสและรับรู้ ให้ได้เรียนรู้ รวมถึงระบบสัญลักษณ์ที่สื่อความคิดทางนามธรรม เป็นสะพานที่เชื่อมไปสู่ปัญญา^{๓๘} และความงดงามทางศิลปะอันเป็นเป็นอุบายอันหนึ่งที่ทำให้เข้าถึงความงดงามของชีวิต และเป็นสิ่งที่ตอบสนองต่อความต้องการทางจิต^{๓๙}

โดยกระบวนการพัฒนาจิตตามหลักการทางพุทธศาสนา คือพัฒนาให้จิตเกิดศีล สมาธิ ปัญญา หรือตามหลักไตรสิกขา ปฏิสัมพันธ์ของกระบวนการภายนอกและกระบวนการภายในนั้นการน้อมนำเกิดจากกลไกของผัสสะคือระหว่างอายตนะภายนอกกับอายตนะภายใน ลำดับของกระบวนการในการน้อมนำจิตให้เกิดการพัฒนาจิตตามหลักไตรสิกขา เริ่มจากองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมภายนอกที่มีคุณสมบัติของมณฑลแห่งความความสลับปะย ภายสงบระงับ จนเกิดความปกติของจิต ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เกื้อหนุนต่อจิต เป็นจุดที่สามารถทำให้จิตเกิดสติ รับรู้กายรับรู้ใจ จากสภาพของความสงบทางกายคือความคลายทุกข์ทางกาย หรือการที่จิตได้รับรู้ถึงความสุข ซึ่งเป็นเหตุใกล้ให้เกิดสมาธิของจิตตามมา อีกทางหนึ่งคือคุณสมบัติของความงาม ในสภาวะจิตที่เป็นกุศล ที่ความงามขั้นต้นในพุทธศาสนานั้น ทำให้จิตเกิดความซาบซึ้ง เป็นสภาวะที่จิตรับรู้ถึงจิตอย่างแนบแน่น จับใจ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของสภาวะปิติ และสุข เป็นผลที่เกิดขึ้นกับคุณสมบัติของจิต อันเป็นเหตุใกล้ให้เกิดสมาธิของจิต และคุณสมบัติของสติที่เกิดขึ้นต่อจิตก็จะสามารถพัฒนาขึ้นให้มีพลังในการรับรู้และพิจารณา สภาวะความเป็นจริงต่าง ๆ ของชีวิตได้ชัดเจน และต่อแต่นี้ไปกลไกทางศรัทธาที่มุ่งสู่ปัญญา หรือกลไกที่มุ่งสู่ปัญญาโดยตรงก็ตามมา โดยความงามในเบื้องปลายนั้นมีนัยยะแห่งความสัมพันธ์ของความจริง ความดี ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องอย่างแยกกันไม่ได้^{๔๐} กล่าวคือ ความจริงก่อให้เกิดคุณธรรมคุณประโยชน์ต่อชีวิตหรือความดี ความดีก่อให้เกิดสิ่งที่มีคุณค่าและความหมายต่อชีวิต การรับรู้ถึงคุณค่าและความหมายต่อชีวิตนั้นคือความงาม ความงาม คือ นิमितแห่งปรากฏการณ์ของความจริงและความดี

และกระบวนการศรัทธาที่มุ่งสู่ปัญญา เป็นเหตุให้มีความเพียรแห่งการเข้าใกล้เข้าหาแหล่งที่พัฒนาความคิด พัฒนาจิต ตามกระบวนการของปริโตโมหะ^{๔๑} และโยนิโสมนัสสิการ^{๔๒} นำไปสู่ความ

^{๓๘} เอเดรียน สโนดกราส, สัญลักษณ์แห่งพระสุญ (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิจิตร, ๒๕๔๑), หน้า ๔.

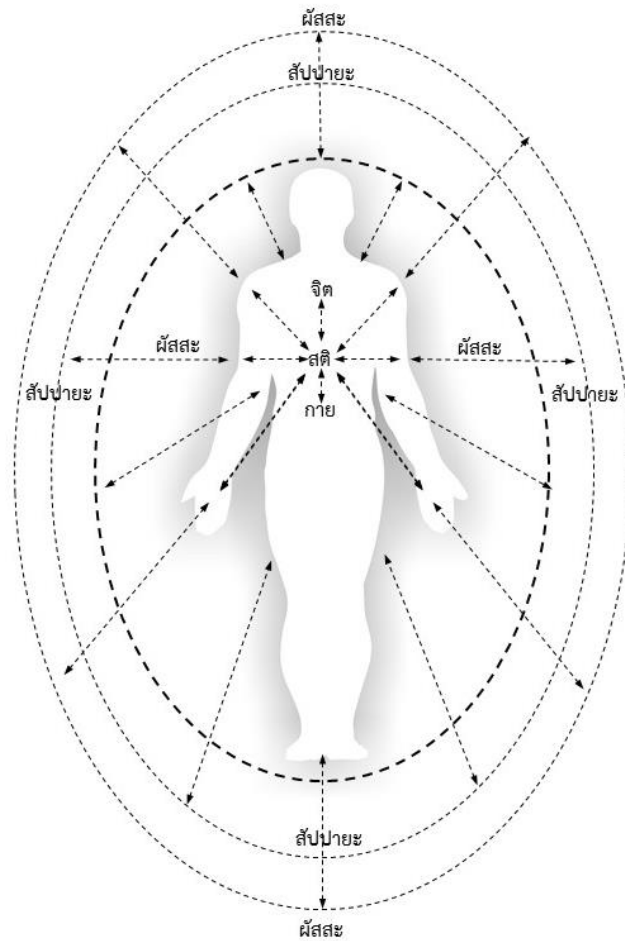
^{๓๙} พุทธทาสภิกขุ, สารนิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย ศิลปะและสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณ (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๘-๑๒.

^{๔๐} เอกมันต์ แก้วทองสอน, "ความงาม สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท." วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, no. กรกฎาคม สิงหาคม (๒๕๕๕): หน้า ๑๗๘-๘๐.

^{๔๑} หมายถึง การเรียนรู้ เพิ่มพูนความรู้ ด้วยปัจจัยภายนอก เช่น ฟารัง การอ่าน การเห็นเพื่อทำความเข้าใจ และการเรียน เป็นต้น

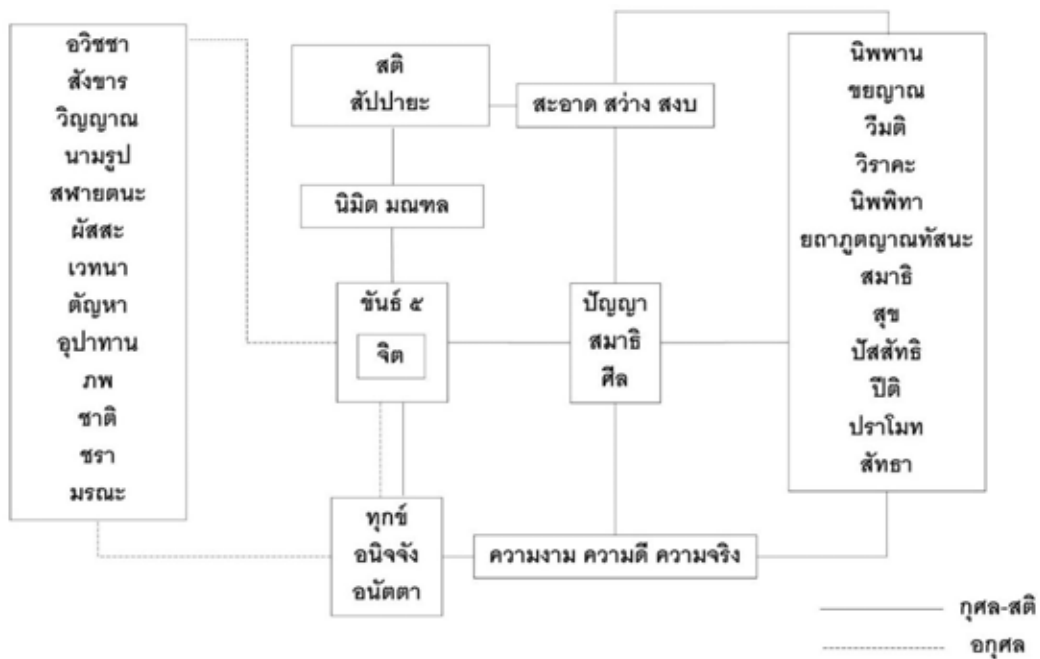
^{๔๒} หมายถึง การทำความเข้าใจภายในใจ โดยการคิด ตรึกตรอง อย่างแยกคายและรอบคอบ เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายใน

เพื่อการประพจน์ ปฏิบัติเพื่อการพัฒนาจิตต่อไป ซึ่งคือกลไกของการเรียนการสอนและการพัฒนาความรู้สู่การปฏิบัติและได้รับผลของการปฏิบัติ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมก็จะเป็นส่วนที่ทำหน้าที่รองรับกลไกเหล่านี้ ทั้งพื้นที่การเรียนการสอนและภาพเรื่องราวสัญลักษณ์ต่าง ๆ พื้นที่ในการฝึกปฏิบัติต่าง ๆ รวมถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏบนรูปทรงและที่ว่างที่เป็นเหตุอันน่าจิตได้เกิดสภาวะแห่ง ศิล สมาธิ และปัญญา

ภาพที่ ๒.๑ แผงผัง ปฏิสัมพันธ์ของอายตนะภายนอกและอายตนะภายในสู่การน้อมนำปรากฏการณ์ของชีวิต

โดยสรุปแล้วหลักการน้อมนำโดยอาศัยปัจจัยภายนอกและกลไกผัสสะจากอายตนะต่าง ๆ นั้น เป็นกลไกที่เราสติให้จิตเกิดการรับรู้กาย รับรู้ใจ จากภายนอกเข้ามาสู่ภายในของตนเอง และน้อมนำให้จิตเกิดความสงบตั้งมั่น สามารถพัฒนาการเห็นสภาธรรมแห่งไตรลักษณ์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นจนประจักษ์แจ้ง จากการศึกษาที่จิตรับรู้สภาวะภายใน คือจิตรับรู้รับรู้ถึง สภาวะทางกาย สภาวะเวทนา สภาวะทางความคิด สภาวะทางเรื่องราวการปรุงแต่งต่าง ๆ และต่อจากนั้นกลไกของการพัฒนาจิตก็จะเข้าสู่พื้นที่ของการพัฒนาปัญญา และเข้าถึงระดับของปัญญาตามลำดับ

ภาพที่ ๒.๒ แผนผังแสดงแนวคิดในการเชื่อมโยงหลักธรรมสู่แนวทางการรับรู้งานสถาปัตยกรรม

บทที่ ๓

สถานภาพของวัดไหล่หินหลวงกับการรับรู้รูปทรงและที่ว่างในงานสถาปัตยกรรม และความสัมพันธ์กับหลักการทางพุทธศาสนา

บทนี้เป็นบทที่นำเสนอเนื้อหาที่เป็นข้อมูลที่ใช้ในการพิจารณาร่วมกันกับ การรับรู้รูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของวัดไหล่หินหลวง และอธิบายลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของวัดไหล่หินหลวงกับหลักการทางพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ลักษณะการสร้างพื้นที่พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ในวัดไหล่หินหลวงและการรับรู้งานสถาปัตยกรรมในเชิงคุณค่าและความหมาย ภายใต้วิถีวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา โดยมีเนื้อหาดังต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติความเป็นมาและความสัมพันธ์ของวัดไหล่หินหลวงกับชุมชนบ้านไหล่หิน

๓.๑.๑ ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของวัดไหล่หินหลวง

วัดไหล่หินหลวง เป็นวัดขนาดเล็กมีเนื้อที่ธรณีสงฆ์ประมาณ ๕๐ ไร่เศษ มีอายุและมีเรื่องราวความเป็นมายาวนาน ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๓ ตั้งอยู่ในเมืองเขลางค์นคร ซึ่งเป็นเมืองเก่าแกในอดี และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรศรีสุโขทัยแห่งดินแดนล้านนา สามเณรดวงจันทร์ ครุชยัน กล่าวถึงตำนานวัดไหล่หินหลวงไว้ว่า^{๔๓} เมื่อ พ.ศ. ๒๑๘ มีพระอรหันต์สององค์อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากอินเดียเพื่อมาบรรจุยังพระธาตุลำปางหลวง เมื่อขบวนช้างมาถึงเนินหินแห่งนี้ก็หยุดนิ่งอยู่ ไม่ยอมเดินทางต่อ พระเถระจึงให้สร้างเจดีย์สูง ๔ ศอก แล้วแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนเบื้องฝาพระพุทธรูป บรรจุไว้ หลังจากนั้นก็เดินทางต่อไปได้ตามประสงค์ ด้วยความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงการสร้างในช่วงใกล้เคียงกันกับ วัดพระธาตุลำปางหลวง และเป็นเหตุซึ่งกันและกันในการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จึงมีความสัมพันธ์ในฐานะ “วัดพี่วัดน้อง” ชาวเมืองจึงมักนับวัดไหล่หินหลวงเป็นวัดพี่ของวัดพระธาตุลำปางหลวงเพราะถือว่าได้บรรจุพระบรมสารีริกธาก่อน ด้วยเหตุนี้ วัดไหล่หินหลวงจึงเป็นวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับวัดพระธาตุลำปางหลวงอันเป็นวัดสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ของเมืองลำปาง และมีส่วนเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญทั้งพระสงฆ์ และเจ้านายเมืองเหนือ ในยุคต่าง ๆ นอกจากนี้เมื่อ ๓๐๐ ปีก่อน ยังมีความสัมพันธ์กับวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดปางยางคก วัดเวียง อ.เถิน และวัดสูงเม่น จ.แพร่ อย่างแน่นแฟ้น ในฐานะ “วัดครูเดียว” เนื่องจากเจ้าอาวาสของวัดเหล่านี้เป็นศิษย์ร่วมครูเดียวกัน

^{๔๓} ชูติมา เวทการและคนอื่นๆ, รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ถึง

๖ จากผลการศึกษาโบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอกะลา จังหวัดลำปาง (ลำปาง: สถาบันราชภัฏลำปาง, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓๖-๔๐.

ภาพที่ ๓.๑ ตำแหน่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมของวัดไหล่หินหลวง

ที่มา : <https://maps.google.co.th/วัดไหล่หินหลวง> เข้าถึงเมื่อ ๑๓ เมษายน ๒๕๖๒

ที่ตั้งวัดไหล่หินหลวงเป็นเนินเขาเล็ก ๆ ซึ่งมีอยู่เพียงเนินเดียวบนพื้นที่ราบเชิงเขา มีแม่น้ำยาวเป็นแม่น้ำสายหลัก ไหลผ่านทางทิศตะวันตกของวัด แต่เดิมสภาพโดยรอบเป็นป่าทั้งนั้น ตำแหน่งที่สร้างพระธาตุเจดีย์เป็นจุดที่อยู่สูงสุดของเนินแห่งนี้ จากสภาพภูมิประเทศดังกล่าว วัดไหล่หินหลวงจึงมีชื่อเรียกเดิมจากคำบอกเล่าของชาวบ้านว่า^{๔๔} วัดป่าหิน บางยุคเรียกตามความนิยม เช่น วัดท่าซ้อย วัดทะเลหิน วัดป่าหินแก้ว วัดไหล่หินแก้วช้างยืน เป็นลำดับ จนถึง พ.ศ. ๒๕๒๔ เจ้าอธิการจันทร์ตา

^{๔๔} สุดา แผ่นคำ, วัดไหล่หินในอดีตจากคำบอกเล่า(ลำปาง: ม.ป.ท., ม.ป.ป.), อ้างถึงใน พระอธิการทอง อนามโย และคนอื่น ๆ, ๒๕๔๓: หน้า ๘.

จันทรังสี ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสในขณะนั้น ได้เปลี่ยนชื่อเป็นภาษาบาลีว่า วัดเสถารัตนปัพพะตาราม แปลว่า วัดม่อนหินแก้ว ปัจจุบันชาวบ้านไหล่หินนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า วัดไหล่หิน หรือวัดหลวง

จารึกและตำนานต่าง ๆ ได้กล่าวถึงวัดไหล่หินในอดีตว่าปี พ.ศ. ๙๑๖ มีพระเถระองค์หนึ่ง ชุดงค์มาจากลังกาทวีป พบเห็นเจดีย์องค์นี้ จึงได้สร้างอาศรมเพื่อปฏิบัติดูแลเจดีย์สถาน ทำให้ชาวเมืองที่ให้ความเคารพศรัทธาพากันมาสร้างอารามถวายเป็นที่อาศัย ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๑๑๖๓ พยาธัมมรักษได้ก่อเจดีย์ให้สูงขึ้นเป็น ๑๖ ศอก ครั้น พ.ศ. ๑๑๖๖ ยอดเจดีย์หักลง เนื่องจากเหตุแผ่นดินไหว หมื่นสังขรจึงได้ก่อเจดีย์ขึ้นใหม่สูง ๑๐ ศอก ในปีเดียวกัน ครั้นถึง พ.ศ. ๑๓๔๙ ยอดเจดีย์หักลงเนื่องจากถูกฟ้าผ่า วัดก็ร้างไปประยะหนึ่ง จนถึง พ.ศ. ๑๙๓๐ เจ้าจุฑะวงศได้สร้างเจดีย์ขึ้นใหม่อีกครั้ง

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า ใน พ.ศ. ๒๑๘๑ วัดไหล่หินเป็นอารามเล็ก ๆ ที่มีพระภิกษุสามเณรมาอาศัยบวชเรียนเป็นจำนวนมาก ในครั้งนั้นมีเพียงเจดีย์องค์หนึ่งเท่านั้น ยังไม่มีศาสนสถานวัดที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นการสร้างหรือบูรณะวัดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๙๓ ในตำนานการสร้างวัดและคัมภีร์โบราณได้กล่าวถึง "ครุบามหาปาเกสร ปัญโญ" เกี่ยวกับความเก่งและความฉลาดเป็นเลิศตั้งแต่ครั้งเป็นสามเณร เมื่อบวชเรียนเป็นพระภิกษุสงฆ์ก็ศึกษาพระธรรมจนมีความรู้แตกฉาน สามารถแต่งพระธรรมและเขียนคัมภีร์ไบลานไว้เป็นจำนวนมาก เล่ากันว่าเศษชีเหลือกจากการ จาร^{๔๕} คัมภีร์ไบลานมีมากเต็มกะลามะพร้าว หากใครเสมอเหมือนไม่ได้เลย นอกจากนี้ท่านยังเป็นพระนักปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานอย่างจริงจัง เชื่อกันว่าท่านมีจิตเป็นสมาธิได้ญาณสมบัติอภินิหารเป็นอัจฉริยะ^{๔๖} ทำให้มีผู้คนเลื่อมใสศรัทธา ไม่เพียงแต่คนในท้องถิ่นแต่ได้เลื่องลือไปจนถึงเมืองเชียงตุง ซึ่งตามประวัติกล่าวว่าเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงได้มาสร้างวิหารและซุ้มประตูโขง รวมทั้งบูรณะพระธาตุเจดีย์ซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขึ้นใหม่ที่วัดไหล่หินหลวง ใน พ.ศ. ๒๒๒๖

ชาวบ้านไหล่หินนับถือวัดไหล่หินหลวงเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ ให้พึ่งพิงทางจิตใจแก่คนในชุมชนจากความเชื่อ ตำนาน นิทานพื้นบ้าน นิทานปรัมปรา ช่วยดึงดูจิตใจ^{๔๗} เพราะเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของวัด เช่น พระแก้วมรกต พระแก้วมหานิล และแก้วไข่อ้อย ในยามชุมชนฝนแล้งทำอะไรทำนาไม่ได้ ก็จะนำสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นออกมาแห่ตามหมู่บ้านในตำบลต่าง ๆ รวมทั้งบนบานเมื่อยาม

^{๔๕} จาร หมายถึง การเขียนใบลานโดยใช้หัวเหล็กที่เรียกว่า “เหล็กจาร” กดลงไปบนใบลาน

^{๔๖} พระอริการทอง อนามโยและคนอื่นๆ. รายงานโครงการการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน องค์ความรู้เรื่องวัดไหล่หิน (ลำปาง: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๕.

^{๔๗} เพียงกานต์ นามวงศ์, "การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง", (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยว คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒), หน้า ๖๔.

ประสงค์ที่จะทำกิจการใด ๆ นอกจากนี้กระบวนการสร้างความเชื่อของชาวบ้านไหล่หินยังเกิดจากความเลื่อมใสศรัทธา ครุบาทมหาปา^{๔๘} ครุบาทาวีและครุบาทวงคำ^{๔๙} จนชาวบ้านไหล่หินได้สร้างกุบระบรรจุอัฐิไว้เป็นสถานที่เคารพบูชาและขอพรให้บารมีของท่านคุ้มครองสมาชิกของชุมชน เกิดเป็นสัญลักษณ์ทางวัตถุในการกราบไหว้เพื่อการคุ้มครองและเพื่อสิริมงคลในชีวิต จนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา นอกจากนี้ยังเชื่อว่าจิตวิญญาณของครุบาเจ้าจะปกปักรักษาวัด ไม่ให้ผู้ใดมาละเมิดทำลายหรือปลูกสร้างอาคารใหม่ ทำให้ชาวบ้านไหล่หินระมัดระวังการกระทำใด ๆ ต่อวัด รวมทั้งเกิดการหวงแหนโบราณสถานและโบราณวัตถุ จนเกิดการเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์ของเก่าของโบราณภายในวัด โดยชุมชนบ้านไหล่หินมาโดยตลอด โดยมีระบบคุณค่าที่เกี่ยวข้องและแรงศรัทธาต่อครุบาเป็นแรงหนุน^{๕๐}

อุบาสกอุบาสิกาชุมชนบ้านไหล่หิน โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่จะมาทำบุญรับศีล ๕ และศีล ๘ ในวันพระ (วันธรรมสวนะ) วันโกน หรือในวันประเพณีสำคัญต่าง ๆ โดยแต่งตัวนุ่งขาวห่มขาว ไหว้พระ สวดมนต์ ฟังเทศน์ นั่งสมาธิแผ่เมตตาให้สัตว์ทั้งหลายพ้นความทุกข์และตัวเองมีความสุข พอหนานเกษม ภักตรา เล่าว่า ชาวบ้านจะนำผ้าห่ม มุ้ง หมอน และน้ำดื่มไปนอนที่วัด เพื่อรอรับศีลในตอนเช้าประมาณตี ๕ ส่วนลูกหลานจะนำเอาข้าวปลาอาหารมาส่งในตอนสาย พอทานข้าวเสร็จก็ทำวัตร สวดมนต์เจริญภาวนา ตอนบ่ายรอฟังเทศน์ฟังธรรมร่วมกับชาวบ้านหนุ่มสาว พอฟังธรรมเสร็จคนหนุ่มสาวกลับบ้าน เหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ที่ถือศีล ๘ นอนพักผ่อน พอถึงเที่ยงคืนก็ทำความเพียรกันอีกครั้ง พอตี ๔ ตี ๕ จะพากันทำวัตร เจริญภาวนาจนสว่าง ก่อนจะทำบุญตักบาตร รับศีล ๕ รับพร ก่อนพากันกลับบ้าน ถืปฏิบัติกันมาแบบนี้จนถึงปัจจุบัน ชุมชนวัดไหล่หินมีธรรมเนียมของการปฏิบัติในการดูแลสภาพแวดล้อม การกวาดลานวัด การทำความสะอาดส่วนต่าง ๆ การเตรียมสำหรับอาหารถวายแด่พระและสามเณร ในลักษณะของการตกลงกันของสมาชิกในชุมชน โดยผลัดเปลี่ยนกันมาทำกิจกรรมดังกล่าวเนื่องจากจำนวนของพระสงฆ์และสามเณรภายในวัดมีจำนวนน้อย และอาจจะมีการสมทบในกรณีที่ชาวบ้านต้องการจะทำบุญเป็นพิเศษหรือต้องการจะมาช่วยบุคคลที่อาสามาดูแลวัด

^{๔๘} พระเถระเจ้าอาวาสลำดับที่ ๗ แห่งวัดไหล่หินหลวง ผู้มีอัจฉริยะในพระธรรมคำสอนและจารคัมภีร์ไบลานตั้งแต่ยังเป็นเณรน้อย

^{๔๙} อดีตเจ้าอาวาสผู้เคร่งครัดในการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน

^{๕๐} ปรีดา เฉลิมเผ่าและคนอื่นๆ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ ๒ ปีที่ ๑ วิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๙), หน้า ๘๕-๘๗.

ภาพที่ ๓.๒ การจำวัตร ถือศีล ปฏิบัติธรรมของศรัทธาบ้านไหลหิน ในวัดสำคัญทางพุทธศาสนา

วัดไหลหินหลวงถูกสร้างให้เป็นแหล่งตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาอันเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และวัดถุ่มงคลต่าง ๆ มีพระสงฆ์ที่เชี่ยวชาญทางด้านพระธรรม และการสั่งสอน จนเป็นที่ยอมรับว่าเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน จึงเป็นวัดที่ชุมชนให้ความสำคัญ ศรัทธา เป็นหลักในการยึดถือปฏิบัติในสิ่งดีงาม สร้างความสุข สงบ เรียบร้อยต่อตนเองและสังคม โดยมีกิจกรรมและพิธีกรรมที่คนไหลหินให้ความสำคัญ^{๕๑} และดำเนินการปฏิบัติธรรมทางพุทธศาสนา เรื่อยมาโดยตลอด นอกจากเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาแล้ว วัดไหลหินหลวงยังเป็น แหล่งศึกษาพระธรรมในอดีต^{๕๒} จึงมีการเก็บรักษาคัมภีร์โบราณที่ผู้คนทั้งในและนอกชุมชนเข้ามา ศึกษาและคัดลอก โดยคัมภีร์ "สภาวะกณณี" เป็นเอกสารโบราณที่มีอายุเก่าแก่กว่า ๗๐๐ ปี จารเป็น ภาษาบาลี ตัวอักษรล้านนา ไว้เมื่อปี พ.ศ. ๑๗๘๒ เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์และศาสนาที่ แสดงให้เห็นคุณค่าและความสำคัญที่ยังคงเก็บรักษาไว้ในโรงธรรมของวัด สมัยต่อมาวัดได้เป็นสถานที่ ให้การศึกษาบวชเรียนแก่บุตรหลานและคนในชุมชนในการเรียนรู้ภาษาล้านนา การทำงานไม้ งาน แกะสลัก งานกระดาช ภายหลังเมื่อมีการจัดระบบการศึกษา ชุมชนยังคงใช้วัดไหลหินหลวงเป็น

^{๕๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก

^{๕๒} ชุตินา เวทการและคนอื่นๆ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกใน การอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่วัดไหลหิน (ลำปาง: สถาบันราชภัฏลำปาง, ๒๕๔๕).

โรงเรียนอยู่ โดยมีพระและครูทำหน้าที่เป็นผู้สอน แม้แต่การฝึกอาชีพต่าง ๆ ก็จะมีฝึกและสอนกันที่วัด เช่น การฝึกทำระนาด สะล้อ ซอ ซึง ฆ้อง กลองวง การฝึกซ้อมร่วมวงกันเล่นดนตรี^{๕๓} จนเกิดการ เรียนรู้ฝึกฝนงานศิลปหัตถกรรมต่าง ๆ ที่สามารถสร้างรายได้นำไปประกอบอาชีพได้ กระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ชุมชนจึงสร้างโรงเรียนบ้านไหล่หินขึ้นบนพื้นที่ของวัดไหล่หินหลวง

ภาพที่ ๓.๓ วัดไหล่หินหลวงเป็นแห่งศึกษารธรรมะ และเป็นสถานที่สำคัญที่มีการจารึกรักษาทะธรรมในคัมภีร์ใบลานมาแต่อดีต

๓.๑.๒ ประเพณี วัฒนธรรมของวัดไหล่หินหลวงกับชุมชนบ้านไหล่หิน

ชาวบ้านในชุมชนบ้านไหล่หินมีประเพณีและวัฒนธรรมผูกพันกับวัดไหล่หินหลวงซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ โดยวัดเป็นจุดศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทางพุทธศาสนา สืบเนื่องมายาวนาน จนถึงปัจจุบัน มีการจัดกิจกรรมและจัดงานเฉลิมฉลองตามงานบุญประเพณีของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทุกปีบริเวณช่วงไม้ศรีมหาโพธิ์หน้าวัด นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่จัดงานประเพณีในรอบปี^{๕๔} ได้แก่

^{๕๓} พระอธิการทอง อนามัยและคนอื่นๆ.

^{๕๔} ทอง อนามัย พระอธิการและคนอื่นๆ, รายงานโครงการการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์

โบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน : องค์ความรู้เรื่องวัดไหล่หิน. (ถ้าปาง: : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓.), หน้า ๑๙-๒๔.

ประเพณีตานข้าวใหม่-ข้าวจี-ข้าวหลาม หรือถวายข้าวใหม่-ข้าวจี-ข้าวหลาม เป็นประเพณีที่นิยมกันแต่โบราณว่าเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้น ก่อนที่จะนำข้าวไปบริโภคต้องนำข้าวมาถวายวัดเสียก่อน เพื่ออุทิศผลบุญให้แก่บรรพบุรุษผู้เป็นเจ้าของผืนนา เป็นการแสดงความกตัญญูที่ลูกหลานพึงกระทำ ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ เหนือ^{๕๕} ของทุกปี โดยมีพิธีกรรมไหว้พระรับศีล ฟังธรรมอาณิสสร ทานข้าวใหม่ และอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ ครูบามหาปาเจ้าเกษระปัญโญ ครูบากาวิ แม่พระธรณี และเจ้ากรรมนายเวร

ประเพณีตานหลังหิงไฟพระเจ้า คือการถวายพื้นแต่พระสงฆ์ไว้ใช้ในช่วงฤดูหนาว

ประเพณีสงกรานต์^{๕๖} เป็นวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่อดีต เป็นประเพณีที่สร้างความครึกครื้น สนุกสนาน เป็นวันพบญาติ ที่สำคัญที่สุดคือ สรงน้ำครูบามหาปาและครูบากาวิเพื่อสิริมงคล วัดไถ่หินจะประกอบพิธี ๒ วัน คือ วันที่ ๑๕ และ ๑๗ เมษายน ของทุกปี โดยเริ่มจาก วันที่ ๑๔ เมษายน ชาวบ้านหญิงชาย หนุ่มสาวและเด็ก ๆ พากันขนทรายเข้าวัดเพื่อก่อพระเจดีย์ทราย วันที่ ๑๕ เมษายน ชาวบ้านจะนำอาหารมาถวายพระสงฆ์แต่เช้าตรู่ โดยนำไปใส่ถาดถวายพระพุทธรูปในวิหารก่อนแล้วจึงมาถวายพระสงฆ์ ช่วงสาย ชาวบ้านจะนำเครื่องไทยทาน ไม้ค้ำตันโพธิ์ ตุงปีใหม่ต่าง ๆ มาถวาย เมื่อเข้ามาถึงจะไหว้พระประธานในวิหาร จุดเทียนบูชาเพื่อสะเดาะเคราะห์ เข้าศาลาการเปรียญเพื่อทำบุญให้วิญญูณทั่วไป โดยมีพิธีกรรมเริ่มจากการถวายไม้ค้ำตันโพธิ์ ก่อนจะนำไปค้ำยันกิ่งก้านสาขาของต้นโพธิ์ทุกต้น เพื่อสืบทอดพระศาสนาและค้าชูชีวิตให้เจริญรุ่งเรือง หลังจากนั้นก็ไหว้พระรับศีล ฟังธรรมอาณิสสรปีใหม่ และในวันนี้จะนิยมถวายพระคัมภีร์ ตลอดจนเครื่องครุภัณฑ์ต่าง ๆ ต่อจากนั้นก็จะเป็นการสรงน้ำพระเจดีย์ พระเจ้าแก้วในหอสรงน้ำและต้นโพธิ์ กุ่บรรจ้อฐิ์ทั้งหลายในบริเวณสุสานพระ

ประเพณีสรงน้ำพระธาตุ หรือประเพณีแปดเป็ง ในวันวิสาขบูชา ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เหนือ ชาวบ้านจะนำไทยทานมาถวายพระสงฆ์ในภาคเช้าและสรงน้ำในภาคบ่าย โดยมีการจุดธูปไฟเป็นพุทธบูชา สืบเนื่องจากการถวายพระเพลิงพระบรมสรีระของพระพุทธเจ้าในครั้งพุทธกาล ปัจจุบันยกเลิกไป เนื่องจากความหนาแน่นของชุมชนที่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น จึงอาจเกิดอันตรายต่อผู้คนและบ้านเรือนได้

ประเพณีเข้าพรรษา ตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เหนือ ปฏิบัติเช่นเดียวกับวันสงกรานต์ ในพิธีตอนเช้าตรู่และพิธีในตอนสาย แต่มีความแตกต่างคือการถวายผ้าอาบน้ำฝนในตอนสาย ฟังธรรม

^{๕๕} การนับเดือนทางจันทรคติของล้านนาจะเร็วกว่าภาคกลางประมาณ ๒ เดือน เช่นเดือน ๔ เหนือ จะเท่ากับเดือนยี่ของภาคกลาง

^{๕๖} สงกรานต์ แปลว่า การกระทำที่พร้อม ๆ กัน ในที่นี้หมายถึงการเปลี่ยนตำแหน่งของดาวนพเคราะห์ที่พร้อมกันในคราวเดียวกัน ซึ่งจะเกิดขึ้นประมาณกลางเดือนเมษายน โบราณจารย์จึงกำหนดหลักเกณฑ์ให้ วันที่ ๑๓ เมษายน เป็นวันสงกรานต์ หรือวันสังขารล่อง วันที่ ๑๔ เมษายน เป็นวันเนา วันที่ ๑๕ เมษายน เป็นวันพญาวัน วันที่ ๑๖ เมษายน เป็นวันปากปี และวันที่ ๑๗ เมษายน เป็นวันปากเดือน

อานิสงส์วันเข้าพรรษาและธรรมที่ชาวบ้านนำมาถวาย ในอดีต พระเณรต้องแบ่งกันอ่านคัมภีร์ชาดก เมื่อถึงวันพระก็เทศน์ให้ศรัทธาฟัง หลังจากฟังเทศน์เสร็จ หากชาดกเรื่องใดสนุก อุบาสกอุบาสิกาที่นอนวัดก็จะเอามาสนทนากัน บ้างก็สอนคำสวดมนต์ บทภาวนาให้แก่ผู้ที่ยังไม่รู้

ประเพณีทาน สลากภัต^{๕๗} หรือ ประเพณีทานข้าวสลาก หรือ ประเพณีทานก๋วยสลาก ตรงกับวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ เหนือ หากปีใดจัดตรงกับวันหยุดราชการก็จะมีผู้คนมาร่วมงานกันมาก พระสงฆ์ที่มาร่วมพิธีจะนิมนต์มาจากหลายหมู่บ้าน จึงมีคนต่างหมู่บ้านมาร่วมทำบุญ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับ เริ่มด้วยการไหว้พระรับศีล ฟังธรรมอานิสงส์ทานสลากภัต

กิจกรรมทั่วไปในวันธรรมดาของฆราวาสที่เกี่ยวกับวัดไหล่หินหลวงจะเป็นการทำบุญ ตักบาตร ถวายอาหารเช้าและอาหารเพลแก่พระสงฆ์ในวัด โดยมีลำดับการใช้พื้นที่ เริ่มต้นด้วยการสักการะพระรูปของครูบามหาป่าเกสรปัญญา ภายในวิหารหลังเล็กที่ตั้งอยู่บริเวณทางเข้าหลัก ด้านหน้าวัดด้วยการถอดรองเท้า ถวายดอกไม้ธูปเทียน กราบพระรูปครูบามหาป่าเกสรปัญญาและสวดมนต์อธิษฐาน จากนั้นก็เข้าไปสักการะพระประธานภายในวิหารหลวง โดยปัจจุบันก่อนที่ชาวบ้านจะเข้าไปสักการะพระประธานและเจดีย์ จะถอดรองเท้าและทำการถวายดอกไม้ธูปเทียน ที่แท่นธูปเทียนดอกไม้บริเวณซุ้มโขงทางเข้าด้านหน้า ซึ่งแต่เดิมในอดีตก่อนกรมศิลปากรจะขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ชาวบ้านจะเอารูปเทียนดอกไม้เข้าไปถวายสักการะพระพุทธรูปภายในวิหาร และเจดีย์ตามลำดับ การสักการะพระพุทธรูปภายในวิหาร ชาวบ้านจะนั่งลงกับพื้นบริเวณพื้นที่ด้านหน้าพระประธานแล้วกราบสวดมนต์สักการะและตามด้วยการไปสักการะพระเจดีย์ แล้วหลังจากนั้นจึงออกจากเขตพุทธาวาส ไปนำภาชนะสำหรับใส่อาหารจากโรงครัวบริเวณด้านหลังเขตพุทธาวาส พร้อมทั้งถาดพานขนาดใหญ่หรือขันโตก สำหรับวางภาชนะใส่อาหารไปยังกุฏิเจ้าอาวาส บริเวณด้านหน้าทางทิศใต้ของเขตพุทธาวาส ซึ่งท่านจะนั่งรอบนเก้าอี้อยู่ตรงมุขระเบียงหน้าประตูทางเข้ากุฏิ ชาวบ้านจะประเคนถวายเจ้าอาวาสโดยนั่งกับพื้นบนเสื่อที่ปูเตรียมไว้ด้านหน้ากุฏิ รับศีลรับพรเสร็จแล้วก็ไปถวายอาหารแก่พระและเณรของวัดที่รออยู่ด้านล่างของกุฏิรวม ลักษณะกิจกรรมก็จะมีลักษณะเดียวกันกับที่ถวายเจ้าอาวาส โดยเจ้าอาวาส พระและสามเณรจะฉันภัตตาหารเข้าในบริเวณที่ทำการถวาย หลังจากนั้น ชาวบ้านจะดูแลสภาพแวดล้อมของวัดในช่วงเช้า ก่อนจะนั่งสนทนากับพระและสามเณรรวมถึงสนทนากับกับชาวบ้านอื่น ๆ บางคนก็เข้าไปพักผ่อนในศาลาหน้าวัด บางคนก็เข้าไปสวดมนต์ ทำสมาธิภายในวิหาร และอาจมีส่วนหนึ่งที่สนทนากับนักท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวหรือผู้คนที่เข้ามาเยี่ยมชมวัด จนถึงเวร

^{๕๗} วิธีถวายทานแก่พระสงฆ์วิธีหนึ่ง โดยการจับสลากเพื่อแจกภัตตาหารหรือปัจจัยวัตถุที่ได้รับจากผู้ศรัทธาถวาย เพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธาที่มีปัจจัยวัตถุจำกัดและไม่สามารถถวายแก่พระสงฆ์ทั้งหมดได้ ความเชื่อในการถวายสลากภัต เชื่อกันว่า พญามราจะปลดปล่อยวิญญาณทั้งหลายมาบนโลกมนุษย์ ตั้งแต่วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ถึงแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เหนือ ดังนั้นโบราณจารย์จึงได้กำหนดให้มีการถวายสลากภัต ซึ่งถือเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับที่ได้อานิสงส์มากที่สุด เพราะเป็นการถวายทานที่ไม่เจาะจงพระสงฆ์รูปใด ไม่เน้นบุคคลิฐานที่ถือบุคคลเป็นที่ตั้ง

อาหารเพลก็ทำการถวายภัตตาหารต่อ เมื่อถึงช่วงเย็น ชาวบ้านและพระสงฆ์จะช่วยกันกวาดลานวัดจนแล้วเสร็จ จึงไปสักการะพระประธานในวิหาร พระเจดีย์ และ พระรูปครูบามหาปาเกสระปัญญา ก่อนเดินทางกลับบ้าน

ภาพที่ ๓.๔ ประเพณีทำบุญตักบาตร บริเวณลานด้านหน้าเขตพุทธาวาส

ภาพที่ ๓.๕ กิจกรรมการเวียนเทียนในวันสำคัญ

ภาพที่ ๓.๖ การสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดภายในวัด

410275437

CU_Thesirs_5573801225_dissertation / recv: 19072562 00:24:17 / seq: 33

๓.๑.๓ การสร้างและระเบียบแบบแผนทางสถาปัตยกรรมของวัดไหล่หินหลวง

ปัจจุบันที่ดินของวัดทั้งหมด ประกอบด้วย พื้นที่ภายในเขตกำแพงแก้ว ได้แก่ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส มีลักษณะเป็นรูปกليبัว ตามตำนานฯ ทิศเหนือเป็นป่าค่อนข้างร่มรื่นมีบรรยากาศเป็นธรรมชาติ และเป็นเขตฌาปนสถานที่มีแต่เดิม ซึ่งไม่ค่อยปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา เนื่องจากวัดมักจะไม่สร้างติดกับเขตฌาปนสถานของชุมชน มีช่องประตูที่กำแพงแก้วเล็ก ๆ เชื่อมกับเขตวัด ทิศใต้เป็นเขตที่ดินสาธารณะประโยชน์ของชุมชน มีช่องประตูที่กำแพงแก้ว เป็นทางออกเล็ก ๆ สำหรับการเดินทางเชื่อมโยงไปยังหมู่บ้านไหล่หิน ทิศตะวันออกเป็นถนนสายหลักของหมู่บ้านที่เชื่อมไปสู่หมู่บ้านอื่น ๆ ทิศตะวันตกเป็นป่าไม้ค่อนข้างหนาแน่นและมีไม้ขนาดใหญ่กระจายอยู่ทั่วไป ภูมิประเทศเป็นทางลาดลงไปสู่กับถนนเลียบบนน้ำยาวที่เคยเป็นทางเข้าหลักของชุมชนในอดีต มีประตูและราวบันไดปูนปั้นทางวันเป็นทางเข้าออก

ภาพที่ ๓.๗ พื้นที่วัดและบริเวณโดยรอบ

ที่มา : <https://maps.google.co.th/วัดไหล่หินหลวง> เข้าถึงเมื่อ ๑๓ เมษายน ๒๕๖๒

แกนหลักของวัดไหล่หินหลวงตรงกับประตูด้านหน้าวัดที่เป็นทางเข้าหลักในปัจจุบัน พื้นที่ด้านหน้ามีลักษณะเป็นที่ว่างภายใต้ความร่มรื่นของต้นไม้ใหญ่ ซึ่งต้นไม้ในกลุ่มนี้จะได้รับการประกอบพิธีการถวายไม้ค้ำโพธิ์ตามประเพณีทางล้านนาที่ถือว่าเป็นการทำบุญทำกุศลในสัญลักษณ์ของการเกื้อหนุนและค้ำจุนพุทธศาสนา ถัดมาจากพื้นที่ร่มรื่นได้เงาไม้จะมีสิ่ง ๒ ตัว สร้างพร้อมกันแนวกำแพงเก่า สมัยครุฑบามหาปารุषีที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๐ ต่อมาเป็นลานโล่งเล็ก ๆ หน้าซุ้มโขงทางเข้าเขตพุทธาวาส จะถูกใช้เป็นลานเข้าแถวสำหรับเข้าไปที่ละคน รวมถึงใช้เป็นลานส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีวัฒนธรรม ได้แก่ การปล่อยประทีปโคมไฟและโคมลอย ภายในเขต

กำแพงแก้วและหน้าซุ้มโขง ในตอนกลางคืน ทางฝั่งขวาของซุ้มโขงนอกกำแพงแก้วมีเสาสองหรือเสา
ข้างหนึ่ง^{๕๕} ตั้งตระหง่าน มีที่วางเทียนบูชาและโต๊ะสำหรับวางข้าวตอกดอกไม้

ภาพที่ ๓.๘ การใช้พื้นที่และสถาปัตยกรรมภายในวัดไหลหินหลวง

^{๕๕} พ่อหลวงแปง แม่หลวงศรี แปงศรี ชาวบ้านม่วงน้อยมีศรัทธาสร้างเสาสองแถววัด ๖ วัดในเกาะคา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔

เขตพุทธาวาสตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของพื้นที่วัด เป็นการกำหนดขอบเขตในลักษณะมณฑลปิดล้อม บนพื้นที่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยมีแกนตามยาวเป็นแกนหลักของเขตพุทธาวาสซึ่งเป็นแกนเดียวกับประตูหน้าวัด ลานต้นโพธิ์ และลานโล่งหน้าเขตพุทธาวาส บนแกนนี้ ประกอบด้วยซุ้มโขงขนาดเล็ก ที่เป็นซุ้มทางเข้าไปสู่เขตพุทธาวาส สู่ พระวิหาร และพระเจดีย์ ซึ่งพระวิหารอยู่ในพื้นที่ส่วนหน้าและพระเจดีย์อยู่บนพื้นที่ส่วนหลัง ขอบเขตของพุทธาวาส ด้านหน้าเป็นซุ้มโขงประตูทางเข้าเชื่อมกับกำแพงเตี้ย ๆ ด้านทิศใต้ ทิศตะวันตก และทิศเหนือ เป็นศาลาบาตรที่เป็นอาคารทรงจั่ว มีผนังหนา ด้านนอก เจาะช่องหน้าต่างเป็นระยะ ๆ และภายในเป็นแนวเสาโล่งเรียงเป็นจังหวะเพื่อรับโครงสร้างของหลังคา แต่ละด้านของศาลาบาตรมีประตูทางเข้าออกสู่พื้นที่ภายนอก และประตูทุกด้านจะอยู่บริเวณพื้นที่ของพระเจดีย์ แนวประตูยกเยื้องไม่ตรงกัน โดยประตูทางทิศใต้ยกเป็นมุขจั่วขึ้นซึ่งเป็นประตูที่เชื่อมกับเขตสังฆาวาสอันเป็นพื้นที่ของกุฏิเจ้าอาวาสและโรงธรรมหรือหอพระไตรปิฎก ถัดจากซุ้มโขงเป็นพระวิหารที่มีขนาดเล็กหลังคาคลุมต่ำ ด้านหน้าวิหารด้านทิศเหนือเป็นที่ตั้งของพระอุโบสถเป็นอาคารทรงโรงขนาดเล็กเปิดโล่ง และมีมณฑปปูนปั้นขนาดเล็กทรงปราสาทประดิษฐานข้างแก้วปูนปั้นขนาดเล็ก ด้านทิศใต้ของพระวิหารมีมณฑปปูนปั้นประดิษฐานมะพร้าวปูนปั้นตามตำนานของพระมหาป่าเกสรปัญญา และบริเวณทางเข้าด้านหน้าพระวิหารทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวามีแท่นสำหรับวางถวายดอกไม้ ด้านหลังพระวิหารเป็นที่ประดิษฐานของพระเจดีย์ขนาดสูงกว่าวิหารเล็กน้อย โดยที่พื้นภายในเขตพุทธาวาส โดยรอบของอาคารสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ปลูกล้อมรอบเป็นลานทรายหยาบสีน้ำตาลอ่อน

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสประกอบด้วยดังต่อไปนี้

ซุ้มโขง

ซุ้มโขงเป็นซุ้มประตูทางเข้าด้านหน้าวิหาร ลักษณะเป็นซุ้มประตูทรงปราสาทสกุลช่างลำปาง ศิลปะร่วมสมัยกับซุ้มโขงวัดพระธาตุลำปางหลวง สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๖ ตัวอาคารมีการย่อมุมทั้งสี่มุม เสาข้างประตูด้านนอกและด้านในมีลายปูนปั้นเป็นลายบัวคอเสื้อ ลายประจายาม มุมบนและล่างประดับลายบัวเชิงล่าง เหนือประตูหน้าด้านนอกเป็นหน้าบันรูปครึ่งวงกลม ตกแต่งด้วยลายเขียนสีรูปธรรมจักรผสมลายพันธุ์พฤกษา ด้านในเป็นรูปทรงเสด็จออกผนวช มหาอภินิหาร ขณะประทับขีมี้า ประกอบลายพันธุ์พฤกษา กรอบหน้าบันรูปทรงโค้งเป็นลายนาครหันส่วนหัวออกจากกันข้างละตัว โดยส่วนหางพันกันอยู่ที่ส่วนบนสุดของวงโค้ง บนกรอบวงโค้งมีลายปูนปั้นรูปหงส์ข้างละ ๓ ตัว ยืนหันหน้าเข้าหากัน ปลาย วงโค้งเป็นรูปตัวหระ ด้านข้างประตูทั้งสองข้างมีรูปกนิษฐแบบปูนต่ำประดับอยู่ ส่วนหลังคามีรูปนาครทอดลำตัวลงมาตามแนวสันหลังคา การประดับตกแต่งซุ้มประตูด้านข้างที่เชื่อมติดกับกำแพงด้านในคล้ายกับด้านนอก แต่มีรายละเอียดน้อยกว่าและไม่มีแนวรูปหงส์ที่กรอบวงโค้ง เครื่องยอดทำลดชั้นขึ้นไปสามชั้น เลียนแบบทรงอาคารชั้นล่างแต่มีรายละเอียดน้อยกว่า ส่วนยอดสุดทำเป็น

ยอดแหลมคล้ายทรงดอกบัวตูม ลักษณะเด่นที่แปลกกว่าซุ้มโขงอื่น ๆ คือการประดับชั้นหลังคาด้วยรูปสัตว์ที่ทำด้วยเครื่องเคลือบดินเผา

ภาพที่ ๓.๙ ภาพลายแบบลักษณะซุ้มโขงวัดโหล่นหินหลวง
(ไม่ได้กำหนดมาตราส่วน)

ภาพที่ ๓.๑๐ ภาพด้านหน้าและด้านหลังซุ้มโขงทางเข้าหลักเขตพุทธาวาส

4102775437

CD_Thesis 5573801225 dissertation / rev: 19072562 00:24:17 / seq: 33

ภาพที่ ๓.๑๑ การประดับรูปกนิษฐีและชั้นหลังคาซุ้มโขงด้วยรูปสัตว์ที่ทำด้วยเครื่องเคลือบดินเผา

ภาพที่ ๓.๑๒ ภาพหน้าบันซุ้มโขง ด้านหน้าเจ้าชายสิทธัตถะทรงม้าขณะออกผนวช ด้านหลังภาพธรรมจักร

พระวิหาร

พระวิหารหลังเดิมเป็นวิหารไม้ ไม้ปรากฏ พ.ศ. และผู้สร้าง เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๖ ครุฑบาทมหาปา เกสระปัญญา พร้อมด้วยเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงได้สร้างวิหารหลังปัจจุบัน ครั้น พ.ศ. ๒๔๙๖ สมัยพระ อธิการแก้ว สุทนต์สิโล ได้บูรณะบางส่วนและเปลี่ยนหลังคามุงด้วยไม้เป็นกระเบื้อง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นผู้อุปถัมภ์ในการบูรณะส่วนบนหลังคาโดยเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินขอ ใน สมัยพระครูอภัยสุวรรณ (ทอง อนามัย จอมแปง) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ ต่อมากรมศิลปากรได้บูรณะ บางส่วน เช่น ป้านลม^{๕๙} ดังที่เห็นในปัจจุบัน

^{๕๙} ป้านลม หรือ ปั่นลม เป็นชื่อไม้แผ่นที่พาดบนหัวแป ใช้ปิดริมหลังคาด้านหัวและทำอาคารไม้ กั้นลมตีเครื่องมุง

รูปด้านหน้า

ผังพื้น

รูปด้านหลัง

รูปด้านข้าง

รูปตัดตามขวาง

รูปตัดตามยาว

ภาพที่ ๓.๑๓ ภาพแบบแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดไหล่หินหลวง
(ไม่ได้กำหนดมาตราส่วน)

วิหารวัดไหล่หินหลวงเป็น วิหารโถง^{๖๐} แบบล้านนาขนาดเล็ก ลักษณะแบบสกุลช่างลำปาง มีลักษณะแบบเปิดโล่ง ทำให้ผู้คนที่เข้ามาไม่มีความรู้สึกอึดอัด ทั้งที่เป็นวิหารขนาดเล็กมาก เพราะผนังเปิดโล่งช่วยในการระบายอากาศได้ดี คนที่อยู่ภายในวิหารสามารถมองออกไปบริเวณภายนอกได้ ส่วนคนที่นั่งอยู่บริเวณศาลาบาตรก็สามารถได้ยินเสียงพระแสดงธรรมเทศนาและมองเห็นกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวิหารได้เช่นกัน^{๖๑} ผนังของวิหารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๕ เมตร ยาว ๙ เมตร และมีการย่อมุมในส่วนของแนวเสาด้านหน้า มีผนังทึบก่ออิฐถือปูนเฉพาะด้านข้างทั้งสองด้าน และด้านหลังของห้องทำวิหาร โครงสร้างเครื่องบนหลังคาวิหารเป็นแบบ “ซุ้มม้าย่างใหม่^{๖๒}” ทรงหลังคาเป็นแบบทรงสำเภาล้านนา คือส่วนของหลังคามีการลดระดับลงมาด้านหน้า ๒ ชด (ชั้น) และลดชั้นหลังคาปีกนกด้านข้างลงมาข้างละ ๑ ตับ ที่ส่วนกลางของแนวสันหลังคามี “ปราสาทเพ็อง^{๖๓}” ด้านล่างของ “หน้าแหบ^{๖๔}” เป็น ”โก่งคิ้ว^{๖๕}” ส่วนบนของหน้าแหบเป็นส่วนที่สร้างขึ้นภายหลังเป็นบ้านลมทำด้วยปูนซีเมนต์ปิดทับหัวแปทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีลักษณะเป็นลายอง นาคสะดุ้ง ไบระกาและหางหงส์ ส่วนช่อฟ้าทำเป็นปูนปั้นรูปปากนก ด้านในประดิษฐานพระประธานปางมารวิชัย และรูปปั้นครูบามหาปาเกสระปัญโญ

ภาพที่ ๓.๑๔ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดไหล่หินหลวง

^{๖๐} ชูติมา เวทการและคนอื่นๆ, รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ถึง

๖ จากผลการศึกษาโบราณวัตถุสถานทีวัดไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอกะคา จังหวัดลำปาง, หน้า ๒.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘.

^{๖๒} โครงสร้างหลังคาของวิหารที่มีลักษณะลดหลั่นลงมาเป็นชด (ชั้น) รองรับหลังคาในลักษณะม้าย่างใหม่

^{๖๓} ช่อฟ้าลายปูนปั้นรูปปากนาค กลางสันหลังคามีสุ้มมณฑปขนาดเล็ก หรือช่อฟ้าของปลี

^{๖๔} หน้าบัน

^{๖๕} แผ่นไม้แกะสลักรูปโค้งหน้านาง

ภาพที่ ๓.๑๕ พระประธานและพระพุทธรูปภายในพระวิหาร

การประดับตกแต่งวิหาร

เครื่องเคลือบดินเผา เป็นเอกลักษณ์การประดับตกแต่งที่แตกต่างจากวิหารในสกุลช่างเดียวกัน โดยชั้นหลังคาวิหารประดับรูปหงส์ นก และตัวมอม

รูปปูนปั้น เป็นประติมากรรมแบบนูนต่ำและนูนสูง ชั้นหลังคาวิหารเป็นรูปสัตว์และรูปบุคคล ส่วนหน้าแหบเป็นรูปสัตว์และลายพันธุ์พฤกษา

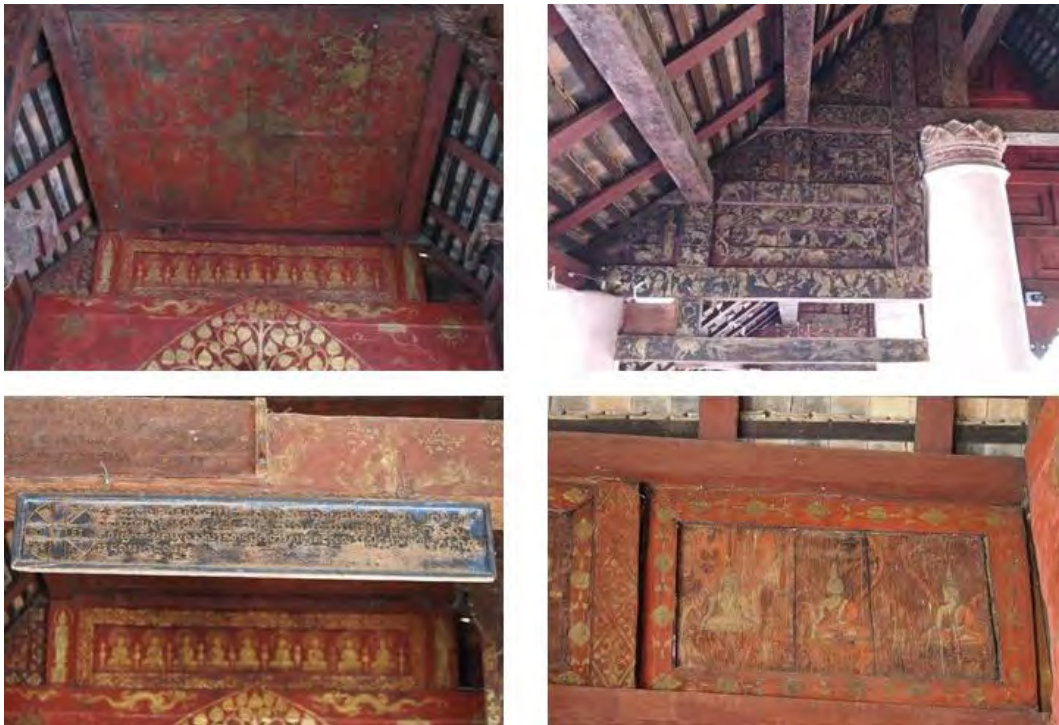
ภาพแกะสลักบนแผ่นไม้ ได้แก่ รูปเทวดายืนประณมมือประดับบริเวณ “ปากแล” และ ลวดลายประดับส่วนโค้งค้ำหน้าแหบ และโค้งค้ำปีกนก

ป้ายบนชื่อนิเวศวิหาร ป้ายแรกสลักว่า “จุลศักราชได้ ๑๐๔๕ ตัว ปีป่าไก่อ่เดือน ๔ เพ็งเม็ง ๔ ไต เต้าสง่า พระมหาปา เกสระปัญญาเป็นเจ้ามูลประธานกับทั้งศิษยานุศิษย์ทั้งหลายได้ชักเชิญ พระสังฆ เจ้าดาแปลงยังเสลารัตนปีพตารามหลังนี้ และศรัทธานาบุญตั้งหลายทั้งมวลชุกจน จงมาอนุโมทนา มา เตอะ หรือ จ.ศ. ๑๐๔๕ (พ.ศ. ๒๒๒๖) ตัวปีก่าไก่อ่ เดือน ๔ เพ็งเม็ง ๔ ไคเค้าสง่า (มะเมีย) พระมหา เกสระปัญญาเจ้าเป็นประธานกับทั้งศิษยานุศิษย์ทั้งหลายได้อัญเชิญพระสงฆ์เจ้าได้ปกแบ่ง เสลารัตน ปีพตารามหลังนี้แล ศรัทธานักบุญทั้งหลายมวลชุกจนอุโมทนาเตอะ ” และป้ายตั้งชื่อ เสลารัตน ปีพตาราม โดยเจ้าอธิการจันทร์ตา จันทบุรี (อุรา) เจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลไหล่หิน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗

ภาพเขียนสีฝุ่นและภาพลายคำ^{๖๖} เป็นภาพพิมพ์ลายพันธุ์พฤกษา เช่น ลายเครือเถา ลายช่อดอกไม้ ลายดอกบัวและกลีบบัว รูปต้นพระศรีมหาโพธิ์ ลายบุคคล เช่น ภาพอดีตพระพุทธเจ้า ภาพเทวดา นางฟ้า ลายสัตว์หิมพานต์ เช่น ภาพหงส์ ภาพราชสีห์ ภาพคชสีห์ ภาพกนิษฐ ภาพกนิษฐรี ลายสัตว์ เช่น ภาพกวาง ภาพนกยูง ภาพสุนัข ลวดลายที่เป็นลักษณะเฉพาะคือลายรูปสัตว์ท่ามกลางลาย

^{๖๖} ภาพที่ทำเทคนิคการพิมพ์ด้วยแม่พิมพ์ลายฉลุเป็นลวดลายบนพื้นทอง

พันธุ์พฤกษา ซึ่งต่างจากลายที่ประดับในวิหารในกลุ่มสกุลช่างเดียวกัน ภาพลายคำมีการประดับบน ส่วนต่าง ๆ ของวิหาร ได้แก่ ผนังท้ายห้องวิหาร ฝาไม้ปีกนก เครื่องบนหลังคา ได้แก่ ซื่อ แป และ กลอน โครงสร้างชุดซื่อไม้ปีกนก ผนังส่วนที่เป็นแผงไม้คอสอง และชุดโครงสร้างรับจั่ว การเขียน ลวดลายประดับภายในวิหารนี้ช่วยลดความแข็งกระด้างของโครงสร้างภายในวิหารทำให้ไม่รู้สึกหนัก หรือทึบ

ภาพที่ ๓.๑๖ การตกแต่งภายในพระวิหาร

อุโบสถ

อุโบสถเป็นอาคารที่อยู่ในเขตพุทธาวาส บริเวณมุมกำแพงด้านตะวันออกเฉียงเหนือ เป็น อุโบสถขนาดเล็กแบบเปิดโล่ง กว้าง ๓ เมตร ยาว ๕ เมตรเศษ ด้านหน้าหันออกไปทางทิศตะวันตก รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบยุคหลัง สร้างเป็นอาคารโถงมีผนังกันด้านหลัง มีราวลูกกรงเตี้ย ๆ ล้อมรอบ ยกพื้นสูงขึ้นเล็กน้อย หน้าบันเป็นลายไม้แกะสลักประดับกระจกลี ส่วนค้ำยันเป็น “นาค ต้น” ไม่ปรากฏ พ.ศ. และผู้สร้าง จนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ ครูบาอุดมมะ (องค์เล็ก) พร้อมด้วยเจ้าหลวงบุญ วาทยวงศ์มานิตย์ ได้บูรณะปฏิสังขรณ์ส่วนข้างบนหลังคา เป็นหลังคาทรงจั่ว ๒ ชั้นไม่ซ้อนชั้น มุง กระเบื้องเคลือบ ชายคาประดับไม้ฉลุลายซึ่งขณะนั้นเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมในเมืองลำปาง โดยใช้ลูกนิมิตหรือพัทธสีมา ที่เรียกว่า ผาตั้ง เดิมทุกอย่าง ต่อมาได้ก่อแทนแก้วทำพื้นและทำรั้วไม้ ล้อมรอบอุโบสถ อัญเชิญพระประธาน พร้อมพระอรหันต์ ๒ องค์มาประดิษฐานในอุโบสถ โดยมีคุณ

พ่อจูล คุณแม่อำนวย คล้ายมณี ผู้อุปถัมภ์ในสมัยพระครูอภัยสุวรรณกิจ (ทอง อนามโย จอมแปง) รวมทั้งกรมศิลปากรได้บูรณะฉาบปูนฝาผนังใหม่ ใน พ.ศ. ๒๕๕๒

ภาพที่ ๓.๑๗ ภาพแบบแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมพระอุโบสถวัดไหล่หินหลวง

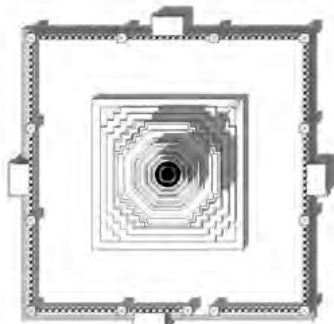
ภาพที่ ๓.๑๘ พระอุโบสถวัดไหล่หินหลวง

พระเจดีย์^{๖๗}

เจดีย์ของวัดไทรทึนหลวงตั้งอยู่ภายในกำแพงชั้นในด้านหลังของวิหาร เชื่อกันว่าเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุตามตำนานที่เล่าขานสืบต่อมา เจดีย์เป็นทรงระฆังแบบล้านนา ฐานกว้าง ๔.๕ เมตร สูง ๗.๗๒ เมตร ประกอบด้วยฐานเชิงสี่เหลี่ยมสูง ๑ เมตร บริเวณฐานเชิงประดับด้วยประติมากรรมแบบนูนต่ำเป็นรูป ๑๒ นักษัตร ด้านละ ๓ รูป เหนือฐานเชิงเป็นฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ท้องไม้กระดานมืองไก่ ๒ เส้น และทำฐานลดหลั่นไปอีก ๒ ชั้น มือกไก่ชั้นละ ๒ เส้น ฐานชั้นบนเตี้ยกว่าฐานชั้นล่าง ฐานบนสุดรองรับองค์ระฆังขนาดเล็ก เหนือองค์ระฆังเป็นปล้องโฉนด ปลียอด และมีฉัตรกั้นอยู่ส่วนบนสุด สมัยครูบาปวงคำพร้อมด้วยพ่อผู้ใหญ่น้อยป้อ ครูขยัน ได้สร้างรั้วปูนเตี้ย ๆ ล้อมรอบองค์เจดีย์ กั้นเป็นขอบเขตรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีประตูเข้า-ออก ทางทิศใต้เพียงประตูเดียว และมีแท่นบูชาทั้งสี่ทิศ กรมศิลปากรได้บูรณะฉาบปูนเจดีย์ใหม่ทั้งองค์ในสมัยพระครูอภัยสุวรรณกิจ (ทองอนามโย จอมแปง) เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๒

รูปด้านพระเจดีย์

ผังพระเจดีย์

ภาพที่ ๓.๑๙ ภาพแบบแสดงลักษณะ
สถาปัตยกรรมพระเจดีย์

ภาพที่ ๓.๒๐ ภาพแสดงลักษณะสถาปัตยกรรมพระ
เจดีย์

^{๖๗} ชูติมา เวทการและคนอื่นๆ. รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ถึง ๖ จากผลการศึกษาโบราณวัตถุสถานที่วัดไทรทึน ตำบลไทรทึน อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง, หน้า ๑๐๑-๑๐๒.

ศาลาบาตร

ศาลาบาตรหลังเดิมเป็นไม้ทั้งหลัง ไม่ปรากฏ พ.ศ. และผู้สร้าง ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ครูบาอุตมะ (องค์เล็ก) ได้เริ่มทำการก่อสร้าง แต่ยังไม่ทันเสร็จ ท่านได้มรณะภาพเสียก่อน ครูบาบวงคำ พร้อมด้วยพ่อผู้ใหญ่ น้อยป้อ ครูขยัน ได้สร้างต่อจนเสร็จทั้งสามด้าน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ในการบูรณะส่วนบนหลังคาโดยเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินขอ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๓ ในสมัยพระครูอภัยสุวรรณ (ทอง อนามัย จอมแปง) ต่อมากรมศิลปากรได้บูรณะฉาบปูนทำพื้นใหม่ทั้งหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๒ ในระยะแรกที่ยังไม่มีการจัดตั้งโรงเรียน เด็กจะเรียนกันในศาลาบาตร โดยมีพระทำหน้าที่เป็นครูผู้สอนตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ จนกระทั่งมีการสร้างโรงเรียนวัดไหล่หินขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๘๕

ภาพที่ ๓.๒๑ ศาลาบาตรและบริเวณภายในเขตพุทธาวาส

มณฑปแก้วข้างยี่น และมณฑปปลุกมะพร้าว

เป็นสิ่งก่อสร้างปูนปั้นก่ออิฐขนาดเล็ก สร้างอยู่ภายในเขตพุทธาวาสบริเวณมุด้านหน้าของพระวิหาร มณฑปแก้วข้างยี่นเชื่อมโยงถึงการอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปวัดพระธาตุลำปางหลวงและเป็นเหตุให้มีการเริ่มสร้างเป็นวัด ณ ที่แห่งนี้ และมณฑปปลุกมะพร้าวเชื่อมโยงให้ระลึกถึงครูบามหาปาเกสระปัญญา ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญการทั้งด้านการปริยัติและด้านการปฏิบัติ ที่มีความสัมพันธ์กับขุนนางแห่งเมืองเชียงใหม่

ภาพที่ ๓.๒๒ มณฑปแก้วข้างยี่น และมณฑปปลุกมะพร้าว

แท่นสักการะ ถวายดอกไม้ เป็นแท่นก่ออิฐฉาบปูนฐานสี่เหลี่ยมลักษณะเป็นแท่นยกลดหลั่นขึ้นมาแบบเรียบเรียบลักษณะคล้ายพานตั้งอยู่ที่สถานที่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านไหล่หินนับถือ เช่น หน้าเขตพุทธาวาส หน้าพระวิหาร หน้าพระประธานและหน้าพระเจดีย์ เป็นต้น

ภาพที่ ๓.๒๓ แท่นสักการะ ถวายดอกไม้

จากลักษณะระเบียบแบบแผนทางสถาปัตยกรรมของวัดไหล่หินหลวง ได้แสดงถึงเอกลักษณ์ของวัดล้านนาที่มีเฉพาะในท้องถิ่น มีความงดงาม สะท้อนถึงพลังแห่งปัญญา ความคิดและการสร้างสรรค์ ในการถ่ายทอดแนวคิดปรัชญาทางพระพุทธศาสนาไปสู่ตัวงานสถาปัตยกรรม การเลือกที่ตั้งของวัดให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเข้ามามีบทบาท ได้สร้างลำดับของการเข้าถึงวัดด้วยที่ว่างที่แทรกตัวอยู่กับต้นไม้ใหญ่ รวมถึงที่ว่างด้านหลังที่เป็นธรรมชาติ การวางผังวัดได้กำหนดเขตพุทธาวาสที่เป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาอยู่ภายในมณฑลที่ถูกโอบล้อมด้วยศาลาบาตร เชื่อมโยงจากลานภายนอกด้วยซุ้มโขงขนาดเล็ก เข้าสู่ภายใน บนที่ว่างของลานทรายที่รองรับตัวพระเจดีย์และพระวิหารขนาดเล็ก ภายในตัวพระวิหารโถงประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดพอเหมาะ ที่ให้การรับรู้ถึงความเป็นประธานของพื้นที่ การประดับตกแต่งเป็นสัญลักษณ์ทางเรื่องราวและคติทางพระพุทธศาสนา มีลวดลายปูนปั้น ลงรักปิดทอง ด้วยฝีมือช่างท้องถิ่นอย่างวิจิตรบนความเรียบง่าย ภายนอกวิหารที่เป็นพื้นที่ลานทรายถูกโอบล้อมด้วยศาลาบาตร ทำให้องค์พระเจดีย์ขนาดเล็กที่อยู่ด้านหลังวิหารดูสง่าอย่างสงบ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ทำให้เห็นถึงพลังทางศิลปะที่น้อมนำผู้คนเข้าสู่พระพุทธศาสนา

กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนวัดเป็นโบราณสถาน^{๖๘} โดยมีสิ่งสำคัญที่ขึ้นทะเบียน ได้แก่ วิหารทรงพื้นเมือง พระธาตุเจดีย์ โรงธรรม ซุ้มประตูกำแพงแก้ว และขึ้นทะเบียนวัตถุโบราณของวัดเป็นโบราณวัตถุ ด้วยเห็นว่า วิหารโบราณเป็นวิหารรูปทรงพื้นเมืองฝีมือช่างเมืองเชียงตุงที่มีทรวดทรงงดงาม และมีลวดลายหน้าบันแสดงคุณค่าของศิลปะปูนปั้นสกุลช่างลำปางที่งามที่สุดแห่งหนึ่งของภาคเหนือ พระธาตุเจดีย์มีลักษณะพื้นเมือง มีลวดลายประดับงดงาม รวมทั้งโรงธรรมประดับลวดลายไม้ฉลุและแก้วสีต่าง ๆ สร้างจากแรงศรัทธาของเจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิตย์ เจ้าองค์สุดท้ายผู้ครองนครลำปาง ส่วนซุ้มประตูทางเข้าเขตพุทธาวาสก็มีลวดลายปูนปั้นรูปสัตว์ต่าง ๆ ที่งดงามละเอียดละอามาก

ทำให้เห็นว่าสถานภาพของวัดไหล่หินหลวงกับวัฒนธรรมล้านนาที่ผ่านอดีตมาตั้งแต่สมัยที่สืบค้นได้ว่ามีกรเริ่มสร้างวัด ลักษณะการรับรู้ จากการเข้าไปสัมผัสของทั้งผู้คนในชุมชนบ้านไหล่หินเอง วัดนี้ยังคงรักษาสถานภาพของการเป็นพื้นที่ที่รองรับสถาบันทางพุทธศาสนาอันเป็นศูนย์กลางของสังคมและวัฒนธรรมสืบมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าวิถีวัฒนธรรมร่วมสมัยในปัจจุบันจะแปรเปลี่ยนไปบ้างจากแต่เดิมที่วัดเป็นพื้นที่ทางพุทธศาสนาของชุมชนและศรัทธาของวัด สู่ออกมาจากผู้คนในชุมชนของวัดแล้วยังมีผู้คนที่เข้าไปเยี่ยมชมวัดในเชิงท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้เข้าไปทำบุญและศึกษาเรียนรู้ในเชิงศิลปะสถาปัตยกรรม หรือแม้ว่าหลังจากมีการขึ้นทะเบียน เขตพุทธาวาสและอาคารหอธรรมหรือกุฏิเดิมของวัด ทำให้เกิดการควบคุมการใช้งานและการจัดการลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่

^{๖๘} กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๗ ตอนที่ ๑๕๙ ลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม

ถูกขึ้นทะเบียนของวัด ทำให้กิจกรรมทางประเพณีระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสที่แต่เดิมจะกระทำกันในพื้นที่เขตพุทธาวาส ต้องมีการสร้างวิหารหลังใหม่ไว้ถัดจากเขตพุทธาวาสให้ศรัทธาของชุมชนได้ประกอบพิธีกรรมตามกิจวัตรทางพุทธศาสนา แต่ยังคงใช้สถานที่ในเขตพุทธาวาสตามเดิมในวันสำคัญ ๆ ทางพุทธศาสนา ทำให้ในปัจจุบันยังคงสามารถเข้าไปสัมผัสประสบการณ์การรับรู้วัดที่ยังคงเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์และแนวคิดของการสร้างวัดที่มีมาแต่เดิมที่ยังคงสืบทอดการสืบทอดจากผู้สร้างสรรคผ่านยุคสมัยในอดีต ผู้ผู้คนร่วมสมัยในปัจจุบัน ทำให้วัดไหลหินหลวงยังคงสถานที่ที่สำคัญที่สุดที่แสดงให้เห็นถึงโลกทัศน์ของชุมชน ภายใต้การนับถือให้พุทธศาสนาเป็นหัวใจสำคัญที่เป็นหลักและแนวทางการดำเนินชีวิต ลักษณะของวัดที่ปรากฏจึงสะท้อนให้เห็นถึงพลังแห่งศรัทธาที่ปรากฏอยู่ในวัด รวมถึงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ของวัด

๓.๒ การรับรู้รูปทรงและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดไหลหินหลวง

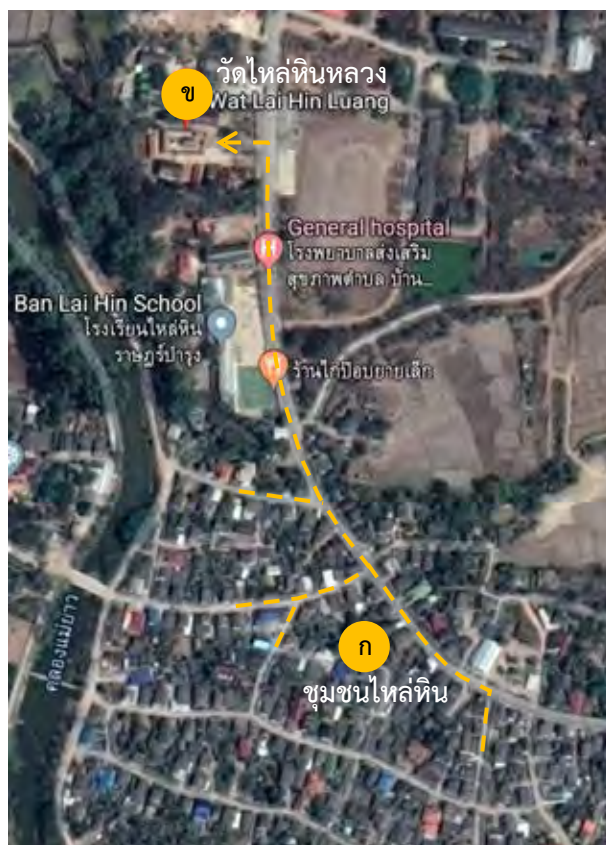
กระบวนการรับรู้รูปทรงและที่ว่างของวัดตามกิจกรรมของพิธีกรรมจากสภาวะการณปกติที่เกิดขึ้นภายในวัด คือ วันที่มีประเพณีการไปทำบุญที่วัด กิจกรรมของชาวบ้านศรัทธาวัดโดยทั่วไปจะเริ่มจากขณะก่อนไปวัด มีการเตรียมกายเตรียมใจ โดยการตัดความวิตกกังวลในปัญหาที่รบกวนจิตใจต่าง ๆ กำหนดสติระลึกถึงคุณงามความดี และสิ่งที่เป็นบุญสิ่งที่เป็นกุศลของชีวิต ชำระร่างกายให้สะอาด เลือกรับเครื่องนุ่งห่มสีขาว สะอาด สว่าง เรียบร้อย สบายและปลอดโปร่ง และการเตรียมสิ่งของสำหรับพิธีกรรมและการทำบุญ โดยการจัดเตรียมดอกไม้ธูปเทียนเพื่อบูชาพระ อาหารคาวหวาน รวมถึงปัจจัยไทยธรรมอื่น ๆ เพื่อไปถวายพระสงฆ์ตามกำลังและความศรัทธา แล้วจึงพากันเดินทางไปวัดโดยศรัทธาส่วนใหญ่ยังคงเดินทางไปวัดด้วยการเดิน โดยมีขั้นตอนในการปฏิบัติกิจกรรมในการทำบุญตามปกติตามลำดับดังนี้ คือ ทำวัตรสวดมนต์ สมาทานศีลและรับพร ฟังธรรมะเทศนา บำเพ็ญจิตภาวนาด้วยการนั่งสมาธิหรือเดินจงกรม ถวายภัตตาหารและสังฆทาน เมื่อแล้วเสร็จจึงเดินทางกลับโดยการรับรู้พื้นที่ รูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของวัดไหลหินหลวงจากเส้นทางการเดินไปวัดเพื่อประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาตามปกติจากหมู่บ้านสู่วัดมีลักษณะตามเส้นทางและตำแหน่งดังต่อไปนี้

410275437

๓.๒.๑ ลำดับการรับรู้รูปทรงและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง

ภาพที่ ๓.๒๔ ฝั่งแสดงเส้นทางและตำแหน่งการรับรู้ พื้นที่ รูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรม
ไหล่หินหลวง

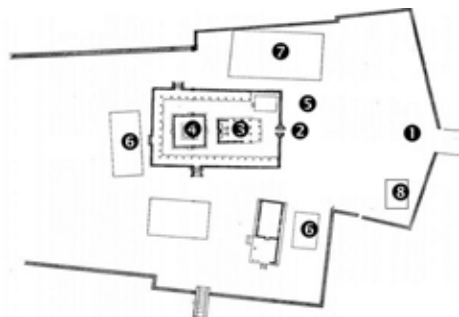

๑. เดินทางออกจากบ้านเพื่อมุ่งหน้าไปยังวัด

410275437

๒. ถึงวัดทางทิศตะวันออก ผ่านลานโพธิ์ จุดแวะพัก เตรียมตัวก่อนเข้าเขตพุทธาวาส

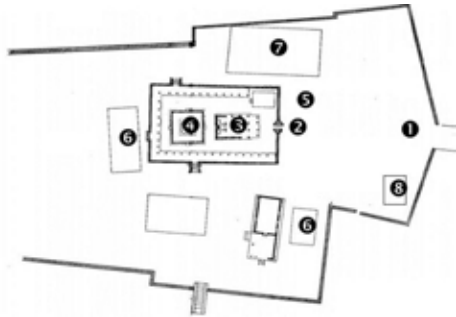

๓. ถอดรองเท้าก่อนลอดผ่านซุ้มโขง

๔. พระวิหาร สักการะบูชาพระประธาน สักการะบูชาครุฑามหาป่าเกสระปัญญา ถวายดอกไม้ ธูป เทียน

๕. สักการบูชาพระเจดีย์ ถวายดอกไม้ รูป เทียน

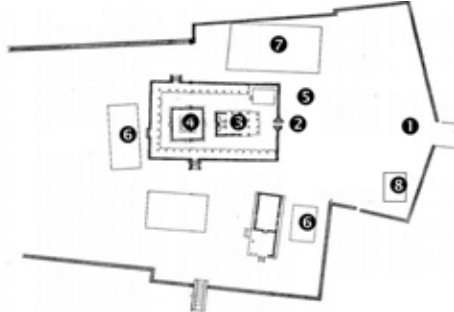
๖. ถวายดอกไม้ รูป เทียน หน้ากำแพงแก้วของเขตพุทธาวาสและเสาหงส์นอกกำแพงแก้ว

]

๓. ปฏิบัติพิธีกรรมทางพุทธศาสนาภายในศาลาอเนกประสงค์ (แต่เดิมกระทำในวิหารในเขตพุทธาวาส)

๘. ถวายภัตตาหารเช้า/เพลที่กุฏิเจ้าอาวาส และกุฏิรวม

๙. กรวดน้ำใต้ต้นไม้ กราบบูชา ถวายดอกไม้ รูปเทียน ครุบาทมาป่าเกสรระปญโญที่ศาลาครูบาต้นหน้า ก่อนออกจากวัด

๓.๒.๒ ลักษณะของการรับรู้รูปทรงและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง

- สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านไหล่หิน

หมู่บ้านไหล่หินตั้งอยู่บนที่ราบโดยมีเนินเขาอยู่ทางทิศเหนือ มีวัดไหล่หินหลวง ตั้งอยู่บนเนินที่สูงที่สุดของหมู่บ้านติดกับแม่น้ำยาวทางทิศตะวันตกและถนนสายหลัก รวมทั้งอยู่ในส่วนต้นน้ำของหมู่บ้าน บริเวณวัดจะเป็นพื้นที่ของป่าใหญ่ทึบ มีไม้ยางขนาดใหญ่อยู่บริเวณพื้นที่หลังวัดทั้ง ๒ ฝั่ง ตัวชุมชนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ระหว่างฝั่งตะวันออกของแม่น้ำกับถนนสายหลักที่เชื่อมไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ บ้านเรือน กระจุกตัวรวมกัน มีต้นไม้ใหญ่แทรกอยู่ในบริเวณบ้าน กลางชุมชนทางด้านทิศใต้เป็นตลาดเช้า พื้นที่โดยรอบชุมชนเป็นพื้นที่ทำนาและทำการเกษตร ถัดออกไปเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าไม้สภาพหมู่บ้านโดยรวมสะท้อนถึงลักษณะชุมชนในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งดำรงชีวิตด้วยการเกษตรสภาพแวดล้อมจะมีลักษณะเป็นชั้น ๆ ที่ชั้นนอกสุดเป็นป่าอนุรักษ์ล้อมพื้นที่นา เขตทำการเกษตรล้อมพื้นที่หมู่บ้านที่แทรกตัวอยู่กับต้นไม้มีความร่มรื่นตามธรรมชาติ

- บริเวณแวดล้อมภายนอกวัด

วัดเป็นเขตป่าทึบที่เป็นพื้นที่อนุรักษ์และรักษาธรรมชาติป่าไม้ใหญ่ ป่าที่หนาแน่นอุดมสมบูรณ์ตามสภาวะทางธรรมชาติ เป็นจุดที่แสดงสภาวะทางธรรมชาติอย่างสูงภายในพื้นที่ของชุมชนสื่อถึงพลังของธรรมชาติ โดยมีวัดยึดโยงกับธรรมชาติแวดล้อม

- บริเวณแวดล้อมภายในวัด

การกำหนดองค์ประกอบภายในวัด เป็นการขยายพื้นที่ออกมาจากจุดศูนย์กลาง โดยพระเจดีย์ถูกกำหนดให้เป็นจุดศูนย์กลางของผังวัด จากการที่เจดีย์ถูกกำหนดให้สร้างเป็นจุดแรก บนพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ร่มรื่น สมบูรณ์ และตั้งอยู่บนเนินที่สูงที่สุดของบริเวณพื้นที่นั้นภายในวัดจึงมีลักษณะการวางผังวัดแบบศูนย์กลางเป็นชั้น ๆ โดยกำหนดเขตพุทธาวาสเป็นจุดศูนย์กลาง ลักษณะภายในกำแพงวัดถูกแบ่งพื้นที่เป็น ๒ ส่วนที่มีลักษณะเป็นชั้น ๆ

ชั้นนอกภายในเขตกำแพงวัด มีลักษณะเป็นวงล้อมเขตพุทธาวาส ลักษณะกำแพงวัดเป็นกำแพงหนาไม่สูงมาก สามารถเชื่อมโยงการมองเห็นจากภายนอกและภายในได้ จึงทำให้บรรยากาศของวัดมีลักษณะเชื่อมโยงกับบริบทแวดล้อมของวัด ไม่ดูปิดบังหรือมิดชิดเกินไป แต่สามารถปิดกั้นการเข้าออกได้ในยามที่วัดปิดทำการ ภายในพื้นที่นี้แบ่งเป็น ๔ ส่วน คือ

บริเวณหน้าเขตพุทธาวาสทางทิศตะวันออก เป็นพื้นที่ทางเข้าหลักของวัด จากประตูหลักทางทิศตะวันออกที่เชื่อมกับถนนหลักของหมู่บ้าน เริ่มจากประตูหน้าวัด สู่ลานโพธิ์อันร่มรื่น ที่ประกอบด้วยหมู่ต้นโพธิ์ ต้นลาน ซึ่งให้ร่มเงา ถัดจากลานโพธิ์ที่เป็นไม้ขนาดใหญ่ เป็นลานโล่งแจ้ง ที่ทำให้สามารถมองเห็นองค์ประกอบของพื้นที่พุทธาวาสอย่างเด่นชัด เป็นลานโล่งที่สามารถสัมผัสถึงพื้นดินและแผ่นฟ้า เชื่อมโยงกับปรากฏการณ์บนท้องฟ้า

ชั้นในคือเขตพุทธาวาส ประกอบด้วย พระเจดีย์ฐาน ๔ เหลี่ยมจัตุรัสเป็นเจดีย์รูปทรงแบบ ล้านนา พื้นที่รอบพระเจดีย์ถูกกำหนดขอบเขตด้วยรั้วกำแพงแก้ว มีแท่นสักการะพระเจดีย์อยู่ประจำ ทิศทั้ง ๔ ด้านทิศตะวันออกของพระเจดีย์ เป็นที่ตั้งของพระวิหาร ที่หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก พื้นที่พระเจดีย์อยู่ต่อท้ายด้านหลังพระวิหาร พระวิหารเป็นอาคารเปิดโล่งตั้งอยู่บนฐานเชิงเดี่ยว ๆ ใน ผังแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าย่อเก็จข้างหน้า ๑ ครั้ง รูปทรงของวิหารเป็นอาคารทรงจั่วซ้อนชั้น หลังคาซ้อน ด้านหน้า ๓ ชั้น ๒ ชั้น ๒ ชั้น ๒ ชั้น ๒ ชั้น ตกแต่งด้วยซ้อฟ้าและรววยระกาแบบล้านนา พื้นที่ห้องหลังสุดเป็นห้องพระประธานมีผนังปิดทึบ ๓ ด้าน และมีผนังห้องกลางทางด้านทิศใต้สำหรับ กันฝนสาดและแดดส่องบริเวณพื้นที่ธรรมมาสน์และอาสน์สงฆ์ภายในวิหาร ความสูงของฐานประมาณ ๑ ชั้น สามารถก้าวเดินเข้าออกวิหารจากส่วนหน้าได้ทั้ง ๓ ด้าน รอบพื้นที่พระเจดีย์และพระวิหารเป็น ลานทราย ลักษณะเป็นทรายค่อนข้างหยาบเม็ดสีขาวนวล ทางทิศเหนือด้านหน้าเขตพุทธาวาสเป็น ที่ตั้งของ พระอุโบสถ เป็นอาคารโล่งทรงจั่วซ้อน ๒ ชั้น ตกแต่งด้วยซ้อฟ้าใบระกา มีผนังทึบส่วนท้าย ยกพื้นสูงกว่าพระวิหาร ด้านหน้าหันไปทางทิศตะวันตก มณฑลประดิษฐานรูปช้างตั้งอยู่ด้านหน้าทาง ทิศเหนือ และมณฑลประดิษฐานรูปลูกมะพร้าวตั้งอยู่ด้านหน้าทางทิศใต้ รอบ ๆ ลานทรายถูกปิดล้อม เป็นเขตพุทธาวาสด้วยศาลาบาตรที่เป็นอาคารโล่งทรงจั่ว มีผนังกำแพงหนาปิดทึบเป็นแนวเขตรอบ นอก เจาะช่องหน้าต่างขนาดเล็กไว้เป็นระยะ สูงจากพื้นประมาณให้คนที่นั่งกับพื้นสามารถมองออกไป ทางช่องหน้าต่างได้ พื้นที่ด้านในของศาลาบาตร ทำเป็นโครงสร้างเสาสี่เหลี่ยมเรียงรายเป็นระยะอย่าง เป็นระเบียบรอบพื้นที่ภายใน โดยศาลาบาตรทำเป็นลักษณะโอบล้อมเขตพุทธาวาสไว้ ๓ ด้าน คือ ด้านข้างฝั่งทิศเหนือ ทิศใต้ และด้านหลังฝั่งทางทิศตะวันตก เจาะช่องประตูขนาดเล็กไว้ด้านละประตู ที่ยกเอียงกับศูนย์กลางองค์พระเจดีย์ โดยศาลาบาตรทางทิศใต้ทำเป็นลักษณะการยกมุขจั่วขึ้นเป็น ทางเข้าออกไปยังพื้นที่ทางทิศใต้ไปสู่กุฏิเจ้าอาวาสในเขตสังฆาวาสของวัด และมีกำแพงที่เอนสูงมากกั้น ด้านหน้าเขตพุทธาวาสทางทิศตะวันออก หากยืนมองจะสามารถเห็นพื้นที่ภายนอกหรือหากมาจาก ภายนอกก็จะเห็นพื้นที่ภายใน แต่หากนั่งลงภายในวิหารหรือศาลาบาตรก็จะไม่เห็นพื้นที่ภายนอก บริเวณทางเข้าออกหลักด้านหน้าเขตพุทธาวาสทำเป็นลักษณะซุ้มประตูโขงทรงมณฑป ประดับซุ้มโค้ง ลดชั้น ๒ ซุ้มทั้ง ๔ ทิศ ประดับยอดทรงมณฑปด้วยพันธุ์พฤกษาและสัตว์ป่าทิมพานต์ ด้านหน้า ทางเข้าออกเป็นซุ้มช่องประตูขนาดเล็กพอให้เดินเข้าออกทีละคน ด้านข้างเป็นซุ้มโค้งที่เชื่อมกับ กำแพงแก้วด้านหน้าเขตพุทธาวาส กำแพงแก้วที่เชื่อมกับซุ้มโขงทั้ง ๒ ฝั่งประดับปูนปั้นภาพกนิกรกำลัง แสดงท่าพ้อนรำทั้งด้านหน้าและด้านหลัง บนกำแพงแก้วด้านทิศใต้มีปูนปั้นภาพสุนัขนั่งหันหน้าไปทาง ทิศใต้ โดยที่ซุ้มประตูโขง พระวิหาร และพระเจดีย์วางเรียงเป็นแกนเดียวกันแนวตะวันออกตะวันตก สิ่งก่อสร้างต่างๆ ภายในเขตพุทธาวาสถูกเชื่อมกันด้วยลานทรายสีขาวขุ่น และสิ่งก่อสร้างทั้งหลาย ปัจจุบันถูกถาดด้วยสีขาวตามแบบสีปูนฉาบเดิม จังหวะของเสาศาลาบาตรรายล้อมภายในพื้นที่เขต

410275437

พุทธาวาสอย่างเป็นระเบียบ เจดียย์มีขนาดสัดส่วนที่เล็ก แต่เป็นรับรู้ได้ถึงถึงความเป็นจุดเด่นที่สุด
ภายในลานเขตพุทธาวาส ความสูงเจดียย์ใกล้เคียงกับส่วนยอดของวิหาร มีความต่อเนื่องกัน

ภาพที่ ๓.๒๕ ลักษณะของการรับรู้รูปทรงและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดโหล่หินหลวง

๓.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างรูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของวัดโหล่หินหลวงกับหลักการทางพุทธศาสนา

กระบวนการของการรับรู้ ความรู้ ความรู้สึกและการรู้ จากคุณสมบัติทางศิลปะสถาปัตยกรรม ภายใต้เนื้อหาของพระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรม อาจสามารถพิจารณาถึงความสอดคล้องของเหตุและผลในทางที่สามารถนำไปสู่ความเข้าใจและน้อมนำไปสู่การปฏิบัติรวมถึงนำไปใช้ในวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมกันระหว่างความเป็นศาสนาและปรัชญาได้แสดงออกในลักษณะเนื้อหา การแสดงสภาวะของชีวิต กระบวนการและเป้าหมายของการมีชีวิตที่ประเสริฐ ผ่านเนื้อหา เรื่องราว หลักการ และสภาวะ ด้วยระบบสัญลักษณ์ และการสร้างบรรยากาศในระดับและมิติต่าง ๆ ที่เป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างสิ่งภายนอกกับภายใน ระหว่างหลักการกับกระบวนการในพื้นที่ ระหว่างรูปธรรมกับนามธรรม ที่สามารถเริ่มจากทั้งการสร้างหรือการแสดงความคิด และมุ่งสู่แก่นยยะสำคัญคือการนำไปสู่ปัญญาอันเป็นเป้าหมายของพุทธศาสนา เป็นการสอดประสานการระหว่างเนื้อหาและหลักการ กับความรู้สึคนึกคิด ที่ทางเนื้อหา เรื่องราวถูกนำไปสู่การกำหนดใช้ระบบสัญลักษณ์ ได้แก่ คติไตรภูมิ พุทธภูมิ ทศชาติชาดก พุทธประวัติ พระพุทธเจ้าในภัทรกัลป์ เป็นต้น ที่ปรากฏออกมาเป็นรูปภาพสิ่งต่าง ๆ ที่อ้างอิงตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ในทางหลักการ เช่น หลักไตรสิกขา หลักโพธิปักขิยธรรม หรือหลักปฏิจจสมุပ္บาท เป็นต้น ที่ปรากฏทั้งทางรูปร่างที่มีความเป็นนามธรรม รวมไปถึงความเป็นรูปธรรม จากการใช้จำนวนต่าง ๆ การซ้อนชั้น รวมถึง ทางสภาวะ มิติความเป็นอนันต์ ความสมดุล ปัญญา กรุณา ความหนักแน่นห้าวหาญ ความเบาโลย ความสมบูรณ์ ที่เกิดขึ้นต่อผัสสะของผู้ได้สัมผัส ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคุณสมบัติจากศิลปะสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้น โดยอาศัยอิทธิพลตามกำลังศรัทธาและการสนับสนุนจากราชสำนัก เป็นความนิยมแพร่หลายจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะทางด้านรูปแบบของในแต่ละพื้นที่และในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งนอกจากเอกลักษณ์ที่เป็นสิ่งสะท้อนทางด้านวัตถุแล้ว สิ่งเหล่านี้ยังสะท้อนความนึกคิดและจิตใจของคน ในสังคม วัฒนธรรมนั้น ๆ อีกด้วย เป็นภาพที่สะท้อนโลกทัศน์ของคน สังคม และการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ที่มีใช้ในงานศิลปะ สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาเท่านั้น การประยุกต์ไปใช้กับสิ่งสร้างสรรค์อื่น ๆ ในวิถีชีวิต ก็เป็นสภาวะหนึ่งที่สะท้อนโลกทัศน์ภายใต้มิติทางพุทธศาสนา เป็นจิตวิญญาณที่แสดงถึงพลังของเจตจำนงในการดำเนินชีวิต เป็นพลังชีวิตชีวาที่สัมผัสรู้ได้ เป็นองค์รวมของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

มิติของหลักธรรมกับลักษณะทางศิลปะสถาปัตยกรรมวัดโหล่หินหลวง ปรากฏเป็นวัดล้านนาที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ ในการเลือกที่ตั้งของวัด ได้ให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเข้ามามีบทบาทต่อบรรยากาศของวัด ที่แวดล้อมด้วยต้นไม้ ธรรมชาติ อย่างกลมกลืน เป็นพื้นที่ป่าไม้ใหญ่ทางตอนเหนือของชุมชนอันเป็นพื้นที่ต้นน้ำของหมู่บ้านโหล่หิน มีลานร่มไม้ด้านหน้าและป่าไม้ใหญ่ที่ด้านหลัง ทำให้เกิดการดึงดูดผู้ที่มาวัดให้เข้าไปสัมผัสถึงความสงบ และการแทรกตัวของวัดที่อยู่ในพื้นที่ป่าไม้ ในการ

410275437

CD :Thesis 5573801225 dissertation / recv: 19072562 00:24:17 / seq: 33

วางผังวัด ได้กำหนดเขตพุทธาวาสที่เป็นตัวแทนของพระพุทธรูปสามพระองค์ อยู่ในมณฑลที่ถูกโอบล้อมด้วยศาลาบาตรทั้ง ๓ ด้าน เชื่อมโยงจากลานด้านหน้าด้วยซุ้มโขง ขนาดเล็ก เข้าสู่ภายใน บนที่ว่างของลานทรายที่รองรับตัวพระเจดีย์ และพระวิหารทรงล้านนาแบบลำปางขนาดเล็ก เป็นศูนย์กลางประธานภายในผังเขตพุทธาวาส เป็นแกนหลักของเขตพุทธาวาสหันไปทางทิศตะวันออกและมีกุฏิโรรวมซึ่งเป็นอาคารหลังเดิมหันหน้าไปทางทิศใต้ไปสู่ประตูทางเข้าจากชุมชน การเข้าถึงพื้นที่พุทธาวาสจากลำดับการรับรู้สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทำให้รับรู้ถึงการปกปิดซ่อนเร้นและเปิดเผย ความกลมกลืนกับธรรมชาติ จากซุ้มโขงที่มีขนาดเล็กพอเหมาะแก่การให้คนเดินอย่างสำรวมได้ที่ละคน สู่อุโบสถเขตพุทธาวาส ที่ถูกปิดล้อมด้วยศาลาบาตร ให้ปรากฏความชัดเจนของมณฑลทางพระพุทธรูปสามพระองค์ รวมถึงการเป็นที่ว่างที่แสดงการจัดลำดับของแสง ที่นำไปสู่การให้ความสำคัญต่อองค์พระประธานและองค์พระเจดีย์แบบล้านนา จากการผ่านลานร่มรื่น เข้ามาสู่พื้นที่ภายในเขตพุทธาวาส แสงและเงาของเขตภายในพื้นที่ปิดล้อมของศาลาบาตรทอดตัวอย่างสงบเรียบร้อย และลานทรายที่ลดการสะท้อนของแสงซึ่งค่อย ๆ เพิ่มแสงสว่างขึ้นสู่จุดที่สว่างที่สุดของพื้นที่ในส่วนของสีขาและสีทองของพระเจดีย์ และภายในตัววิหารมีพระประธานอยู่ในห้องสุดท้าย เป็นห้องที่มีผนังทึบ องค์พระประธานสีทองได้ปรากฏอย่างนุ่มนวลในเงามืดจากแสงที่เข้ามาทางด้านข้างและด้านหน้า รวมถึงแสงสะท้อนจากผืนทรายรอบ ๆ รวมถึงการตกแต่งลวดลายลงรักปิดทองต่าง ๆ ได้สร้างความรู้สึกถึงการรับรู้มิติที่ส่งเสริมพื้นที่และ ส่งเสริมให้เป็นจุดสำคัญอันเป็นประธาน

ภายในตัวพระวิหารเป็นวิหารโถงโล่งสร้างติดพื้นดิน ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยไว้ในส่วนที่เป็นผนังทึบด้านหลัง ขนาดใกล้เคียงกับสัดส่วนมนุษย์ และให้การรับรู้ถึงความเป็นประธานของพื้นที่ การสร้างเป็นวิหารโถงนี้ผู้ที่อยู่ภายในพื้นที่ ยังคงรับรู้ความเป็นมณฑลร่วมกันขององค์ประกอบทั้งหมดภายในพื้นที่เขตพุทธาวาส รับรู้ถึงแกนหลักของวัดที่วางตามทิศตะวันออก ตะวันตก รับรู้ถึงการเป็นไปตามสภาวะธรรมชาติแวดล้อม เป็นความต่างในความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างพื้นที่ภายในมณฑลและพื้นที่ภายนอก การใช้พื้นที่แม้จะดูเป็นทางการและตายตัว แต่ก็สะท้อนถึงความยืดหยุ่น ต่อจำนวนผู้ใช้งาน ที่หากมีจำนวนมากเกินพื้นที่ของวิหาร ก็ใช้พื้นที่ของศาลาบาตรโดยรอบ ประกอบพิธีที่ยังคงให้ความรู้การมีส่วนร่วมในมณฑลพิธีอย่างทั่วถึง และขนาดและสัดส่วนของวิหารเจดีย์และศาลาบาตร ที่มีขนาดพอเหมาะกับสัดส่วนของมนุษย์ทำให้รู้สึกผ่อนคลายและสำรวมไปพร้อม ๆ กัน ความสูงของส่วนต่าง ๆ ของอาคารเอื้อให้คนที่เข้าไปใช้นั้นอยากจะนั่งอยู่กับพื้นอย่างสงบ

ทางด้านฝีมือช่าง และการประดับตกแต่ง งานศิลปกรรมซึ่งมีลวดลายปูนปั้น ลงรักปิดทอง งานโครงสร้างและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ล้วนสะท้อนฝีมือช่างท้องถิ่นที่แสดงความเพียรพยายามอย่างวิจิตร บนความเรียบง่ายตรงไปตรงมา แสดงสัจธรรมของธรรมชาติของวัสดุ การพึ่งพาตนเอง แสดงสัญลักษณ์ทางเรื่องราวและคติทางพระพุทธรูปสามพระองค์ที่เริ่มจากความเป็นรูปธรรม มีทั้ง

410275437

CD :Thesis 5573801225 dissertation / rev: 19072562 00:24:17 / seq: 33

รูปร่างสัญลักษณ์ และรูปร่างเรขาคณิต ที่สะท้อนความเป็นนามธรรมมากขึ้น ในส่วนรูปร่างสัญลักษณ์ สะท้อนถึงคติจักรวาลในไตรภูมิทางพระพุทธศาสนาอันเป็นนัยยะของการเวียนว่ายตายเกิดและการหลุดพ้น ที่ปรากฏในส่วนประดับและส่วนต่าง ๆ ขององค์ประกอบทางศิลปะสถาปัตยกรรม ตั้งแต่ภาพรวมในการวางผังวัด เขตพุทธาวาส ที่เป็นมณฑลของจักรวาลอันมีพระเจดีย์เป็นแกนกลางของเขา พระสุเมรุ นอกจากเป็นสิ่งที่ให้ระลึกถึงพุทธศาสนาและพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังสะท้อนลำดับชั้นของจิตสู่ความหลุดพ้น พระวิหารที่มีลักษณะเป็นทรงปราสาท และมีรูปร่างคล้ายดั่งสำเภานั้นเป็นปริศนาธรรมที่สะท้อนถึงการปล่อยวาง ล้อมรอบด้วยลานทราย ชุ่มชื้นที่มีการตกแต่งด้วยภาพสัตว์หิมพานต์ที่ประกอบด้วยเหล่าสรรพสัตว์ และพรรณไม้ในป่าหิมพานต์ รวมถึงการตกแต่งในส่วนอื่น ๆ อย่างวิจิตรงดงามอันสะท้อนถึงความเป็นทิพย์ภาวะ เป็นรูปทางกายภาพที่อ้างอิงถึงสรรพชีวิตที่วนเวียนในภพภูมิต่าง ๆ ในลักษณะรูปธรรมที่เชื่อมโยงแนบแน่นกับรูปร่างเรขาคณิตต่าง ๆ ที่มีความเป็นนามธรรมมากขึ้น สะท้อนถึงการลดทอน ขัดเกลา โดยที่การกำหนดการจัดวางองค์ประกอบเหล่านี้ไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป ให้ความรู้สึกเหมาะสมพอดีตัว และในส่วนนามธรรมโดยตรงที่ผ่านทาง การรับรู้ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ยังคงสื่อถึงความสงบนิ่งโปร่ง เบา ลอยตัว ผ่านการวางผัง ความโล่งของช่วงเสา และเส้นเฉียงในความรับรู้จากรูปทรงหลังคา และรูปร่างของพระเจดีย์ ที่ทั้งสัญลักษณ์ทางรูปธรรมสู่ความนามธรรม สัญลักษณ์และสภาวะที่เกิดจากการก่อรูปขององค์ประกอบเหล่านี้ เป็นส่วนที่ช่วยให้เกิดการปริยัติหรือเรียนรู้เนื้อหาในพุทธศาสนา เป็นการสนับสนุนพัฒนาปัญญาทางพุทธศาสนาในลักษณะของสุดตมยปัญญาคือปัญญาที่เกิดจากการรับรู้จากสิ่งภายนอก และนำไปสู่จินตมยปัญญาอันเป็นการทบทวนความรู้สึกนึกคิดภายในจิตใจที่ส่งเสริมให้เกิดการน้อมนำสู่การปฏิบัติเจริญภาวนา

ภาพที่ ๓.๒๖ การรับรูรูปร่างและที่ว่างของสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวง

ลักษณะขนาดสัดส่วน มีผลให้เกิดการรับรู้จากการใช้งานโดยตรงกับสัดส่วนที่พอดี เพียงพอต่อความสงบ สันโดษ การเดินจากลานต้นไม้ด้านนอก จากแกนทางทิศตะวันออก จากซุ้มโถงที่ขนาดพอดีตัว ตรงเข้าไปสู่การนั่งสงบต่อหน้าพระประธานนั้น มีลักษณะเป็นลำดับ ๆ ผ่านพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมที่ถูกกำหนดขึ้น หากพิจารณาในเชิงการปฏิบัติทางพุทธศาสนา สภาพแวดล้อมอันร่มรื่นจากธรรมชาติภายนอก ซุ้มประตูโถง เป็นพื้นที่แห่ง สบายะ อันหมายถึงสิ่งที่เป็นสุขสบายจากภายนอกตามสมควรพอเหมาะแก่การดำรงชีวิต ที่เป็นพื้นที่ให้เกิด ศิลภาวนา บรรยากาศแวดล้อมที่ยังความปกติสุขเกื้อหนุนการสร้างสมาธิ เมื่อเดินผ่านแกนหลักจากซุ้มโถง ที่มีขนาดเล็กพอดีกับตัวคน ที่มุ่งเป็นแกนตรงไปสู่พระประธานภายในวิหาร เข้าไปด้วยความสงบสำรวม เป็นการกำหนดสติในการระลึกสู่ต่อเป้าหมาย ซึ่งนำไปสู่ความพร้อมในการใช้สมาธิ เมื่อผ่านซุ้มโถงประตูเข้าไปอันหมายถึงการเปลี่ยนสภาวะจากสิ่งที่ไร้ระเบียบสู่ความเป็นระเบียบ ต่อเมื่อไปนั่งต่อหน้าหน้าพระประธาน ที่สติได้ถูกปลุกด้วย ความเมตตาขององค์พระประธานด้วยลายลงรักปิดทอง และสีทองขององค์พระประธานภายในเงาสลัว ด้วยจิตที่มีสติเกิดขึ้นแล้ว สภาวะการรับรู้และการเข้าสู่สมาธิภาวนา ภายในพื้นที่ต่อหน้าพระประธาน บรรยากาศที่นำไปสู่สมาธินั้น ส่งเสริมทั้งสมถะ และวิปัสสนา กล่าวคือ สมถะสมาธิเป็นการทำให้จิตเกิดความสงบด้วยอารมณ์อันเป็นกุศล และด้วยจากการวางผังปิดล้อมศูนย์กลางคือ องค์พระประธานและองค์พระเจดีย์ที่ผ่านการรับรู้ได้ทางจักขุวิญญาณและมโนวิญญาณ เป็นการเสริมความแน่วแน่ในสมถะสมาธิ จนจิตยกเข้าสู่วิปัสสนา เป็นความพร้อมในสมาธิที่จะเข้าสู่ปัญญาในพุทธศาสนา อันว่าเป็นมิตินเฉพาะตน เป็นปรากฏการณ์ทางพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันระหว่างปรากฏการณ์ภายนอกและปรากฏการณ์ภายใน ณ จุด ๆ นี้ที่อายุตนะ ๕ ใน ๖ เกิดผัสสะภายใต้จิตและสมาธิ ที่รับรู้ถึง พระประธานที่อยู่ต่อหน้า ปางมารวิชัย ที่มีพุทธลักษณะของการตรัสรู้ที่แสดงความเมตตากรุณา อิมเมม และการรับรู้พระเจดีย์อันเป็นสัญลักษณ์แห่งพุทธศาสนาและพระพุทธรองค์ ด้านหลังพระประธานหลังวิหารที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเนื้อ แต่สามารถรับรู้ได้ว่ามีอยู่จริงด้วยตาใจ อันเป็นปรากฏการณ์ภายนอกที่กระตุ้นให้เกิดปรากฏการณ์ภายใน ต่อนิมิตแห่งปัญญาที่กำลังเผชิญตรงหน้าอยู่

410275437

ภาพที่ ๓.๒๗ นิมิตแห่งองค์พระเจดีย์และพระประธานในวิหาร

ถึงตรงนี้ทำให้เห็นว่าศิลปะ สถาปัตยกรรมของวัดไหล่หินหลวงนั้นเป็นสิ่งที่ก่อรูปขึ้นเป็นปรากฏการณ์ต่อการสัมผัสรู้แต่ปรากฏการณ์มิใช่เป้าหมายของการเผยความหมาย ปรากฏการณ์เป็นเพียงเครื่องมือในการเข้าถึงเป้าหมายซึ่งคือสภาวะเหนือปรากฏการณ์ อันเป็นท่าทีต่อสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดของชีวิต ความประเสริฐของชีวิตที่แท้จริงที่พุทธศาสนาได้ชี้ทางไว้ มรรคผลที่เกิดจากภูมิปัญญาสร้างสรรค์วัดนี้จะเกิดขึ้นได้อย่างไร ผู้คนที่มาสัมผัสด้วยศรัทธาในปัญญาแห่งพุทธศาสนา โดยเฉพาะกับคนและสภาพแวดล้อมในชุมชนบ้านไหล่หินหลวงย่อมรับรู้และสัมผัสได้เป็นอย่างดี แม้ว่าการอธิบายในบทความนี้จะมีลักษณะเป็นเรื่อง ปังจัตตังๆ หรือ เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้เฉพาะตน แต่เชื่อว่าเป็นสิ่งที่สามารถสื่อสารหรืออธิบายให้พอเข้าใจได้

จากการอธิบายในเชิงปรากฏการณ์โดยสังเขปข้างต้นนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์จากมิติทางศาสนาในพุทธศาสนาสู่การสร้างสรรค์ศิลปะ สถาปัตยกรรม ผ่านวัดไหล่หินหลวง อันเป็นพื้นที่ที่รองรับสถาบันทางพุทธศาสนาโดยตรง ในระดับที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าถึง รับรู้ และสัมผัสได้ นัยยะต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ที่แสดงถึงการจัดการสภาพแวดล้อมของวัดแต่ละวัด ที่เป็นความสามารถในการเชื่อมโยงโลกภายในทางมิติของพุทธศาสนากับโลกแวดล้อมทางธรรมชาติภายนอก ต่อบทบาทของวัดที่เป็นพื้นที่ให้พุทธศาสนาได้ขับเคลื่อนไปภายใต้การจัดการทั้งสาระและเนื้อหา รูปแบบและการปฏิบัติ ตลอดจนมรรคผล ให้ความมั่งคั่งของวัฒนธรรมชาวพุทธได้ปรากฏ และเชื่ออย่างยิ่งว่าวัดต่าง ๆ ในวัฒนธรรมชาวพุทธแบบเถรวาทนั้นก็มียุทธศาสตร์ทางความมั่งคั่งในลักษณะเดียวกันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ภายใต้วัฏจักรของเหตุและปัจจัยในการสร้างความสมดุลของปรากฏการณ์ในพื้นที่ต่อกระบวนการทางเข้าถึงพุทธศาสนาจากการเชื่อมโยง เนื้อหา ๓ สิ่งคือ

การปริยัติ การปฏิบัติ และการปฏิเวธ อันเป็นสิ่งที่ขับเคลื่อนและรักษาสาระของพุทธศาสนา วัดในพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งสะท้อนถึง การสร้างสรรค์ของมนุษย์ที่ให้หลักคิดทางศาสนาเป็นจุดศูนย์กลางในการนำทางประสบการณ์และทำที่ที่มนุษย์มีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม อันเป็นพื้นฐานทางความหมายที่ศิลปะและสถาปัตยกรรมจะมีต่อมนุษย์

410275437

CU Thesais 5573801225 dissertation / recv: 19072562 00:24:17 / seq: 33

บทที่ ๔

การสร้างพื้นที่พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ในวัดไหล่หินหลวง

(การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคุณลักษณะ

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมกับกระบวนการพัฒนาจิตทางพุทธศาสนา)

การพิจารณาถึงแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกลไกของความสัมพันธ์ ระหว่างหลักธรรมกับการรับรู้ รูปทรงที่ว่างในงานสถาปัตยกรรม โดยการสังเคราะห์หลักการทางพุทธศาสนากับการทบทวน วรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่การเสนอแนวทางในการพิจารณาการวิเคราะห์เนื้อหาของ การศึกษา โดยพิจารณาจากกฎธรรมชาติตามหลักอภิปัจจยตา ที่เป็นกฎของความเป็นเหตุและปัจจัย จากขั้น ๕ องค์ประกอบของชีวิตสู่ผู้สละการกระทบกันของอายตนะภายนอกและอายตนะภายใน ที่ อยู่ภายใต้การรับรู้คุณสมบัติของจิตที่พื้นที่แห่งการรับรู้ของจิตประกอบด้วย กาย เวทนา จิต ธรรม นำไปสู่สภาวะปรากฏการณ์ของชีวิตดังต่อไปนี้ คือ สภาวะทางกายภาพ สภาวะทางความรู้สึก สภาวะ ทางอารมณ์ สภาวะทางความคิด และสภาวะคุณสมบัติของจิตและการรับรู้ของจิต สู่การรับรู้ของชีวิต จากกลไกที่เริ่มต้นด้วยคุณสมบัติของจิต และเชื่อมโยงจิตการรับรู้สภาวะต่าง ๆ ของจิต และพิจารณา สิ่งที่สามารถเป็นเหตุและปัจจัยในการน้อมนำให้จิตเกิดศีล สมาธิและปัญญา ซึ่งการศึกษาข้อมูล การ สร้าง ประวัติความเป็นมาและความสัมพันธ์ของวัดไหล่หินหลวงกับชุมชนบ้านไหล่หิน กับการเข้า สังเกตปรากฏการณ์ การรับรู้รูปทรง ที่ว่าง และระบบการสื่อสารสัญลักษณ์ในงานสถาปัตยกรรมวัดไหล่ หินหลวง ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่มาจากกระบวนการรับรู้ของชีวิต และนำไปสู่การกระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักการทางพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้ คือ

๔.๑ นิमितแห่งปัญญา

การสร้างสิ่งที่เป็นนิमितหมายของจิต คือการสร้างสิ่งที่มีความหมายต่อชีวิต เพื่อเป็น เครื่องหมายให้จิตได้ระลึก การระลึกทำให้เกิดสติ สติที่สามารถรู้เท่าทันและสามารถจัดการกับ สภาวะการต่าง ๆ ได้ ดังนั้นการกำหนดสิ่งที่ทำให้จิตระลึกจึงมีนัยยะสำคัญที่กำหนดให้สิ่งนั้นมีความหมายในการเตือนสติ เป็นการแสดงถึงการตระหนัก มองเห็นและเข้าใจถึงสิ่งที่เป็นอุปสรรคที่ ชีวิตต้องเผชิญ รวมถึงยอมรับสภาพของตนเองต่อการเผชิญกับอุปสรรคนั้น ทำให้สิ่งที่ระลึกถึงจาก นิमितหมายนั้น เป็นเครื่องมือในลักษณะสัญลักษณ์ทางรูปธรรมที่มุ่งหวังผลทางนามธรรม ที่สื่อสารและมีผลต่อจิตใจให้สามารถอยู่ต่อการเผชิญและเอาชนะอุปสรรคนั้นได้ นิमितหมายแห่งจิตจึงเป็นสิ่งที่ กำหนดให้จิตเกิดสติระลึก เข้าใจชีวิตว่าคืออะไรอยู่กับอะไรและจะยึดโยงกับสิ่งใดเพื่อเป็นหลักหรือ แนวทางในการจัดการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของชีวิต

410275437

CD :Thesis 5573801225 dissertation / rev: 19072562 00:24:17 / seq: 33

๔.๑.๑ เจตียะนิมิตแห่งปัญญา

เจตียะ หรือ เจตียะคือนิมิตหมายแห่งการเจริญทางจิตจากการรับรู้โดยการเห็นทางสายตา เป็นสัญลักษณ์ภาพใหญ่และสำคัญที่สุดของชุมชน สำหรับให้จิตเกิดปัญญาได้ระลึกถึงสภาวะของการดำเนินชีวิต เป็นเครื่องเตือนและเจริญสติต่อการเผชิญและเอาชนะอุปสรรคที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของชีวิตนั้น คือความผันทุกข์ เป็นเครื่องนำทางให้ระลึกถึงสาระแห่งการดำรงอยู่หรือการกระทำการใด ๆ ให้ครองตนอยู่บนหนทางเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายจากสิ่งที่นิมิตหมายเชื่อมโยงถึง ซึ่งพระเจตียะ โดยความหมายแล้วคือสิ่งที่ทำให้จิตระลึกถึง และการสร้างพระธาตุเจตียะคือการกำหนดชีวิตที่เชื่อมโยงกับองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนอย่างแนบแน่น เจตียะถูกสร้างไว้เป็นครั้งแรกของชุมชน เป็นการกำหนดทั้งนิมิตหมายให้เป็นหมุดหมายที่เชื่อมโยงกับพระพุทธรองค์ สู่หลักการและเป้าหมายในการดำรงชีวิต ซึ่งเจตียะเป็นสัญลักษณ์ให้ระลึกถึงตัวพุทธศาสนาคือหลักธรรม สิ่งที่มีคุณประโยชน์อย่างยิ่งต่อชีวิตที่พระพุทธรองค์ทรงค้นพบและถ่ายทอด ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ในการเข้าถึงความจริงสูงสุดอันหมายถึงอิสรภาพที่แท้จริงของชีวิตและการผันทุกข์ การสร้างพระเจตียะเป็นดังเช่นการสร้างเสาเอกของชุมชน เช่นเดียวกับการกำหนดเสาเอกของเรือน ที่ยกเอาพุทธศาสนาเป็นที่ตั้งเป็นหลักแห่งการดำเนินชีวิต รวมถึงกระบวนการสร้างเจตียะ หรือกระบวนการสร้างสรรค์สิ่งใด ๆ ที่มีความหมายต่อชีวิต ขั้นตอนของพิธีกรรมจึงเป็นองค์ประกอบหรือกระบวนการที่ทำให้ผู้ร่วมพิธีมีโอกาสกำหนดสติให้รับรู้และเชื่อมโยงกับนิมิตหมายไปสู่หลักการและเป้าหมายที่วางไว้ กระบวนการสร้างที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของทุกฝ่ายในชุมชนและชุมชนภายนอกที่เชื่อมโยงกัน นำไปสู่สภาวะความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ให้เกิดเป็นนิมิตหมายของการเห็นสภาวะของตนเอง เห็นเป้าหมายที่แท้จริงของตนเอง เห็นเป้าหมายร่วมกันของชุมชน เป็นเป้าหมายร่วมกันของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งมวล ให้เกื้อกูลซึ่งกันและกันสู่เป้าหมาย โดยลักษณะของเจตียะถูกกำหนดให้เป็นนิมิตในเชิงรูปสัญลักษณ์ภาพจำให้เป็นนิมิตที่เกิดขึ้นกับจิต ที่สื่อความหมายออกมาทั้งจากสภาวะรูปธรรมและนามธรรมในสัญลักษณ์ของพระเจตียะ

410275437

ภาพที่ ๔.๑ นิमितแห่งปัญญา

๔.๑.๒ นิमितลักษณะแห่งพระเจดีย์

การกำหนดสัญลักษณ์ของพระเจดีย์ในฐานะนิमितแห่งปัญญา ด้วยเรื่องราวทางรูปสัญลักษณ์ และอาการทางนามธรรม ลักษณะของตำแหน่งการวางผัง รูปด้าน การซ้อน สัญลักษณ์และจำนวน ระบบขององค์ประกอบทางสัญลักษณ์ของสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ไปสู่ระบบของสิ่งที่ต้องการจะสื่อถึง คือ การซ้อนเป็นชั้น หมายถึงภพภูมิของจิตในสภาวะของชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นไปสู่ที่สูงอย่างอ่อนโยน เส้นโค้งน้อย ๆ หมายถึงสภาวะของจิตที่สูงขึ้นจากการถูกขัดเกลา ตัวเลขต่าง ๆ ที่เกิดจากจำนวนการซ้อนชั้น นำไปสู่การระลึกถึงหมวดธรรมที่เป็นหลักสาระสำคัญอันมีความหมายและการคลี่คลายของชีวิต รูปแบบและอาการของชั้น และการซ้อนชั้นแต่ละชั้น หมายถึงสภาวะของชีวิตในลักษณะต่าง ๆ โดยรวมแล้ว องค์ประกอบแห่งชีวิตบนระเบียบแห่งกฎธรรมชาติและจุดกำเนิดหรือการกำเนิดของพลังทั้งหมด ทั้งชีวิตและจักรวาล รวมถึงหนทางและสภาวะการดำเนินชีวิตสู่ความหลุดพ้น ความมั่งคั่งของพระเจดีย์คือการดำรงอยู่ของชีวิตอย่างมีสติตื่นรู้ เบิกบาน เป็นสัญลักษณ์แห่งปัญญาญาณ คือทั้งทำให้เกิดการเจริญสัมมาทิฐิและผลการการเข้าถึงสัมมาทิฐิ และลักษณะขององค์พระเจดีย์ ในระดับผังคือการกำหนดตำแหน่งของหลักด้วยความเป็นจุด หรือจุดศูนย์กลางของพระเจดีย์ เป็นการรวมศูนย์กลางและการแผ่ออกจากศูนย์กลาง ลักษณะผังของพระเจดีย์บนฐานสี่เหลี่ยมที่เชื่อมโยงกับทิศทั้งสี่ และลักษณะขององค์ระฆังทรงกลมที่ยึดสูงขึ้นเชื่อมโยงกับทิศเบื้องบน ให้องค์ประกอบโน้มเข้าหากันเป็นหนึ่งองค์รวมเดียว ศูนย์กลางของพระเจดีย์ที่นอกจากจะสื่อถึงนัยยะของการแผ่ขยายและ

รวมศูนย์ในตัวแล้ว ยังเชื่อมโยงสภาพแวดล้อมทั้งหมดด้วยแกนที่ถูกกำหนดด้วยองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอื่น ๆ

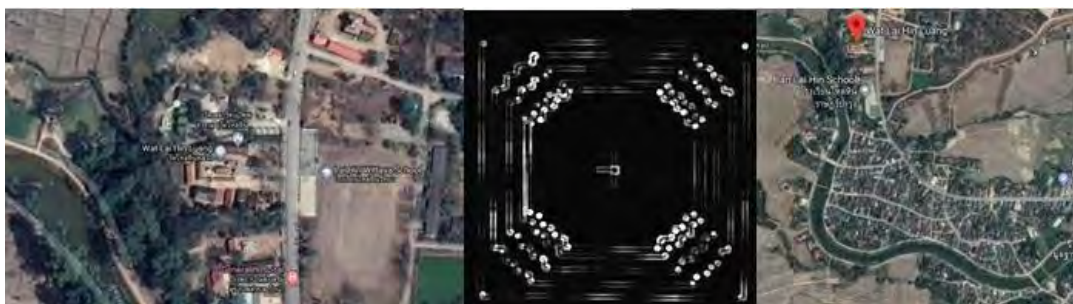
ภาพที่ ๔.๒ นิมิตต์ลักษณะแห่งพระเจดีย์

๔.๑.๓ พระเจดีย์ นิมิตต์ศูนย์กลางแห่งชีวิต

การกำหนดเจดีย์เป็นพื้นที่ศูนย์กลางของผังวัดและผังชุมชน เป็นการกำหนดจุดหรือจุดหมายที่ใช้เป็นตำแหน่งอ้างอิงของชีวิต ตำแหน่งอ้างอิงของจิต เป็นการกำหนดศูนย์รวมจิตใจของผู้คนทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชน เป็นศูนย์กลางการเชื่อมโยงสรรพสิ่งสู่ความเป็นองค์รวมและเอกภาพ เป็นศูนย์กลางของการยึดเหนี่ยวทางทางรูปธรรมและนามธรรม ทางรูปธรรม คือ เป็นจุดศูนย์กลางทางกายภาพของวัด ของบริบทของชุมชนบ้านไหล่หิน และลักษณะทางสัญลักษณ์ของพระเจดีย์ ทางนามธรรม คือ เป็นหลักยึดภายในจิตของคนในระดับปัจเจกและระดับชุมชน ให้เกิดสติระลึก รู้ว่าชีวิตของตนเองเป็นอย่างไร อยู่กับอะไร เพื่ออะไร และมีหลักในการดำเนินชีวิตอย่างไร เป็นทั้งการแผ่อกและดึงดูดเข้า จากจุดศูนย์กลาง เป็นจุดตั้งต้นในการเชื่อมโยงออกไปสู่สภาพแวดล้อมภายนอก เป็นการเผยแผ่และเอื้อเพื่อแผ่แผ่ลักษณะสัญลักษณ์ของสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิต ให้ผู้คนที่

แวดล้อมอยู่ได้รับรู้ ความเป็นศูนย์กลางของพระเจดีย์ถูกสร้างให้เป็นรูปสัญลักษณ์ของภาพจำ เป็นแผนผังของชีวิตแห่งการระลึกถึงของจิต

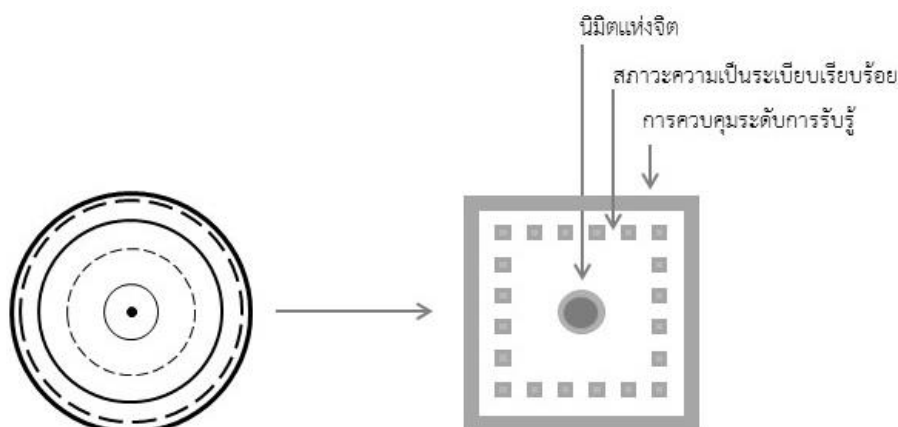

ภาพที่ ๔.๓ พระเจดีย์วัดไหล่หินหลวงจุดศูนย์กลางแห่งชีวิต : จุดศูนย์รวมจิตใจของชุมชนบ้านไหล่หิน
ที่มา : <https://maps.google.co.th/วัดไหล่หินหลวง> เข้าถึงเมื่อ ๑๓ เมษายน ๒๕๖๒

๔.๒ มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์

การมีปฏิสัมพันธ์และการเชื่อมโยงกับบริบทแวดล้อมด้วยสภาวะที่เป็นเอกภาพและเกื้อกูลกัน เป็นการประสานกันขององค์ประกอบทั้งมวลร่วมกันกับมณฑลแห่งชีวิต สู่ความเป็นพื้นที่ หรือสภาวะมณฑลแห่งการดำรงอยู่ เป็นการแสดงถึงความตระหนักรู้ว่าอยู่กับสภาพแวดล้อมแบบใด และใช้ชีวิตภายในสภาพแวดล้อมนั้นด้วยความแนบแน่น ระหว่างคน สถาปัตยกรรม ชุมชน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และระเบียบวิถีแห่งการดำเนินชีวิต คือการประสานกันระหว่าง ธรรมชาติ มนุษย์ และหลักธรรม อย่างแนบแน่นจนเป็นสิ่งเดียวกัน

มณฑลหมายถึง พื้นที่ ดินแดนและขอบเขต ที่รองรับและครอบคลุมสภาวะการดำรงอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา คุณสมบัติของมณฑลขึ้นอยู่กับคุณลักษณะขององค์ประกอบของพื้นที่และขอบเขตที่นำไปสู่การสัมผัสและรับรู้ เป็นสิ่งที่กำหนดสภาวะของการดำรงอยู่ในมณฑลนั้น ขอบเขตของมณฑลเป็นการปิดกั้นการสัมผัสรับรู้ทางกายภาพของพื้นที่ภายในมณฑลกับภายนอกมณฑล หรือระหว่างมณฑล ระดับการปิดกั้นขึ้นอยู่กับข้อกำหนดคุณสมบัติและลักษณะของการปิดกั้นร่วมกับขอบเขตของการรับรู้ของมนุษย์ พื้นที่ของมณฑลเป็นพื้นที่ที่เป็นสภาวะของการดำรงอยู่จากองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สามารถสัมผัสและรับรู้ ดังนั้นจากกระบวนการของขั้น ๕ องค์ประกอบต่าง ๆ ที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ จะเชื่อมโยงไปสู่จุดศูนย์กลางแห่งการรับรู้ คือ จิต หลังจากนั้นก็มีกระบวนการตามเหตุและปัจจัยตามเงื่อนไขและโอกาสของการรับรู้ เกิดการเคลื่อนย้ายร่างกายอันหมายถึงขั้น ๕ ทั้งหมดไปยังพื้นที่ต่าง ๆ จึงเป็นการเปลี่ยนสภาวะของการรับรู้ ว่าลำดับของกระบวนการเคลื่อนย้ายร่างกายไปนั้นนำไปสู่การรับรู้อย่างไรต่อจิต โดยที่องค์ประกอบสำคัญในการกำหนดให้รับรู้สภาวะของมณฑล ประกอบด้วย พื้นที่ของมณฑล ขอบเขตหรือการปิดกั้นการรับรู้ และประตูทางเชื่อมหรือการเชื่อม สู่พื้นที่อื่นหรือมณฑลอื่น

ภาพที่ ๔.๔ สภาวะมณฑล

พื้นที่ของมณฑล การกำหนดคุณสมบัติของสภาวะของพื้นที่ขึ้นอยู่กับการจัดระเบียบการรับรู้ภายในพื้นที่ สภาวะของพื้นที่ที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความแตกต่างหรือความเปรียบต่างกันของการจัดระเบียบภายในพื้นที่ หรือความมีระเบียบและไร้ระเบียบของพื้นที่

ขอบเขตหรือการปิดกั้นการรับรู้ คือกำแพงแห่งอายตนะทางกายแต่ละอย่าง การกำหนดองค์ประกอบแห่งการรับรู้แต่ละพื้นที่เกิดได้จากการกำหนดระดับการปิดกั้นหรือเชื่อมโยงอายตนะทางกาย คือ ตารับรู้อรูป จมูกรับรู้กลิ่น หูรับรู้เสียง และกายรับรู้สัมผัสทางกาย

ประตู ทางเชื่อม หรือการเชื่อม เป็นจุดที่กำหนดให้เกิดความแตกต่างหรือการเปลี่ยนแปลงสภาวะ สามารถใช้องค์ประกอบของอายตนะในการรับรู้ทางกาย อย่างใดอย่างหนึ่งหรือร่วมกันได้ ซึ่งในพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมนั้นรองรับอายตนะทางกาย คือ ตารับรู้อรูป จมูกรับรู้กลิ่น หูรับรู้เสียง และกายรับรู้สัมผัสทางกาย

มณฑลแห่งการน้อมนำจิตสู่ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลเป็นเหตุใกล้ให้เกิดสมาธิ สมาธิเป็นเหตุใกล้ให้เกิดปัญญา ซึ่ง ศีล คือความปกติของจิต คือจิตที่ไม่ฟุ้งซ่าน ดิ้นรน กระวนกระวาย เพราะกรรมจากกาย วาจา ที่เป็นอกุศล จิตที่ปกติจึงเป็นจิตกุศล เป็นเหตุใกล้ให้เกิดสมาธิ สมาธิคือความสงบของจิต จิตมีกำลัง สงบ สุขสบาย จิตที่ตั้งมั่นให้มีความพร้อมในการรับความรู้ อารมณ์ เป็นผู้รู้ ผู้ดู จิตที่มีสมาธิเป็นจิตที่มีความพร้อมในการเห็นหรือการรับรู้โดยจิตอย่างเท่าทันที่เกิดจากการใช้สติ เป็นเหตุใกล้ให้เกิดปัญญา ปัญญาคือการเห็นสภาพความจริงแท้แห่งลักษณะของจิตคือความไม่เที่ยง อนิจจัง ความเป็นทุกข์ ทุกขัง และอนัตตา ความไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตนหรือสภาพไตรลักษณ์ของจิต ที่เคลื่อนไปยังพื้นที่ต่าง ๆ หรือตำแหน่งสภาวะการรับรู้ของจิต อันได้แก่ เห็นกายคือเห็นสภาวะทางกาย เห็นเวทนาคือเห็นสภาวะอารมณ์และความรู้สึก เห็นจิตคือเห็นสภาวะทางความคิดการปรุงแต่งทางความคิด และเห็นธรรมคือเห็นสภาวะคุณสมบัติของจิตและสภาพของจิต

ภาพที่ ๔.๕ มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์

จากหลักอิทัปปัจจยตา คือกระบวนการของความเป็นไปต่าง ๆ ดำเนินไปตามเหตุและปัจจัย กระบวนการพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา ก็เป็นกระบวนการหนึ่งที่เป็นไปตามหลักของเหตุและปัจจัย ความเป็นไปตามสภาวะของจิตก็ได้รับผลกระทบอันเกิดจากเหตุที่จากปัจจัยสภาพแวดล้อมภายนอก โดยการอาศัยการระลึกของจิตคือสติ ในการน้อมนำจิตในกลับมามีความตั้งมั่นพร้อมทั้งพลังของจิต ในการเห็นและรับรู้สภาพต่าง ๆ อย่างชัดเจน ดังนั้นแนวคิดอิทัปปัจจยตาจึงเป็นแนวคิดหนึ่งที่เกิดจากการใช้สภาพแวดล้อมภายนอกในการน้อมนำให้เกิดอิทธิพลในการเป็นเหตุปัจจัยให้เกิด จิตที่มีสภาวะ ศีล สมาธิ และปัญญา จากการอยู่อาศัยหรือใช้งานภายในพื้นที่หรือมณฑลที่มีคุณสมบัติเอื้อต่อการ เกิดการพัฒนาจิต สภาพที่ปรากฏในวัดไหล่หินมีการน้อมนำให้เกิดการพัฒนาจิตจากมณฑล ๒ ลักษณะ คือ ภายในตัวพื้นที่มณฑลเองที่มีองค์ประกอบที่สามารถน้อมนำจิต และ การเปลี่ยนมณฑล หรือการเคลื่อนย้ายตามลำดับของมณฑลที่คุณลักษณะขององค์ประกอบภายในมีความแตกต่างที่เกิด นัยยะแห่งการชักจูง โดยจากลักษณะที่เป็นมณฑลภายในวัดไหล่หินหลวงสามารถพิจารณาได้ ๓ ลักษณะดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ มณฑลสัปปายะ การน้อมนำสู่สภาวะ ศีล สมာธิ ปัญญา แห่งจิต

สัปปายะหมายถึงสภาพสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ที่มาเกื้อกูลให้การประพฤติปฏิบัติธรรม เป็นไปด้วยความสงบทางกายและความสงบทางใจ ประกอบด้วยส่วนประกอบ ๗ อย่าง คือ การเดินทางเหมาะสม การพูดคุยมะเหมาะสม บุคคลเหมาะสม อาหารเหมาะสม อิริยาบถเหมาะสม และสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสม ในฐานะขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่รองรับส่วนประกอบทั้ง ๗ อย่างข้างต้น หน้าที่ทางสถาปัตยกรรมจึงมีมิติที่หลากหลาย วัดไหล่หินหลวงได้รับการจัดการวัดเพื่อรองรับส่วนประกอบแห่งสภาวะสัปปายะได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ ตัววัดตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ร่มรื่นเหมาะแก่การอยู่อาศัย อยู่ใกล้ชุมชนและแหล่งน้ำ การบิณฑบาต เพื่อยังชีพของพระภิกษุสงฆ์และการเดินทางมาทำบุญประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาจึงทำได้อย่างสะดวก วัดมีสถานที่ให้ทั้งพระ เณร และฆราวาสได้เรียนรู้และปฏิบัติ จนแตกฉาน มีพระสงฆ์เป็นที่ยอมรับให้ความเคารพจากศรัทธาฆาตทุกยุคทุกสมัย คณะศรัทธามีความตั้งมั่นในหลักธรรมมีการพัฒนาชุมชนและวัดตามหลักการทางพุทธศาสนาและช่วยกันทำนุบำรุงวัดให้มีความสะอาด ปลอดภัยอยู่เสมอ สถาปัตยกรรมภายในวัดจึงเอื้อต่อการอยู่อาศัย สามารถปกป้องสภาพแวดล้อมภูมิอากาศ การจัดการอาหารการกินมีพื้นที่ที่ถูกสุขอนามัย การใช้งานสามารถประกอบพิธีกรรมอย่างสะดวก โดยประมวลแล้วเป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสม เพียงพอต่อการดำรงชีพ อันเป็นพื้นฐานและปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดกายและใจสงบ เอื้อต่อการพัฒนาจิต ซึ่งในความหมายของมณฑลแห่งความสัปปายะทางจิตนั้น มีนัยยะที่เอื้อต่อภาพรวมของการดำรงชีพ อันเป็นพื้นฐานของการเตรียมความพร้อมและสนับสนุนการปฏิบัติเพื่อพัฒนาทางจิต

ภาพที่ ๔.๖ มณฑลสัปปายะ
การน้อมนำสู่สภาวะ ศีล สมาธิ ปัญญา

๔.๒.๒ มณฑลในการน้อมนำจิต ให้เป็นจิตที่รู้กายรู้ใจ

ผัสสะเป็นปรากฏการณ์รับรู้การกระทบกันระหว่างอายตนะภายนอกและภายในของชีวิต การเคลื่อนที่จากสภาพแวดล้อมภายนอกของวัดเข้ามาสู่ภายในวัด แล้วเข้าไปสู่เขตพุทธาวาสของวัด ด้วยสภาพขององค์ประกอบที่สามารถรับรู้ได้ภายในพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันสามารถจำแนกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ พื้นที่ภายนอกวัดเป็นพื้นที่ของชุมชนทั้งหมด ทั้งหมู่บ้าน ไร่นา ป่าเขา แม่น้ำ เป็นสภาวะที่เป็นไปโดยธรรมชาติ เป็นอิสระไร้ระเบียบทางกายภาพ และพื้นที่วัดชั้นนอก คือ องค์ประกอบภายในของเขตกำแพงวัดที่ล้อมรอบพื้นที่ส่วนในคือเขตพุทธาวาสของวัด ประกอบด้วยส่วนหน้าเป็นพื้นที่ทางเข้าด้านหน้ามุ่งสู่ซุ้มประตูโขง เป็นพื้นที่ของลานโพธิ์ มีลักษณะเป็นพื้นที่ที่มีความร่มรื่นเย็นสบาย พื้นที่ส่วนนี้เป็นส่วนที่ทำให้รับรู้แก่น มณฑลและศูนย์กลางของวัดคือเขตพุทธาวาสและพระเจดีย์ พื้นที่โดยรอบด้านทิศใต้และทิศตะวันตกเป็นพื้นที่ที่เป็นเขตสังฆาวาส เป็นการอยู่ร่วมกันของ หมู่กุฎิที่เรียงรายล้อมรอบเขตพุทธาวาส และทางทิศเหนือคือ วิหารหลังใหม่และศาลาอเนกประสงค์ และพื้นที่ภายในเขตพุทธาวาสที่ถูกแบ่งขอบเขตด้วยซุ้มประตูโขง ภายใน มีพระวิหารที่ตั้งอยู่ ต่อจากซุ้มประตูโขง เป็นแนวแกนที่พื้นที่ด้านในสุดเป็นที่ตั้งของพระเจดีย์ และมีอุโบสถขนาดเล็ก ตั้งอยู่บริเวณส่วนหน้าทางด้านทิศเหนือ ซึ่งพื้นที่แต่ละพื้นที่ทั้ง ๓ มีองค์ประกอบอันเป็นสิ่งที่สามารถทำให้จิตได้รับรู้แตกต่างกันโดยเฉพาะการจัดพื้นที่ภายในวัดที่มีการจัดระเบียบให้เกิดลักษณะที่แตกต่างกัน

การเข้าถึงวัด ลำดับการรับรู้พื้นที่จากภายนอกวัด ที่เป็นพื้นที่จากการเดินทางมุ่งสู่วัด เป็นพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมที่ไร้ระเบียบทางกายภาพ เพราะเป็นไปโดยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติจึงมีความอิสระ หากการอ้างอิงในการรับรู้ค่อนข้างยาก มีความวุ่นวายและพลุกพล่าน อิสระไร้การควบคุมมากกว่าพื้นที่ภายในวัด การเดินทางไปวัด อาจจะประสบกับสภาวะของการร้อนกาย เหน็ดเหนื่อย หลังจากเดินทางมาถึงวัดซึ่งหมายถึงมณฑลภายนอกเขตพุทธาวาสของวัด เป็นสภาพแวดล้อมที่มีความสงบร่มรื่น เกิดความสบายกาย มีความสงบทางกาย อันเป็นสภาวะที่เอื้อต่อการเกิดศีลของจิต และพื้นที่นี้ผู้คนมีการเคลื่อนไหวหรือจังหวะกิจกรรมที่สอดคล้องกัน คือการมาทำบุญอย่างสงบ รวมถึงภายในมณฑล สามารถรับรู้ที่อ้างอิงกับแกนของวัด จากตัวซุ้มโขง ศาลาบาตร พระวิหารและพระเจดีย์ ทำให้จิตรับรู้สภาวะที่เด่นชัดจากพื้นที่ของมณฑลภายนอกนี้ อันเป็นการรวบรวมจิตให้จิตรับรู้เฉพาะพื้นที่ภายในวัด และเมื่อเข้าสู่มณฑลภายในโดยการเดินผ่านซุ้มประตูโขงที่มีขนาดเล็กพอดีสำหรับการเดินผ่านเข้าไปที่ละคนอย่างสงบ รวมถึงการถอดรองเท้า ทำให้เท้าเปล่าสัมผัสกับพื้นที่เป็นผืนทราย ทำให้จิตเกิดสติรับรู้กาย และภายในมณฑลนี้ ถูกปิดกั้นการรับรู้ทางสายตาจากมณฑลภายนอก รวมถึงปิดกั้นทางเสียง ที่ทำให้การได้เห็นและได้ยินลดน้อยลง องค์ประกอบทางสายตาที่รับรู้มีเพียงองค์ประกอบทางศิลปะ และสถาปัตยกรรม หรือผู้คน จังหวะของช่วงเส้า ความราบเรียบและความสะอาดของลานทรายภายในศาลาบาตร บริเวณพื้นที่รอบองค์พระเจดีย์ ทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่

ทำให้การรับรู้มาอยู่ภายในพื้นที่เขตพุทธาวาสที่ค่อย ๆ ลดลงตามลำดับ เป็นกลไกที่สามารถน้อมนำให้เกิดสมาธิได้ คือจิตมีความสงบ เมื่อเข้าไปภายในวิหาร พระประธานตั้งอยู่ตอนกลางของพื้นที่ภายใน โดยพระวิหารเป็นศาลาโถงที่ถูกคลุมด้วยหลังคาในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ทำให้พื้นที่ภายในพระวิหารจะค่อนข้างมืดในส่วนที่อยู่เหนือขึ้นไป เป็นบรรยากาศสลัวและความเมื่องมลังที่ส่งเสริมถึงการรับรู้ถึงพระประธานภายในที่ตั้งอยู่บนฐานบัวสูงอย่างเด่นชัด เป็นภาพที่สื่อสารกับจิต นำไปสู่การกำหนดพระประธานเป็นนิมิตหมาย การได้กราบสักการะพระประธานย่อมทำด้วยจิตที่มีสติระลึกรู้ทางกายจากการหมอบกราบพระประธาน และใจระลึกถึงต่อองค์พระประธาน นำไปสู่ความตั้งมั่นแห่งนิมิตความตั้งมั่นแห่งจิต ในส่วนของพระเจดีย์ที่อยู่บริเวณด้านในของเขตพุทธาวาส จากการที่มีเพียงพระเจดีย์องค์เดียวที่ตั้งเป็นศูนย์กลางของพื้นที่บริเวณนี้ ประกอบด้วยองค์แวดล้อมของศาลาบาตรที่ล้อมรอบพระเจดีย์และผนังด้านหลังวิหารที่กลมกลืนกันและปิดบังการรับรู้สภาพแวดล้อมอื่น ๆ สิ่งที่ได้รับรู้ได้เด่นชัดที่สุดคือองค์พระเจดีย์หรือรับรู้ได้แต่เพียงองค์พระเจดีย์ เหลือเพียงสติที่รับรู้กายและจิตที่ตั้งมั่นอยู่กับนิมิตแห่งพระเจดีย์ ซึ่งพระเจดีย์จากการรับรู้ลักษณะนี้ทำหน้าที่เป็นนิมิตแห่งจิต ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและปัญญาแห่งชีวิตจากสิ่งที่เจดีย์บรรจุคือพระบรมสารีริกธาตุ เป็นสัญลักษณ์แห่งสภาวะของชีวิตและการหลุดพ้น รวมถึงความงดงามในองค์พระเจดีย์

ภาพที่ ๔.๗ ไตรภูมิ มณฑลจักรวาล มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์

โดยประมวลแล้วลักษณะมณฑลในการชักจูงจิต ให้จิตรู้กายรู้ใจ คือการลดทอนสภาวะการรับรู้องค์ประกอบภายนอกร่างกายและจิตใจ เพื่อดึงจิตเข้ามาสู่อำนาจภายในใจของตนเอง น้อมนำให้จิตเกิดการมีสติระลึกกายรู้ใจ และน้อมนำให้เกิดความตั้งมั่น นำไปสู่กลไกเหตุและปัจจัยในการพัฒนาจิต ตามแนวทางศีล สมาธิ และปัญญาต่อไป

๔.๒.๓ มณฑลแห่งชีวิต โลกภายในกับโลกภายนอก

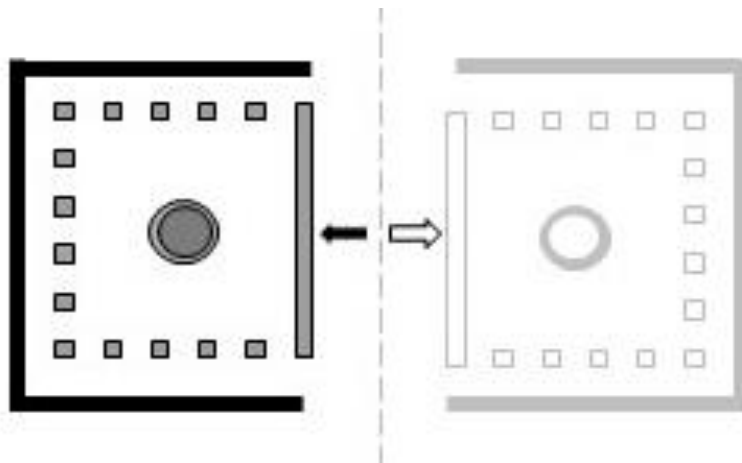
มณฑลชีวิต มีจุดศูนย์กลางคือพระเจดีย์อันเป็นนิมิตหมายแห่งปัญญา ที่เชื่อมโยงระหว่างจิตภายใน สู่สิ่งที่อยู่ภายนอก น้อมนำให้จิตเข้าใจสภาวะแห่งชีวิตและสร้างโพธิญาณให้เกิด สภาวะของจิตที่เข้าถึงปัญญาย่อมมีความปกติสุขทางกายและความตั้งมั่นทางใจ อันหมายถึงศีลกับสมาธิไปพร้อม ๆ กัน ลักษณะขององค์นิมิตแห่งพระเจดีย์จึงเป็นลักษณะที่น้อมนำให้จิตเป็นปกติสุข คือความสะอาดแห่งจิต จิตมีความสงบ ระวัง และจิตมีความปลอดโปร่งเห็นอะไรชัด คือความสว่าง เข้าใจสภาวะความเป็นจริงตามธรรมชาติ เข้าใจถึงวิถีแห่งความเปลี่ยนแปลง เข้าใจถึงความเชื่อมโยงและเกี่ยวเนื่องกับสรรพสิ่ง นิมิตหมายแห่งจิตจึงมีลักษณะที่เป็นมณฑลแห่งชีวิตที่มีพลังตามธรรมชาติ เชื่อมโยงกับธรรมชาติ คุณสมบัติจึงมีความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย มีความแจ่มชัด แจ่มใส และปลอดโปร่ง เชื่อมโยงกับสภาวะความเป็นไปตามธรรมชาติ เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ลักษณะของมณฑลนิมิตแห่งจิตจึงมีความสะอาด และปลอดโปร่งแจ่มชัด มีลานโล่งที่เชื่อมโยงกับท้องฟ้าเชื่อมโยงกับการรับรู้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ พระอาทิตย์ พระจันทร์ แดด ลม ฝน ธรรมชาติ สัมผัสถึงชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปกับอิทธิพลของกาลเวลา จากท้องฟ้า จากนิมิตมณฑลแห่งจิตสู่ชีวิตที่เข้าถึงพลังแห่งธรรมชาติ นำไปสู่การจัดสรรองค์ประกอบแห่งการอยู่อาศัยจึงแฝงไว้ด้วยพลังแห่งมณฑลชีวิต ที่มีสภาวะสะอาด สงบปลอดโปร่ง เชื่อมโยงกับท้องฟ้าด้วยลานกว้าง ในทุก ๆ ลักษณะจากพื้นที่ทั้งของมณฑลขนาดเล็กจนถึงพื้นที่ของมณฑลขนาดใหญ่ รวมถึงการจัดการองค์ประกอบภายในมณฑล ก็เป็นไปเพื่อความสะอาด สว่าง สงบ เชื่อมโยงกับกาลเวลา และลักษณะแวดล้อมทางธรรมชาติ ดังเช่นมณฑลแห่งนิมิตของวัดโหล่หินหลวง เริ่มจากมณฑลนิมิตแห่งองค์พระเจดีย์ มีลานทรายโล่งล้อมรอบ และมณฑลนิมิตที่ขยายใหญ่ขึ้นคือมณฑลเขตพุทธาวาส อันมีส่วนประกอบที่หลากหลายขึ้น มีองค์ประกอบของพระวิหารเชื่อมโยงกับทิศตะวันออกตะวันตก กำหนดการใช้เป็นด้านหน้าทางทิศตะวันออกเป็นทางเข้าหลัก มีลานโล่งที่เชื่อมโยงกับท้องฟ้า คือลานภายใน และลานโล่งด้านหน้าเขตพุทธาวาส นิมิตแห่งมณฑลสู่มณฑลแห่งชีวิตที่นำไปสู่การจัดการพื้นที่อยู่อาศัยในส่วนอื่น เช่น บริเวณวัด ที่มีช่วงวัดหรือลานวัด การจัดองค์ประกอบอื่นภายในผังวัด เช่น หมู่กุฏิ ศาลาเอนกประสงค์ หอกลอง หรืออื่น ๆ ก็จัดให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและอ้างอิงกับมณฑลแห่งนิมิตคือเขตพุทธาวาส รวมไปถึงบ้านเรือนพักอาศัยที่สร้างด้วยการอิงแอบกับธรรมชาติ มีช่วงเรือน หรือลานของเรือน ชานเรือน รับรู้สภาพแวดล้อมและการเวลา มีลักษณะถึง

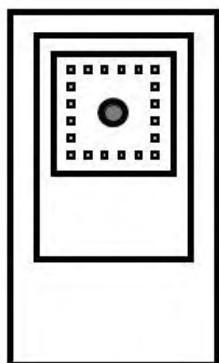
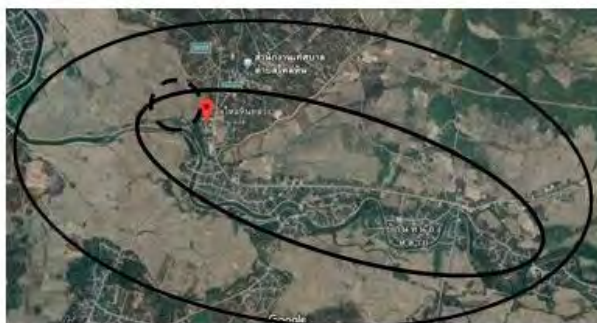
410275437

CD :Thesis 5573801225 dissertation / rev: 19072562 00:24:17 / seq: 33

ความสะอาด สว่าง สงบ จนถึงผังชุมชน มีการจัดสรรองค์ประกอบของพื้นที่ทำกินหรือองค์ประกอบอื่น ๆ ของชุมชนที่เพิ่มขึ้นมาให้สอดคล้องกับปัจจัยทางธรรมชาติ มีชัวงบ้าน หรือลานบ้านเพื่อเชื่อมโยงกับท้องฟ้าและฤดูกาล ทั้งยังมีสภาวะแห่งความสะอาด สว่าง สงบ

ภาพที่ ๔.๘ มณฑลแห่งชีวิต โลกภายในกับโลกภายนอก

ภาพที่ ๔.๙ มณฑลชีวิตแห่งภายในกับภายนอก

๔.๓ ทิศทั้ง ๖ ของชีวิต

จากการกำหนดจุดศูนย์กลางจากนิมิตของพระเจดีย์ นำไปสู่จุดตั้งต้นของผังวัด และการแผ่ขยายขององค์ประกอบการรับรู้ความเป็นจุดศูนย์กลางจนเกิดเป็นลักษณะแห่งมณฑล มีการเชื่อมโยงกับการกำหนดด้านหน้าหรือทางเข้าหลัก ทำให้เกิดเป็นแกนหลักของวัดขึ้น โดยแกนหลักนี้เกิดจากจุดศูนย์กลางมุ่งสู่ศูนย์กลางของพระเจดีย์ และนำไปสู่การเชื่อมโยงให้เกิดการรับรู้ทิศทั้ง ๖ ทำให้การรับรู้บริบทแวดล้อมกลายเป็นเรื่องราวเดียวกันกับองค์พระเจดีย์ เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของนิมิตมนุษย์กับธรรมชาติและเอกภพ

ทิศเบื้องหน้ากับทิศเบื้องหลัง คือ ทิศตะวันออกกับทิศตะวันตก เป็นการเชื่อมโยงกับการรับรู้สภาวะทางธรรมชาติ เป็นจุดตั้งต้นที่สร้างปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์รับรู้ถึงจังหวะแห่งวิถี และกฎทางธรรมชาติที่ชัดเจนที่สุด เป็นการประกาศถึงการนำพลังแห่งธรรมชาติมาใช้ให้ชีวิตที่ดำเนินไปด้วยพลังจากธรรมชาติ และการหันหน้าไปสู่สิ่งที่ชีวิตต้องเผชิญ จากการที่ด้านหน้าวัดหันหน้าไปหาพระอาทิตย์ทางทิศตะวันออก การได้พาตนเองเข้าไปในเขตพุทธาวาสผ่านซุ้มประตูโขง ผ่านลานทราย พื้นที่สงบในเขตพุทธาวาส แล้วเข้าไปก้มกราบสักการะพระประธานที่อยู่เบื้องหน้าภายในวิหาร จิตมีสติระลึกถึงองค์พระเจดีย์ที่อยู่ด้านหลัง และดินแดนแห่งพุทธภูมิที่อยู่ถัดไปทางทิศตะวันตก เป็นมณฑลแห่งสภาวะของชีวิตที่ผสมผสานชีวิต ธรรมชาติ เข้ากับพระพุทธรูปเจ้าและหลักธรรมเข้าด้วยกัน

ทิศเบื้องซ้ายกับทิศเบื้องขวา คือ ทิศทางที่ขยายออกไปจากแกนตะวันออกตะวันตก เป็นแกนทิศเหนือกับทิศใต้ เป็นการสร้างให้เกิดพื้นที่สภาวะแห่งมณฑล คุณลักษณะที่ต่างกันของทิศเหนือกับทิศใต้ นำไปสู่สภาพที่ต่างกับตามบริบท เช่น ความเป็นซ้าย ความเป็นขวา นำไปสู่การรับรู้สภาพแวดล้อมเพื่อการจัดสรรให้เกิดประโยชน์ เช่น น้ำไหลจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้

ทิศเบื้องบนกับทิศเบื้องล่าง คือ ทิศเบื้องสูงกับทิศเบื้องต่ำ เป็นการเชื่อมโยงกับสิ่งที่ครอบคลุม ปกคลุมอยู่ หรือสิ่งที่อยู่เหนือขึ้นไป ท้องฟ้า จักรวาล และกาลเวลา สิ่งที่สูงส่ง เบื้องบนคือสภาวะงอกงามเจริญขึ้นเบื้องต่ำคือสภาวะจมลง ตกต่ำ รวมถึงการปกคลุมหรือการปกคลุมกำหนดถึงการรับรู้เงื่อนไขทางปรากฏการณ์ของการรับรู้ถึงปัจจัยแห่งเหตุของสภาพที่ดำรงชีวิตอยู่ สภาพแวดล้อม ทำเลที่ตั้ง แผ่นดิน สภาพชุมชนและสังคม

โดยที่ เจดีย์ เป็นจุดศูนย์กลางของสรรพสิ่ง แผ่ขยายเป็นมณฑลสู่ทิศทั้ง ๖ การเชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัดและสภาพแวดล้อมด้วยแกน จากประตูด้านหน้าวัดผ่านลานวัด และผ่านซุ้มโขง และพระวิหาร จนถึงพระเจดีย์ ทางทิศตะวันตก ไปสู่พื้นที่หลังวัดอันเป็นเขตป่าไม้ใหญ่และหนาแน่นของชุมชน เป็นการเชื่อมโยงกับธรรมชาติผ่านปรากฏการณ์ธรรมชาติโดยพระอาทิตย์ อันเป็นนิมิตหมายของความสว่าง การเริ่มต้นและพลังของธรรมชาติ แดด ลม ฝน ท้องฟ้า ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาว จากแกนหลักทางตะวันออกและทางตะวันตก ที่ทำให้เกิดการเชื่อมโยงไปยัง

410275437

CD :Thesis 5573801225 dissertation / rev: 19072562 00:24:17 / seq: 33

ทิศทั้งสี่ สู่การกำหนดองค์ประกอบต่าง ๆ ในเชิงการวางผังที่สัมพันธ์กับการสัมผัสรู้ และสัมพันธ์กับการกำหนดสัญลักษณ์ในงานศิลปะสถาปัตยกรรมในส่วนต่าง ๆ เป็นการดึงพลังของจักรวาลมาใช้ โดยการเชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางธรรมชาติ ผ่านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม สุนิมิตหมายคือพระเจดีย์ พระเจดีย์ในบริบทนี้จึงหมายถึงชีวิตที่เชื่อมโยงกับสรรพสิ่ง

ภาพที่ ๔.๑๐ ทิศทั้ง 6 แห่งชีวิต

๔.๔ สัญลักษณ์และความหมาย

การใช้สัญลักษณ์นั้นมีอิทธิพลทั้งในเชิงความคิดและอารมณ์ในงานศิลปะ ทั้งสองส่วนเป็นกลไกประสานร่วมกัน ระบบการกำหนดสัญลักษณ์นั้นมีความสัมพันธ์กับกรอบการรับรู้ทางอายตนะทุกส่วนของมนุษย์ โดยสาระของสัญลักษณ์จะเชื่อมโยงไปสู่อายตนะทางใจ เชื่อมโยงการรับรู้สภาวะ สู่การรับรู้เรื่องราวอันเป็นธรรมารมณณ์ ทั้งจากสัญลักษณ์ในระดับผังที่ใ้มนุษย์เคลื่อนย้ายไปตามลำดับจากที่วางที่ร้อยเรียงเนื้อหาต่าง ๆ จากรูปร่างของผัง และจากรูปร่างและรูปร่างในงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม รวมถึงการประดับตกแต่งในส่วนลวดบัวและลวดลายต่าง ๆ ที่เป็นสะพานเชื่อมโยงสู่ปัญญา เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นและเข้าใจทั้งความหมายและสภาวะ การกำหนดหรือเลือกใช้สัญลักษณ์เกิดจากความเข้าใจในความหมายและสภาวะของสิ่งนั้นอย่างถ่องแท้จนสามารถนำมาใช้สื่อถึงสิ่งที่ทำให้เกิดความเข้าใจที่เหนือขึ้นไปกว่านั้นได้

ภาพที่ ๔.๑๑ สัญลักษณ์และความหมาย

ลักษณะของสัญลักษณ์คือลักษณะของภาพ หรือรูปแบบที่มีลักษณะเป็นภาพ ทั้งจากภาพในระบบ ๓ มิติ ได้แก่งานแกะสลัก ปูนปั้น และภาพในระบบ ๒ มิติ ได้แก่ งานจิตรกรรมภาพเขียนต่าง ๆ การรับรู้รูปสัญลักษณ์ ที่ประกอบด้วยกลุ่มรูปภาพลักษณะต่างๆ ได้แก่ รูปภาพสิ่งมีชีวิตและรูปลักษณะสิ่งที่ปรากฏในธรรมชาติ ภาพเรขาคณิต และภาพของเส้นสายอิสระตามธรรมชาติ การใช้ลักษณะภาพสัญลักษณ์เป็นสิ่งที่มีความหมายในตนเอง และสร้างความหมายร่วมกันของสัญลักษณ์อื่น เพื่อเชื่อมโยงของสัญลักษณ์เป็นความหมายในระบบองค์รวมความหมายของแต่ละองค์ประกอบ เชื่อมโยงกับบริบท ที่แต่ละองค์ประกอบสะท้อนความเป็นจริงของชีวิตในระบบหนึ่ง ๆ และเชื่อมโยงสู่ระบบอื่น ๆ และการจัดเรียงองค์ประกอบของรูปสัญลักษณ์ หมายถึงสิ่งนั้นอยู่กับหรือเชื่อมโยงกับสิ่งใด จัดวางอยู่ในตำแหน่งอย่างไร รวมถึงลักษณะที่เป็นองค์ประกอบของมณฑลที่เกิดจากองค์ประกอบสัญลักษณ์หลาย ๆ สิ่ง โดยสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญ จะทำหน้าที่เป็น นิमित ที่ทำให้ระลึกถึงสิ่งสูงสุด และสัญลักษณ์ประกอบอื่น ๆ ทำหน้าที่ส่งเสริมให้เข้าถึงสภาวะเป่าประสงค์ของการใช้งานในพื้นที่ร่วมกับบริบทการรับรู้ในมิติอื่น ๆ ที่ร่างกายและจิตใจรับรู้ได้ เช่น ความสว่าง อบอุ่น ร้อนหนาว ความวิจิตรเมตลิ่งมลัง ความปลอดภัย และความปลอด้วาง ความสงบ ความจดจ่อ เป็นต้น นำไปสู่การรับรู้ในลักษณะของการเปลี่ยนสภาวะ จากไร้ระเบียบสู่ความมีระเบียบ จากวุ่นวายสู่สงบ จากพลังงานที่ไร้แก่นสารสู่พลังงานที่ก่อเกิดประโยชน์ จากความไม่บริสุทธิ์สู่ความบริสุทธิ์ เป็นต้น

อิทธิพลของสัญลักษณ์คือชี้ให้เห็นถึงสภาวะที่เหนือขึ้นไป ชี้ให้เห็นถึงสภาวะบางอย่างที่เหนือกว่าการรับรู้โดยปกติ จนสามารถเข้าใจและนำไปสู่การเกิดขึ้นของโพธิญาณ ซึ่งสามารถประมวลในภาพรวมของที่มาและการกำหนดจัดการองค์ประกอบของระบบสัญลักษณ์ที่เป็นการเชื่อมโยงกับชีวิต จากชีวิต องค์ประกอบแห่งชีวิต ความเป็นไปของและสภาวะแห่งชีวิต โดยชีวิต เพื่อชีวิต ที่อ้างอิงเนื้อหาคัมภีร์ทางพุทธศาสนา และจากการรับรู้สภาวะแวดล้อมของธรรมชาติและบริบททางประวัติ

ของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธองค์⁶⁹ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการกำหนดพื้นที่และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในเนื้อหาทางพุทธศาสนาที่มีความซับซ้อน เนื้อประสบการณ์ ให้สามารถรับรู้และเข้าใจได้ง่ายขึ้น และเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เกิดศรัทธาในปัญญา หมั่นทำบุญกุศล รักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนา โดยที่สัญลักษณ์แต่ละสิ่งสามารถสื่อขยายความหมายได้หลายนัย การรับรู้ความหมายทางสัญลักษณ์จะเกิดประโยชน์สูงสุดหากสามารถใช้สติและพิจารณาอย่างลึกซึ้ง ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้ในสถาปัตยกรรมวัดโหล่หินหลวงประกอบด้วย

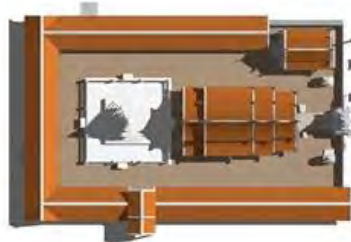
๔.๔.๑ ไตรภูมิ มณฑลจักรวาล มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์

ไตรภูมิคือสภาพของจักรวาลและสรรพชีวิตที่อาศัยอยู่ในจักรวาลที่แต่เดิมเป็นเนื้อหาในศาสนาฮินดู พุทธศาสนานำมาใช้เป็นเนื้อหาในการเชื่อมโยงเข้าสู่หลักการทางพุทธศาสนา และมีการนำองค์ประกอบของป่าหิมพานต์มาเขียนเป็นชาติทางพุทธศาสนา ไตรภูมิกล่าวถึงสภาพและสิ่งแวดล้อมของสรรพสัตว์ที่เวียนว่ายในสังสารวัฏ เป็นชั้น ๆ ตามภพภูมิแห่งสภาวะจิตภายใต้กฎแห่งกรรม จากต่ำสู่สูง อยู่ใน ๓ ภูมิ โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง เป็นการน้อมนำไปสู่การเชื่อมโยงถึงภูมิที่ ๔ ในชั้นสภาวะจิต คือ นิพพานภูมิจากการเห็นสภาวะแห่งไตรลักษณ์ รวมถึงการอธิบายชั้นของสภาวะจิตที่สามารถพัฒนาขึ้นด้วยพลังแห่งฌานเป็นพื้นฐานเพื่อเข้าสู่การวิปัสสนา คือการพิจารณาวิเคราะห์ความเป็นไปแห่งธรรมชาติของจิตและชีวิตในชั้น ๕ ที่มีความเป็นไตรลักษณ์ ที่ขับเคลื่อนไปตามหลักอภิปัจจยตา การพิจารณาไตรภูมิจึงเป็นเหตุปัจจัยให้เกิด การทำบุญ ทำทาน รักษาศีลและการปฏิบัติภาวนา รวมถึงความเข้าใจถึงสภาพและสภาวะของชีวิต ลักษณะการปรากฏของสัญลักษณ์จากไตรภูมิในวัดโหล่หินหลวง จึงเป็นสิ่งที่น้อมนำไปสู่ศรัทธา และปัญญาแห่งโพธิญาณ

การกำหนดมณฑลจักรวาลด้วยเขตพุทธาวาส จากพระเจดีย์ที่เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุ ล้อมรอบด้วยมหานทีศรีทันดร คือลานทรายที่ล้อมรอบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ภายในเขตพุทธาวาส วิหารด้านทิศตะวันออกเป็นตัวแทนของทวีปทั้ง ๔ ที่อยู่ประจำทิศรอบพระเจดีย์ และศาลาบาตรที่ใช้เป็นขอบเขตของพื้นที่เขตพุทธาวาสเปรียบเสมือนกำแพงจักรวาล พันธุ์พฤกษาและสัตว์ป่าหิมพานต์คือธรรมชาติแวดล้อมของป่าหิมพานต์ ซึ่งประกอบด้วย หงส์หมายถึงสิ่งที่สูงส่งและหมายถึงลมหายใจของชีวิตที่อยู่คู่กับพุทธศาสนา พญานาคหมายถึงพระอรหันต์และสะพานแห่งปัญญา นกยูงหมายถึงพระอาทิตย์และการแผ่รัศมีมณฑลแห่งความตื่นรู้ สิ่งหมายถึงพลังของชีวิตอำนาจแห่งอิทธิบาท รวมถึงการเฝ้าป้องกันภัย และการป่าวประกาศเนื้อหาแห่งสังฆธรรม พระสุธนมโนราห์ (กินรี) หมายถึงการสะท้อนคุณค่าของความรัก รักในความงาม รักในความดี รักในความจริง การเบิกบานด้วยความอิสระ เนื่องจากมณฑลจักรวาลหมายถึงมณฑลแห่งชีวิต และสภาวะความเข้าใจ

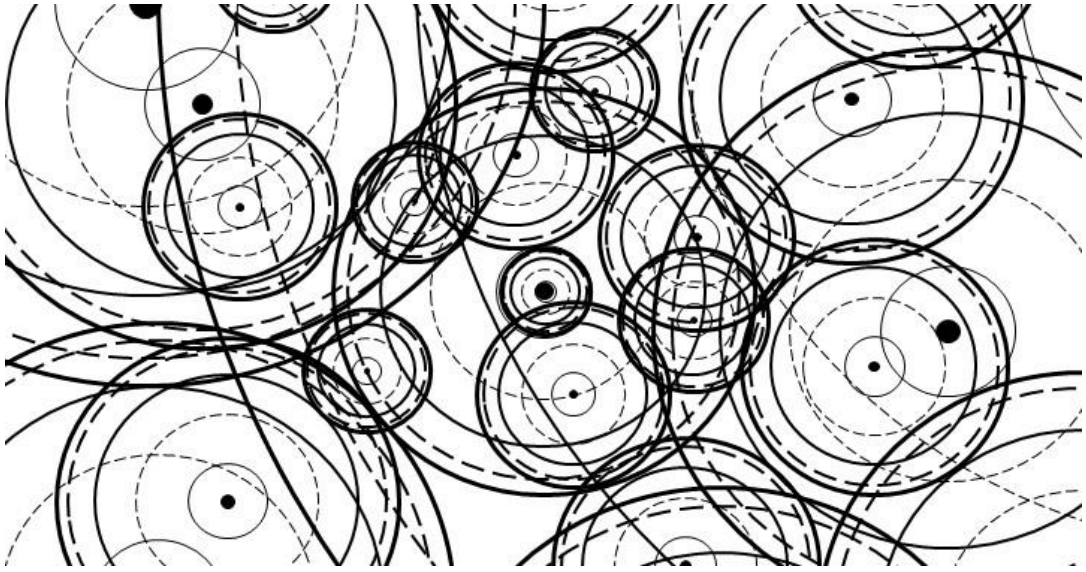
⁶⁹ หมายถึงเจดีย์ ๔ ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์

ในชีวิตที่ทุกสรรพสิ่งล้วนอยู่ด้วยสภาวะที่เชื่อมโยงและเกื้อกูลกัน แต่ละชีวิตคือจักรวาลหนึ่ง ๆ ลักษณะของมณฑลจักรวาลจึงมีทั้งมณฑลใหญ่ มณฑลเล็ก ที่เชื่อมโยง ซ้อนทับ เกาะเกี่ยวกัน การใช้ลักษณะทางสัญลักษณ์มณฑลจักรวาลจึงมีลักษณะเป็น จุลจักรวาล มหาจักรวาล อนันตจักรวาล เป็นจักรวาลในจักรวาล เป็นการเข้าถึงในระดับที่ลึกซึ่งจนตัวเราหลอมรวมเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ชีวิตนี้ก็คือ จุลจักรวาล มองเห็นว่าเป็นจักรวาลเล็ก ๆ จักรวาลหนึ่ง ส่วนธรรมชาติ อวกาศ แทนด้วยคำว่า มหาจักรวาล เป็นการสื่อสารเพื่อเชื่อมต่อกับจุลจักรวาล (ชีวิตของเรา) เข้ากับมหาจักรวาล (สรรพสิ่ง) จนกระทั่งเกิดสภาวะที่เป็น เอกภาวะ ความเป็นหนึ่งเดียวกันของสรรพสิ่งทั้งมวล โดยที่เขตพุทธาวาสก็คือมณฑลหนึ่ง ห่อหุ้มมณฑลจักรวาลเล็ก ๆ หรือจุลจักรวาล และองค์ประกอบในงานสถาปัตยกรรมแต่ละหลังแต่ละอย่างก็คือแต่ละมณฑลจักรวาล ทั้ง พระเจดีย์ ชุ่มประตู่โขง รวมไปถึงส่วนประกอบทางพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น เชิงเทียน สัตบริภักษ์ ธรรมาสน์ เป็นต้น

5

ภาพที่ ๔.๑๒ ไตรภูมิ มณฑลจักรวาล มณฑลชีวิต มณฑลศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่ ๔.๑๓ จุลจักรวาล มหาจักรวาล อนันตจักรวาล เป็นจักรวาลในจักรวาล

๔.๔.๒ ปันกษัตริ

คติปันกษัตริในดินแดนล้านนาเป็นคติทางพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระสงฆ์ชาวจีน โดยมีพื้นฐานจากหลักการทางดาราศาสตร์ เป็นแนวคิดที่เชื่อมโยงระบบวงรอบทางดาราศาสตร์กับกาลเวลาในรอบที่ใหญ่กว่ากาลเวลาที่ทำให้เกิดฤดูกาลในรอบปี เป็นระบบความสัมพันธ์ของมหาธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อันหมายถึงสภาวะพื้นฐานของสภาวะรูปขันธ์ ที่เชื่อมโยงกับพลังแห่งธรรมชาติ เป็นพลังให้วิถีการดำเนินชีวิตเป็นไปตามกฎทางธรรมชาติ ความเหมาะสมของกาลเทศะ นับว่าเป็นนิมิตแห่งชีวิตอย่างหนึ่งที่แสดงถึงการรับรู้และเข้าใจสภาวะของชีวิต การกำหนดสัญลักษณ์ปันกษัตริให้อยู่กับสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา เน้นย้ำถึงการเชื่อมโยงกันของชีวิตกับหลักการทางพุทธศาสนา

ภาพที่ ๔.๑๔ ปันกษัตริ

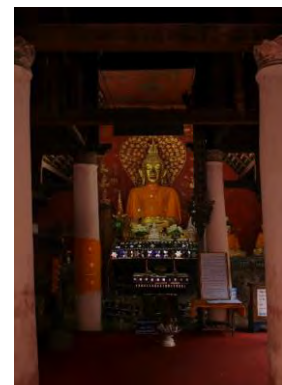
๔.๔.๓ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติ ชาตค เรื่องราวและเนื้อหาในพุทธศาสนา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระพุทธเจ้าเป็นองค์พระประธานในวิหาร ที่ถึงแม้ว่าพระรูปทั้งหลายขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะถูกสร้างเพื่อเป็นอนุเสถียรเจดีย์หรือสร้างถวายเป็นพุทธบูชา ที่เป็นการสร้างบุญสร้างกุศลต่อผู้สร้างและวัตถุประสงค์สำคัญของการสร้างคือเพื่อให้เป็นนิมิตแห่งจิตที่ยึดโยงกับพุทธศาสนา แต่สำหรับรูปสัญลักษณ์องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่นำมาบูชาเป็นพระประธานในวิหาร ยังมีนัยยะถึงการกำหนดพื้นที่ภายในพระวิหารให้เป็นมณฑลฝ่ายจิต และได้ใช้ปฏิบัติประกอบพิธีทางพุทธศาสนา โดยมีองค์พระพุทธรูปเป็นองค์ประธานในการปฏิบัติกิจพิธีกรรมของพุทธบริษัท เป็นนิมิตหมายของคนทั้งชุมชน ดังนั้นพระประธานประจำวัดของชุมชนแต่ละวัดจึงมีคุณค่าอย่างยิ่งในฐานะของศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน โดยส่วนมากแล้วองค์พระประธานมักกำหนดสัญลักษณ์ในลักษณะของปางที่สำคัญ ดังเช่นองค์พระประธานวัดไทรทอง ที่มีลักษณะเป็นปางมารวิชัย มีลักษณะเอิบอ้อม เบิกบาน ซึ่งปางมารวิชัยมีนัยยะถึงการให้กำลังใจให้ผู้ที่อยู่บนหนทางของความหลุดพ้นได้มีความเพียรพยายามในการพัฒนาจิต พัฒนาชีวิตตามหลักคำสอน แล้วจะสามารถเข้าถึงความหลุดพ้นดังองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้ออกจากองค์พระประธานที่เป็นนิมิตหมายแห่งจิตแล้ว พื้นที่ภายในพระวิหารก็ยังมีลักษณะการสร้างบรรยากาศให้อายตนะต่าง ๆ ได้รับรู้ถึงบรรยากาศขณะเข้าถึงความตรัสรู้คือช่วงรุ่งเช้า จากการกำหนดลักษณะหลังคาวิหารให้คลุมต่ำและเป็นวิหารโถง โดยรอบถูกปูด้วยลานทรายทำให้เกิดปรากฏการณ์แสงสะท้อนกับลานทรายในมุมต่ำเป็นที่เสมือนแสงพระอาทิตย์ยามใกล้รุ่ง

พระวิหารมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารซ้อนชั้นหรือปราสาทที่พำนักของผู้ที่เสวยสุขจากความประพาศติชอบอยู่ในศีลในธรรม และเป็นสัญลักษณ์จากคำสอนเกี่ยวกับ เรือสำเภา ในเรื่องการเวียนว่ายในสังสารวัฏ จากปริศนาธรรมกล่าวถึงพระธรรมที่เป็นดังแพ (ล้านนาใช้เรือสำเภา) ส่วนลานทรายคือทะเลที่ศรีทันตร สังสารวัฏในไตรภูมิ เป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของวิหารในวัฒนธรรมล้านนา ที่แสดงถึงการใช้สัญลักษณ์ที่ตรงไปตรงมาในการสื่อถึงสภาวะธรรมอันลึกซึ้ง แสดงถึงความจริงใจ

ภาพที่ ๔.๑๕ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ

การทรงผนวชขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าหรือการเสด็จออกมหาภิเนษกรรมหมายถึง ภาวะจิตที่ปลอดจากกาม ตั้งใจบำเพ็ญสิ่งที่เป็ประโยชน์ทั้งแก่ตัวผู้ปฏิบัติให้เป็นผู้ไม่ถูกกามครอบงำ และเป็นประโยชน์แก่สังคมช่วยให้คนในสังคมดำเนินชีวิตอย่างรู้เท่าทันโทษของกาม

ธรรมจักร คือความจริงแท้ สภาพที่แท้จริงของชีวิต หมายถึงการให้อามรรค ๘ เป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต

ดอกบัว เป็นตัวแทนของชีวิตที่เบิกบาน บริสุทธิ์ งดงาม เป็นตัวแทนของหลักธรรมที่นำไปสู่ความหลุดพ้นแห่งชีวิต เป็นภาพสัญลักษณ์ของสภาวะชีวิตสู่การตื่นรู้

แผงพระพิมพ์ หมายถึงพระพุทธรเจ้ามีมากมายดั่งเม็ดทรายในมหาสมุทร สื่อถึงผู้ใดก็ตามที่ตั้งมั่นอยู่ใน ศีล สมาธิ และปัญญา ย่อมเข้าถึงความพ้นทุกข์ ทุกสรรพสิ่งล้วนมีพุทธะ คือการตื่นในตนเอง

เทวดา เทพพนม คือการคารวะ บูชาองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของผู้ที่อยู่เหนือกว่าสภาวะของมนุษย์

ภาพที่ ๔.๑๖ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติ ชาดก เรื่องราวและเนื้อหาในพุทธศาสนา

๔.๔.๔ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การตระหนักในคุณค่าทั้งเรื่องราวทางประวัติศาสตร์และการอยู่กับสภาวะแวดล้อมแห่งความเกื้อกูลกัน แสดงให้เห็นถึงการตระหนักในการเห็นคุณค่าความสำคัญของรากเหง้าของตนเอง การกลับมาเข้าใจในสภาพของตนเอง ภูมิปัญญาและบรรพบุรุษของ เป็นการแสดงความกตัญญูของผู้ที่มีคุณค่าและสิ่งที่มีคุณค่า เป็นการแสดงคุณธรรมของผู้ที่เข้าถึงความดี ได้แก่ พระรูปขององค์พระมหาปาเกสรปัญญา แสดงถึงความตั้งมั่นของพุทธศาสนาของชุมชน มีพระสงฆ์ผู้แตกฉานทางพุทธศาสนา เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่มาจากคนของชุมชน รวมถึงช่างที่อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาสู่ชุมชน สุนัขในหมู่บ้านไหล่หิน อันเป็นสรรพสัตว์ในบริบทสิ่งแวดล้อมของชุมชน มะพร้าว แสดงถึงประวัติศาสตร์การสร้างวัดที่แทนถึงนิมิต

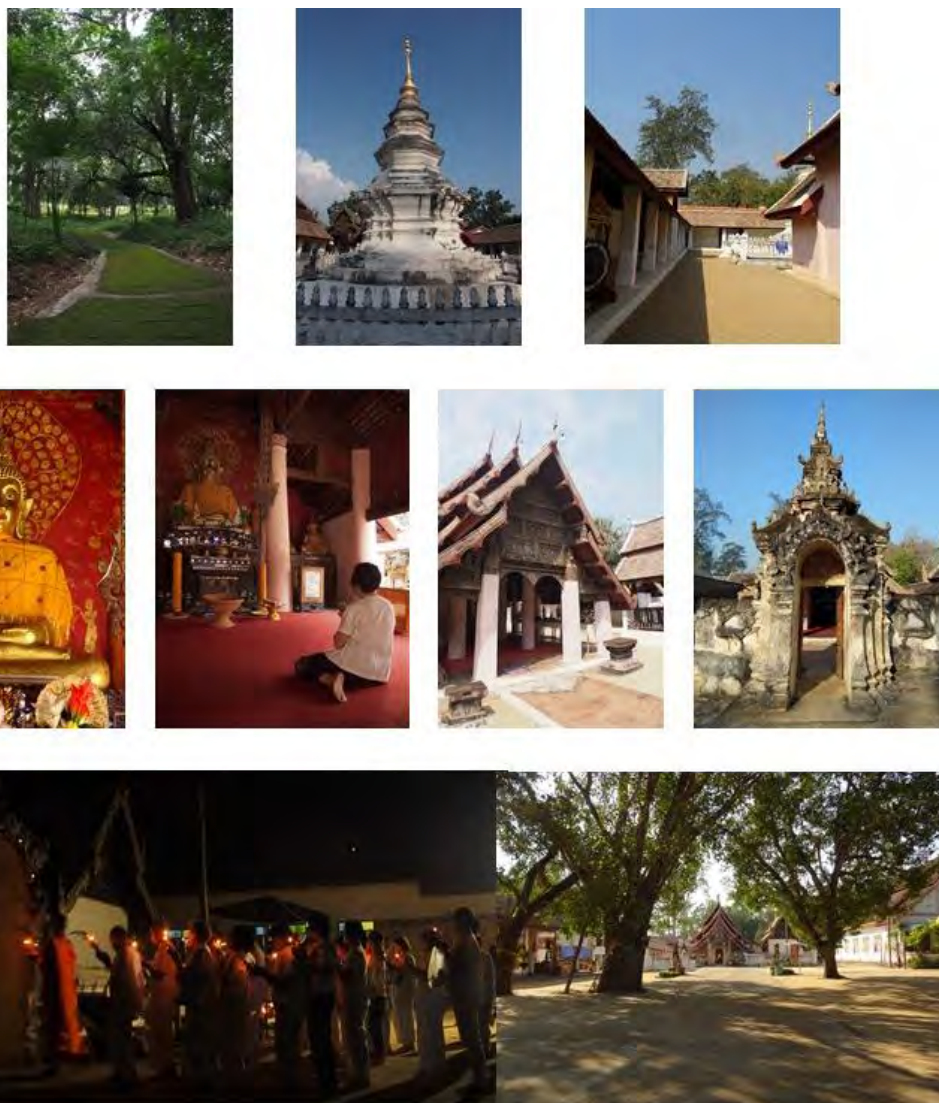

ภาพที่ ๔.๑๗ เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

๔.๕ ลักษณะแห่งเอกภาพและดุลยภาพแห่ง ความจริง ความดี และความงาม

๔.๕.๑ ความจริงเนื้อแท้ของพุทธศาสนา ชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา

การรับรู้รูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมวัดไหล่หินหลวงเป็นลักษณะแห่งการสื่อสารกับจิต ที่สื่อสารกับจิตแต่ละจิตทุกดวงที่เข้าไปสัมผัสรู้และเป็นการระลึกถึงที่เป็นสภาวะสากล เป็นกระบวนการที่น้อมนำเป็นเหตุให้จิตเกิดการระลึก สภาวะการระลึกคือสติ การน้อมนำสติถึงจิตให้ การกลับมาสู่โลกภายในของชีวิต การมีสติที่อยู่กับโลกภายในของชีวิต คือการตระหนักรู้สภาวะความจริงของชีวิต รู้ถึงสภาวะเหตุของสิ่งที่มากระทบและผลของสิ่งที่มากระทบ การน้อมนำจิตให้เกิดนิมิตแห่งปัญญา จึงเป็นการเอื้อให้ได้ตระหนักรู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิตภายในตนเอง เป็นสภาวะของการเข้าถึง รับรู้ และเข้าใจสภาวะของตนเองที่เกี่ยวข้องและยึดโยงอยู่กับสภาวะแห่งไตรลักษณ์ รู้เท่าทันสภาวะแห่งไตรลักษณ์ รู้ว่าตนเองเป็นอะไรและตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท จะอยู่และจัดการชีวิตที่กระทบกับสภาพแวดล้อมอย่างไรให้จิตหลุดพ้น เป็นการตระหนักในตนเอง นำไปสู่การเข้าใจผู้อื่นและเข้าใจธรรมชาติสภาพแวดล้อม โดยธรรมชาติ นำไปสู่ความมีเมตตาไมตรี เกื้อกูลกัน ทำให้เมื่อเกิดปฏิสัมพันธ์นำไปสู่การจัดการ จัดสรร สร้างสรรค์ หรือแก้ปัญหาใด ๆ ระหว่างตนเอง ต่อตนเอง ต่อชุมชน หรือสิ่งแวดล้อม จะดำเนินไปอย่างเป็นธรรมด้วยปัญญาที่สะท้อนภาพของอุเบกขา และความเพียงพอ สมณะ ถ่อมตน มีความซื่อสัตย์ บริสุทธิ์ใจ ตรงไปตรงมา นำไปสู่ พลวัตรของวิถีทางการดำรงชีวิต สู่การส่งต่อคุณค่าของชีวิต จากรุ่นสู่รุ่น ไม่ยึดติด พร้อมทั้งจะปรับ อันเป็นสาระสำคัญของการวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ไม่ใช่การปรารถนาโดยกิเลสหรืออกุศล พฤติกรรมเป็นไปโดยธรรมชาติ เข้าถึงธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของตนเอง เช่น การเลือกทำเลที่ตั้งของเจดีย์ วัด และชุมชน เขตแม่น้ำ เขตท่ามาหากิน เขตป่าชุมชน การใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ การใช้วัสดุและวิธีการก่อสร้างและการที่สามารถจัดการและจัดสรรด้วยการพึ่งพาตามศักยภาพของตนเอง กำหนดขนาดของพื้นที่ใช้สอยที่เกิดจากเข้าใจในตนเองและความต้องการของตนเอง จะใช้แค่ไหนอย่างไร และจะบำรุงรักษาอย่างไรในภายภาคหน้า รวมถึงการสร้างวัดให้มีความวิจิตรงดงาม ก็เป็นไปด้วยสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพของชุมชน นำไปสู่ภูมิปัญญาของตนเองที่ยึดโยงกับธรรมชาติแวดล้อม สภาวะความสมดุล กลมกลืนและเอกภาพ เป็นการยึดโยงกับธรรมะด้วยธรรมชาติ เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ หากขาดธรรมชาติวัดอยู่ไม่ได้ หากขาดวัดธรรมชาติก็อยู่ไม่ได้ เป็นสภาวะที่จิตเข้าถึงปัญญาอย่างยิ่ง

ภาพที่ ๔.๑๘ ความจริงเนื้อแท้ของพุทธศาสนา ชีวิตที่อยู่ด้วยปัญญา

๔.๕.๒ ความดี พลวัตรของศรัทธาและปัญญา

จากความเลื่อมใสศรัทธาเพราะเห็นรูปสมบัติหรือลักษณะทางกายที่สัมพันธ์กับความดีคือก่อให้เกิดประโยชน์สุขตามสภาวะความจริงของชีวิต ย่อมต้องอาศัยวัตถุนั้นเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ ได้แก่ พระรัตนตรัยและผลของกรรม เป็นต้น ศรัทธา นั้นเมื่อเกิดขึ้นย่อมทำให้เกิดความผ่อนคลาย ไม่ขุ่นมัว สามารถดำเนินไปจนเข้าถึงปิติ อันเป็นเหตุปัจจัยที่นำไปสู่สมาธิได้ สถาปัตยกรรมที่เอื้อให้เกิดพฤติกรรมอันน่าเลื่อมใส ศรัทธาจึงเป็นพื้นที่ของความดีและความงาม ที่ชี้ทิศทางเข้าสู่ความจริง และดังนั้นเมื่อเข้าถึงความจริงและสิ่งทีประพฤติปฏิบัติย่อมดีและย่อมงาม สภาพแวดล้อมที่สะอาด สงบภายในจิตใจที่ สงบสว่าง สถาปัตยกรรมที่เป็นระเบียบเรียบร้อยสะดวกต่อการรักษาความสะอาดมีการใช้งานที่ดี เกิดจากการใช้วัสดุและการก่อสร้างที่เหมาะสม สามารถจัดการกระบวนการและขั้นตอน

ต่าง ๆ ในงานสถาปัตยกรรมอย่างเรียบง่าย สถาปัตยกรรมที่น้อมนำให้สู่ความสงบ ร่มรื่นและสัปปายะ การจัดจังหวะต่าง ๆ ขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและธรรมชาติ สถาปัตยกรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้หลักธรรม ทั้งการใช้งานในเชิงการเรียนการสอน และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่น้อมนำให้เกิดการพัฒนาปัญญาเข้าใจจากสิ่งที่เรียนรู้ คิดไตร่ตรอง นำไปสู่การเห็นถึงความจริงของชีวิต

ความดีที่เป็นเหตุปัจจัยระหว่างสภาวะการเกื้อกูลกันของศรัทธาปัญญา สร้างพลวัตรทางวัฒนธรรม สังคมและสภาพแวดล้อม สถาปัตยกรรมที่ดี ด้วยศรัทธา สร้างสรรค์จากปัญญาแห่งโพธิญาณ เห็นความจริงแห่งชีวิต อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รับรู้ถึงสภาพ ตนเองเป็นอย่างไร อยู่กับสภาพแวดล้อมอย่างไร จะจัดการให้เกิดการดำเนินชีวิตที่มีอิสรภาพ อยู่เหนือความทุกข์ มีพรหมวิหาร ๔ (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เป็นผู้ที่ทรงเข้าถึงและสั่งสอนต่อชาวโลก สร้างความมั่นใจในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ในตนเอง เป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสดา มีความโอบอ้อมอารีย์ เอื้อเฟื้อต่อคนรอบข้าง ลูกหลาน ทั้งคนรุ่นหลังในภายภาคหน้า

ภาพที่ ๔.๑๙ ความดี พลวัตรของศรัทธาและปัญญา

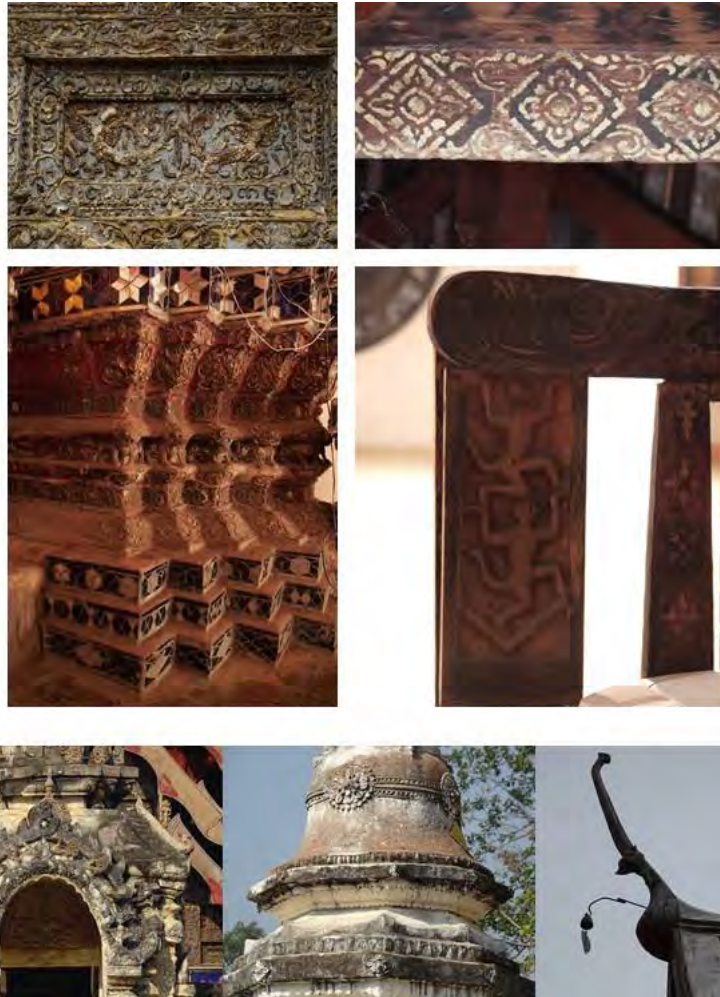
การสร้างสรรคที่ตีด้วยปัญญา เป็นสิ่งน้อมนำศรัทธา ศรัทธาในรูป ศรัทธาในการได้คิดได้ฟัง ในสิ่งดี มีประโยชน์ต่อชีวิต ศรัทธาในการเห็นไตรลักษณ์ เห็นความงามเมื่อเข้าใจถึงสภาวะสากลของ สรรพสิ่ง ศรัทธาในธรรมเห็นสรรพสิ่งดำเนินไปตามสภาวะธรรม โดยรวมหมายถึงศรัทธาที่ก่อปรด้วย ปัญญา เกิดเป็นความเลื่อมใส สู่ความเชื่อ สู่การรับรู้ สู่การเรียนรู้ สู่การปฏิบัติ เห็นจริงตามนั้น หากมี ระดับของปัญญาสูงก็จะประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีมีประโยชน์สูงขึ้นตาม และสิ่งที่ดีมีประโยชน์ก็จะน้อม นำให้คนเข้าหาและศรัทธาในการพัฒนาปัญญา เป็นพลวัตรของ ศรัทธาและปัญญา ที่ ขับเคลื่อนพล วัตรของ ความดี ความงาม ความจริง

๔.๕.๓ ความงาม ความเบิกบานและพลังเคลื่อนไหวของชีวิต

สุนทรียะและอารมณ์ทางศิลปะ จากองค์ประกอบสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม เป็นการรับรู้จากอายตนะทางการมองเห็น จากลักษณะและอาการขององค์ประกอบทางศิลปะอัน ได้แก่ เส้น รูปร่าง ความทึบตัน สี และวัสดุ การรับรู้สภาวะนามธรรมเกิดจากอาการการเคลื่อนที่ของ เส้น เป็นรูปร่างและรูปทรงสัญลักษณ์ ซึ่งรูปร่างรูปทรง จากธรรมชาติ จากสิ่งมีชีวิต หรือเส้นสาย อิสระตามธรรมชาติ สื่อถึงพลังของชีวิต พลังทางจิตวิญญาณ ใช้เส้นสายจากธรรมชาติ สู่อารมณ์เหนือ กายสัมผัส หรือเหนือธรรมชาติทางกาย อารมณ์ทางจิต และรูปร่าง รูปทรงจากเรขาคณิต การน้อม นำไปสู่สภาวะทางความคิด สถาปัตยกรรมเป็นการผสมผสานรวมกันของรูปทรงเรื่องราวสัญลักษณ์กับ รูปทรงเรขาคณิตนามธรรม เป็นการสร้างเอกภาพระหว่างลักษณะของรูปร่างและรูปทรงทั้ง ๒ แบบ

ลักษณะนามธรรมในงานศิลปะ เป็นเหตุเกื้อกูลให้เกิดการพัฒนา ศิล สมาธิ และปัญญา จาก ลักษณะของสภาวะที่จิตเชื่อมโยงถึงสภาวะความเป็นไป ความเป็นจริงและการเจริญขึ้นของจิตจาก การรับรู้และเห็นถึงผลของกระบวนการทางพุทธศาสนา นำไปสู่สภาวะปิติ และสุขในสภาวะจิตที่เป็น กุศล สามารถทั้งนำไปสู่การเกิดศรัทธาในพุทธศาสนาอันเป็นเหตุใกล้ให้เกิดสมาธิของจิต สุนทรียรสใน ศิลปะทางพุทธศาสนา มีสภาวะที่เชื่อมโยงกันของ ความงาม ความดี และความจริง เป็นรสแห่งศานติ ที่มีคุณสมบัติแห่งจิตอยู่ในสภาวะอุเบกขา ความพอเหมาะ เพียงพอ และเบิกบาน เป็นมิตรกับทุกชีวิต เพราะความสอดคล้องกลมกลืนไปกับสภาวะตามกฎธรรมชาติ

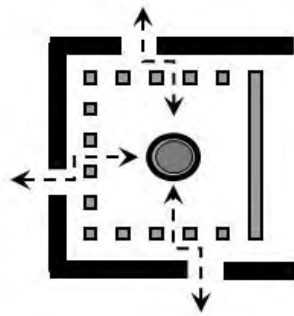

ภาพที่ ๔.๒๐ จากเส้นสายและองค์ประกอบทางศิลปะที่สื่อถึงพลังของชีวิต พลังทางจิตวิญญาณ

ความสงบสยบความเคลื่อนไหวเป็นสภาวะที่ปรากฏอยู่ในอาการทั้งหมดของการรับรู้ องค์ประกอบทางศิลปะ เป็นการกำหนดจากองค์ประกอบทางกายภาพ ผ่านการใช้การเคลื่อนไหวของ เส้น สีและมวลของวัสดุ และจากการจัดองค์ประกอบทางการรับรู้ เป็นสภาวะของการเร้าให้จิตตื่น และตั้งมั่นอยู่ในอุเบกขา อาการสงบเกิดจากการจัดองค์ประกอบทางศิลปะสถาปัตยกรรมให้มีลักษณะ เน้นความเป็นจุดศูนย์กลาง โดยที่จุดศูนย์กลางคือนิมิตหมายที่กำหนดให้เป็นพระประธานภายในวิหาร และพระเจดีย์ที่เป็นศูนย์กลางของมณฑล การใช้สัญลักษณ์ทางเรขาคณิตจากองค์ประกอบทาง สถาปัตยกรรม และเรขาคณิตในส่วนตกแต่ง รวมถึงการเคลื่อนไหวของเส้นสายในองค์ประกอบทาง โคงสร้างแห่งการรับรู้แกนนั่ง และจากองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะของการใช้ยอด แแหลม รวมถึงความราบเรียบด้วยลานทราย และความเป็นระเบียบของจังหวะแนวเสา รวมถึงความ สะอาดปลอดโปร่ง รมเย็น และความเคลื่อนไหวคือ เส้นสายของการเคลื่อนไหวอย่างมีชีวิตชีวาที่ใช้ เส้นสายอิสระตามธรรมชาติจากรูปร่างตามธรรมชาติและจากเส้นสายอิสระตามธรรมชาติและเส้นสาย

ที่เกิดจากร่องรอยงานฝีมือ ความวิจิตรบรรจง ละเมียดละไมในรายละเอียดการตกแต่งต่าง ๆ และการตกแต่งอย่างวิจิตร อากาของความเจิดจรัส และความสงบสยบความเคลื่อนไหวคือการสอดประสานกันขององค์ประกอบของความสงบและองค์ประกอบของความเคลื่อนไหว ความสงบเป็นกรอบโครงสร้างให้องค์ประกอบของการเคลื่อนไหวสอดประสานกลมกลืนอยู่ จากองค์ประกอบการมีลักษณะเคลื่อนไหวอย่างสงบ ระวัง เช่น เส้นจอมแหของพระเจดีย์ เส้นโค้งอ่อนของทรงหลังคาพระวิหาร เส้นสายในองค์ประกอบในงานจิตรกรรม ประติมากรรม อากาที่เกิดจากภาพสัญลักษณ์ที่มีเส้นสายที่สมบูรณ์ อิ่มเอิบ เบิกบาน องค์ประกอบของการจัดสมดุลของการออกแบบที่ใช้สมดุลแบบไม่สมมาตรแต่เกือบสมมาตร มีลักษณะเคลื่อนไหวอย่างสงบ ระวัง เช่น การจัดองค์ประกอบในผังมณฑล องค์ประกอบของรูปด้านหน้าเขตพุทธาวาส รูปด้านหน้าพระประธานภายในวิหาร เป็นการน้อมนำเข้าสู่สภาวะสู่จุดศูนย์กลาง

ภาพที่ ๔.๒๑ พลังเคลื่อนไหวแห่งชีวิต และความสงบสยบความเคลื่อนไหว

ในมิติของการนำเข้าสู่หลักการทางพุทธศาสนา ลักษณะของความงดงาม ความกลมกลืนในงานศิลปะทำให้จิตยังคงความสงบราบเรียบ เป็นอาการแห่งศีล การเร้าให้จิตตื่นและตั้งมั่น จากพลังความเคลื่อนไหวจากเส้นสายขององค์ประกอบ จากการใช้เห็นร่องรอยของงานฝีมือ ความหลากหลายอาการการเจิดจรัส ผ่องแผ้ว ความเมสียงมลังและความวิจิตรบรรจงและเชื่อมโยงไปสู่จุดศูนย์กลาง น้อมนำให้จิตอยู่ในความตื่นและตั้งมั่นอยู่กับแกนหลักและจุดศูนย์กลางนั้นคืออาการของสมาธิ จนถึง การรับรู้ถึงนิมิตอย่างแจ่มชัดขององค์พระประธานอันเป็นศูนย์กลางภายในวิหาร และพระเจดีย์ที่เป็นประธานในศูนย์กลางเขตพุทธาวาส เป็นการกำหนดนิมิตได้ประทับอยู่กับจิตให้สติได้ระลึกถึงนิมิตหมายแห่งชีวิตอันเป็นการน้อมนำให้เกิดปัญญา รวมถึงบรรยากาศและอาการขององค์ประกอบทั้งหมด ที่ให้ความรู้สึกถึงการเคลื่อนไหวอย่างสงบ ระวัง ด้วยความกลมกลืนแต่มีพลัง ซึ่งความสงบ ระวัง เสมือนอสิรภาพที่อยู่เหนือการเปลี่ยนแปลง และความบีบคั้นเป็นลักษณะที่สะท้อนสภาวะของความอุเบกขาอันเป็นผลของการเกิดขึ้นแห่งปัญญา

ภาพที่ ๔.๒๒ การเร้าสติ ด้วยนิมิตแห่งจิต จากบรรยากาศและความสลับบริเวณพื้นที่พระประธาน

410275437

ภาพที่ ๔.๒๓ ความงาม ความเบิกบานและพลังเคลื่อนไหวของชีวิต

บทที่ ๕

บทสรุป วัดโหล่หินหลวง พุทธสถาปัตยกรรมแห่งจิตวิญญาณ

๕.๑ ข้อสรุปของการศึกษา

การศึกษา จิตวิญญาณพุทธสถาปัตยกรรมวัดโหล่หินหลวง จ. ลำปาง นี้เกิดจากสาระสำคัญของเหตุที่มาคือ ท่าทีที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับงานสถาปัตยกรรม ที่เป็นสิ่งสะท้อนระบบคุณค่าและความหมายที่มนุษย์มีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม อันแสดงถึงสภาวะที่มนุษย์มีความเข้าใจในตนเองและสภาพแวดล้อม โดยที่สถาปัตยกรรมถูกสร้างมารองรับวิถีแห่งการดำรงอยู่และความเป็นไปของชีวิต ความหมายที่สถาปัตยกรรมมีต่อมนุษย์ผู้สร้างนั้นย่อมสอดคล้องกับทัศนคติที่มนุษย์มีต่อตนเองและโลก ซึ่งในทัศนะทางพุทธศาสนามีหลักการที่ชี้ว่าจุดศูนย์กลางของชีวิต คือ จิต และจิตเป็นผู้เห็นและรับรู้โลก โดยอาศัยกายหรือองค์ประกอบทางรูปธรรมร่วมกับองค์ประกอบทางนามธรรมต่าง ๆ สู่การพัฒนาชีวิตที่มีศูนย์กลางของการพัฒนาคือจิต ที่นำไปสู่การพัฒนาและจัดการการรับรู้โลกและสภาพแวดล้อม

การพัฒนาชีวิตคือการพัฒนาจิตตามหลักไตรสิกขา เป็นสิ่งที่นำไปสู่การเชื่อมโยงในลักษณะการเกี่ยวเนื่องกันของการเห็นอริยสัจ ๔ เป็นทั้งเหตุและผลของการเกิดความศรัทธาในพุทธศาสนา รวมไปถึงความงามจากการเห็นและเข้าถึงสภาวะของชีวิตที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสุนทรียศาสตร์ อันเป็นพื้นฐานค่านิยมทางความงามในวิถีพุทธ โดยประมวลแล้วจากการสังเคราะห์ลักษณะของเนื้อหาและหลักการทางพุทธศาสนา พบว่าลักษณะของระบบและกลไกทางพุทธศาสนานั้นมีลักษณะที่ซับซ้อน ละเอียดอ่อนและยึดโยงในลักษณะของสาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวพันซึ่งกันและกัน การศึกษานี้ได้พิจารณาปัจจัยแวดล้อมในลักษณะขององค์ประกอบที่วัดโหล่หินหลวงเชื่อมโยงถึง คือองค์ประกอบของชุมชน และของปัจจัยทางประวัติศาสตร์ของชุมชน รวมถึงกิจกรรมทางประเพณีที่ชาวบ้านในชุมชนซึ่งเป็นศรัทธาของวัด ปัจจัยการรับรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของวัด และปัจจัยการรับรู้รูปทรงและที่ว่างทางสถาปัตยกรรมของวัดอันประกอบด้วยารรับรู้พื้นที่และลำดับการรับรู้ ระบบการสื่อสารสัญลักษณ์ และสภาวะทางนามธรรม ซึ่งการวิเคราะห์รายละเอียดลักษณะของรูปทรงและที่ว่าง จากกรณีศึกษาวัดโหล่หินหลวง จ. ลำปาง ที่เป็นพื้นที่รองรับการพัฒนาชีวิตในมิติของจิตวิญญาณจากหลักการทางพุทธศาสนา สามารถประมวลสรุปเป็นหลักการดังต่อไปนี้

๑. ลักษณะแห่งนิมิตหมาย : การสร้างสิ่งที่เป็นนิมิตหมายของจิต คือการสร้างสิ่งที่มีความหมายต่อชีวิต สร้างเพื่อเป็นเครื่องหมายให้จิตได้ระลึก การระลึกทำให้เกิดสติ สติสามารถรู้เท่าทัน และสามารถจัดการกับสภาวะการต่าง ๆ ด้วยความถูกต้องเหมาะสม การกำหนดสิ่งที่ทำให้จิตระลึกถึงนั้นได้เตือนสติ จากนิมิตหมายนั้นเป็นเครื่องมือที่มีผลต่อจิตใจให้สามารถคงอยู่ต่อการเผชิญ

และเอาชนะอุปสรรคนั้นได้ เมื่ออุปสรรคที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของชีวิตคือความทุกข์ เจตีย์ และพระประธาน ในวิหารคือนิมิตหมายในการเตือนสติ ต่อการเผชิญและเอาชนะอุปสรรคที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของชีวิต นั่นคือ ความผันทุกข์ เป็นเครื่องนำทางให้ระลึกถึงสาระแห่งการดำรงอยู่หรือการกระทำการใด ๆ ให้ครองตนอยู่บนหนทางเพื่อบ่มไปสู่วิถีเป้าหมายของชีวิต

๒. ลักษณะแห่งมณฑล : การกำหนดพื้นที่ด้วยขอบเขตและลำดับการเข้าถึง คุณสมบัติของมณฑลขึ้นอยู่กับคุณลักษณะขององค์ประกอบของพื้นที่และขอบเขตที่นำไปสู่การสัมผัสและรับรู้ เป็นสิ่งที่กำหนดสภาวะของการดำรงอยู่ในมณฑลนั้น เป็นกำหนดระดับการสัมผัสรับรู้ทางกายภาพของพื้นที่ภายในมณฑลกับภายนอกมณฑลหรือระหว่างมณฑล จากกระบวนการของขั้นที่ ๕ องค์ประกอบต่าง ๆ ที่มนุษย์สามารถรับรู้ได้ จะเชื่อมโยงไปสู่จุดศูนย์กลางแห่งการรับรู้คือ จิต หลังจากนั้นก็มีกระบวนการตามเหตุและปัจจัยตามเงื่อนไขและโอกาสของการรับรู้ เกิดการเคลื่อนย้ายร่างกายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ จึงเป็นการเปลี่ยนสภาวะของการรับรู้ เป็นการเร้าสติให้เกิดกระบวนการรับรู้ สร้างพื้นที่แห่งการรับรู้ที่ผ่อนคลายเป็นระเบียบ และเชื่อมโยงกับนิมิต เป็นการน้อมนำศีล สมาธิ ปัญญา สื่อกับจิต ให้จิตได้รู้กายรู้ใจ

๓. ลักษณะแห่งการเชื่อมโยงกับทิศทั้ง ๖ : การประสานกันของทิศทั้ง ๖ กับองค์ประกอบของการรับนิมิตแห่งเจตีย์และพื้นที่ของมณฑล ให้เป็นพื้นที่แห่งการดำรงอยู่ที่ เชื่อมโยงกับธรรมชาติ และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ใช้พลังของธรรมชาติเป็นพลังของสถาปัตยกรรม เป็นการแสดงถึงความตระหนักรู้ว่าอยู่กับสภาพแวดล้อมแบบใด และใช้ชีวิตภายในสภาพแวดล้อมนั้นด้วยความแนบแน่น ระหว่างคน สถาปัตยกรรม ชุมชน สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และระเบียบวิถีแห่งการดำเนินชีวิต คือการประสานกันระหว่าง ธรรมชาติ มนุษย์ และหลักธรรม อย่างแนบแน่นจนเป็นสิ่งเดียวกัน

๔. ลักษณะแห่งสัญลักษณ์ : สัญลักษณ์ เรื่องราว เป็นสะพานทางปัญญาที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาความคิดและความเห็นที่ถูก สอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติที่ยึดโยงกับกระบวนการและหลักการทางพุทธศาสนา สื่อกับชีวิตที่ศักดิ์สิทธิ์ ส่งเสริมให้เข้าใจชีวิต และเป้าหมายที่มีคุณค่าและงดงามแห่งชีวิต

๕. ลักษณะแห่งเอกภาพและดุลยภาพแห่ง ความจริง ความดี และความงาม : เอกภาพของเป้าหมายและกระบวนการในการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่มุ่งเข้าสู่ความจริงของชีวิตที่อิสระ หลุดพ้นและเบิกบาน จากการตระหนักรู้ในตนเอง พึ่งพาตนเอง สมถะ ถ่อมตน มีความพอเพียงตามอัตภาพต่อการเกื้อกูลชีวิตตนเองและผู้อื่น รongรับการดำรงอยู่ของชีวิตอย่างน้อมนำเชื่อมโยงกันระหว่างกายกับจิต สะท้อนซึ่งกันและกันโลกภายนอกกับโลกภายในจากความสะอาด สว่าง และสงบ เอื้อให้ครองชีวิตอยู่บนวิถีทางอันประเสริฐแห่ง ศีล สมาธิ และปัญญา ที่ความงดงามและคุณค่าทางสุนทรียะ อยู่บนรสแห่งความศานติ เร้าต่อความสงบ ระวัง ด้วยพลังชีวิตที่เต็มเปี่ยม

คุณค่าและความหมายที่มนุษย์มีต่องานสถาปัตยกรรมภายใต้วัฒนธรรมทางพุทธศาสนา หมายถึงท่าทีที่มนุษย์มีต่อกระบวนการทางการสร้างสรรค์ และใช้สอยงานสถาปัตยกรรม เป็นสิ่งที่สะท้อนความปรารถนาของชีวิต ให้ชีวิตได้ดำรงอยู่ด้วยสภาวะจิตที่เป็นกุศล รองรับวิถีแห่งการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ระลึกรู้ว่าชีวิตดำรงอยู่ในสภาวะอย่างไร และรู้ว่าจะจัดการอย่างไรกับสภาวะเหล่านั้น ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เป็นสถาปัตยกรรมที่ให้พลังชีวิต สามารถใช้ชีวิตบนวิถีทางที่สอดคล้องกลมกลืนกับสภาวะทางธรรมชาติ สามารถพัฒนาให้จิตได้อยู่บนหนทางที่เข้าถึงความสงบเย็นและเข้าถึงสิ่งสูงสุดแห่งชีวิต และสามารถยกระดับจิตให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่เจริญขึ้นครองชีวิตอยู่บนความเบิกบานเป็นชีวิตที่เข้าถึงความศักดิ์สิทธิ์ ชีวิตที่สามารถครองตนอยู่บนหนทางแห่งมรรคคือการดำรงด้วยจิตที่มีความเจริญ การอยู่เช่นการดำรงอยู่ในวิหารอันศักดิ์สิทธิ์ คุณค่าและความหมายแห่งงานสถาปัตยกรรมภายใต้วิถีทางแห่งพุทธศาสนา คือการสร้างงานสถาปัตยกรรมที่รองรับการดำรงอยู่บนวิถีแห่งความศักดิ์สิทธิ์ เป็นวิถีที่มีเป้าหมายในการพัฒนาจิตใจไปสู่จุดหมายสูงสุดของชีวิต โดยสถาปัตยกรรมในฐานะของพื้นที่ที่ผสานระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีเป้าหมายเป็นวิถีทางเดียวกันกับความจริงของชีวิต ตามวิถีทางแห่งธรรมชาติอันเจริญงอกงาม เป็นสภาวะความศักดิ์สิทธิ์ในตนเอง สถาปัตยกรรมจึงมีความหมายเป็นดัง มหาวิหารอันศักดิ์สิทธิ์ ที่มีพลังในมิติทางจิตวิญญาณ สะท้อนความปรารถนาของชีวิตต่อคุณค่าสูงสุด และสภาวะการดำเนินหรือดำรงอยู่ของชีวิตอย่างบริบูรณ์ด้วยพละนามัยแห่งชีวิต อย่างมีสติ มีความเบิกบาน บนความ สะอาด สว่าง สงบ สอดประสานกลมกลืนกับสภาวะตามธรรมชาติ ที่รูปแบบอาจเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม ตามสภาวะการณ์รับรู้ร่วมสมัย แต่ยังคงรักษาแก่นสาระสำคัญ คุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับหลักการทางพุทธศาสนาจึงมีลักษณะจากรูปธรรมที่ยึดโยงกับนามธรรมที่มีเป้าหมายที่จิตใจและการพัฒนาจิตใจให้เจริญขึ้น โดยสามารถประมวลนัยยะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับงานสถาปัตยกรรมได้ดังนี้

สถาปัตยกรรมแห่งการตระหนักรู้ เป็นสิ่งที่แสดงถึงการเห็นและเข้าใจในคุณค่าและความหมายของชีวิต กับคุณค่าและความหมายของสิ่งที่มีคุณค่าต่อชีวิต เป็นสภาวะความเข้าใจในชีวิตรับรู้ถึงธรรมชาติ สรรพชีวิตในสภาพแวดล้อม จึงมีปฏิสัมพันธ์ต่อตนเองและสภาพแวดล้อมด้วยความเมตตา และการพยายามใช้ปัญญาหรือความจริงแห่งชีวิตในการนำทาง จากการเกิดความเชื่อมั่นต่อสิ่งที่เชื่อว่าสามารถพาชีวิตไปสู่เป้าหมายสูงสุด จากการพึ่งพาตนเอง การรู้เท่าทันตามความเป็นจริงบนวิถีที่เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ

สถาปัตยกรรมแห่งจิตตั้งมั่น เป็นสภาวะที่ให้อำนาจได้ครองสติ สัมปชัญญะ เพื่อให้ชีวิตได้ดำเนินไปบนวิถีทางแห่ง ศีล สมาธิ และปัญญา จนเกิดการพัฒนาการเห็นแจ้งในลักษณะสากลของสรรพสิ่งหรือไตรลักษณ์ และเข้าถึงสภาวะการณตระหนักรู้คุณค่าและความหมายแห่งชีวิต

410275437

CD :Thesis 5573801225 dissertation / rev: 19072562 00:24:17 / seq: 33

สถาปัตยกรรมแห่งการน้อมนำ ให้ดำเนินชีวิตไปสู่เป้าหมายสูงสุด จากการศึกษาที่พุทธศาสนานี้ มุ่งนำพาชีวิตให้เกิดการพัฒนาทางจิตวิญญาณ การกำหนดองค์ประกอบที่เป็นเหตุให้เกิดการพัฒนาจิต ให้จิตเกิดสติและสื่อสารจากจิตภายในโดยสภาวะแวดล้อมภายนอก ความสะอาด สว่าง สงบ ที่เป็นสิ่ง น้อมนำชีวิตเข้าสู่วิถีทางแห่งการพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

จากบทบาทของวัดไหล่หินหลวงต่อผู้คนและชุมชนและคุณสมบัติทางสถาปัตยกรรมที่กล่าว ไปแล้วข้างต้น ทำให้รับรู้ถึงภารกิจที่สถาปัตยกรรมแห่งนี้ได้รับภาระไว้ ซึ่งทำให้เห็นถึงลักษณะที่เป็น กลไกแบบองค์รวม กลไกที่สถาปัตยกรรมแห่งนี้ทำประโยชน์ในการเป็นสถานที่ใช้สอย ให้พระสงฆ์ได้ เรียนรู้ ปฏิบัติ และเข้าถึงหลักธรรม เป็นสถานที่ให้พระสงฆ์กับฆราวาสมาประกอบพิธีกรรมในการเข้าสู่พระพุทธรูป และสถานที่ให้ระลึกถึงองค์ประกอบแห่งสถาบันทางพระพุทธศาสนา และสื่อถึง เนื้อหา ทางพระพุทธศาสนาและหลักธรรม สิ่งที่สะท้อนความสำเร็จของภารกิจเหล่านี้ จึงสะท้อน ออกมาที่ทุกหน่วยขององค์รวมทั้งในภาพรวมในสังคม ที่สังคมให้ความสำคัญเชิดชูสถานที่แห่งนี้ใน ฐานะที่เป็นหนึ่งเดียวกันกับหลักที่พึงสูงสุดทางจิตวิญญาณ เกิดเป็นวัฒนธรรมที่อยู่กันภายใต้ความ สงบสุข รมเย็นของชีวิต พึ่งพาตนเองในการอยู่และจัดการกับสภาพแวดล้อมได้อย่างสมดุลภายใต้ กาลเวลาที่เปลี่ยนไป ดังเช่นชุมชนบ้านไหล่หินแห่งนี้ที่เป็นอยู่ สถานที่แห่งนี้จึงเป็น สบายะ ที่ เหมาะสม เกื้อกูลกัน ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย

ในทางความงามและสุนทรียะทางสถาปัตยกรรม สถานที่แห่งนี้ได้สะท้อนถึงระดับพุทธิ ปัญญาอันลึกซึ้ง ที่น้อมนำให้คนให้เข้าใจในหลักธรรม มุ่งเข้าสู่สภาวะทางพระพุทธศาสนา เข้าสู่แก่น ทางพระพุทธศาสนา ที่รับรู้ได้ถึงความพอเหมาะพอดี ความสมดุลอันเป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ ในการดึง สภาวะของมนุษย์ สถาปัตยกรรม สิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติ โลกและจักรวาล เข้าเป็นหนึ่งเดียวกัน เป็นพลังงานทางสถาปัตยกรรมที่สร้างพลวัตในการรับรู้และเข้าใจในความเป็นมนุษย์จากรุ่นสู่รุ่น ที่มี ต่อโลกภายในจิตใจและโลกภายนอก เป็นวัฏจักรที่รักษาสภาวะแห่งธรรมชาติ สภาวะแห่งองค์ธรรม ที่ ทั้งหมดเหล่านี้มันทำให้ผู้คน คนในชุมชน และผู้มาพบเห็น ย่อมตระหนัก เห็นคุณค่า ศรัทธา และหวง แห่น พยายามรักษาให้คงคุณค่าสืบไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การศึกษาวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีลักษณะเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อนำไปสู่การแสดงให้เห็นคุณค่าและความหมาย และแนวทางการทำความเข้าใจงานสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้ วิถีทางวัฒนธรรมที่มีพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลาง ซึ่งกระบวนการศึกษาและข้อสรุป สาระสำคัญของการศึกษาคือการเข้าใจการรับรู้และกระบวนการทางจิตของมนุษย์ตามหลักการทางพุทธศาสนา ที่ นำไปสู่การอธิบายสิ่งที่เป็นมิติทางนามธรรมและสามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงหลักการทางพุทธศาสนาได้

อย่างเหมาะสม ที่แม้ว่าเนื้อหาในส่วนสาระสำคัญจะปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก แต่ยังคงจำเป็นต้องมีการคัดเพี้ยนและตีความเพื่อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในศาสตร์วิชาทางสถาปัตยกรรม สิ่งที่สามารถช่วยให้การศึกษาในลักษณะนี้มีความชัดเจนและสามารถสร้างเป็นฐานที่ต่อยอดขึ้นไปได้ คือ การรวบรวมและศึกษาวิเคราะห์งานเขียน คำสอน หรือคำอธิบายของพระผู้สอน ศาสนาจารย์หรือผู้ที่เชี่ยวชาญด้านการฝึกปฏิบัติจิตตามหลักการทางพุทธศาสนา ทั้งจากคำสอนของฝ่ายมหายานและการศึกษาพุทธศาสนาในฝั่งของวัฒนธรรมตะวันตก ทั้งการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการจากสถาบันการศึกษาทางด้านปรัชญาพุทธศาสนา เพื่อสามารถทำความเข้าใจพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงกับการสัมผัสรู้ การรับรู้และความเข้าใจร่วมสมัย และตรวจสอบจากหลักการในเนื้อหาของพระไตรปิฎกรวมทั้ง การเข้าถึงสภาวะทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเข้าถึงการรับรู้สภาวะปรากฏการณ์ทางจิตที่ผู้ศึกษาจำเป็นต้องมีพื้นฐานในส่วนของการเข้าใจสภาวะทางพุทธศาสนาในส่วนที่สำคัญอย่างถูกต้อง ซึ่งจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์แนวทางในการปฏิบัติอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างความเข้าใจและเข้าถึงการเรียนรู้ด้านการฝึกปฏิบัติอย่างเพียงพอต่อการนำไปเชื่อมโยงในมิติที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรม

ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์จากการศึกษานี้คือ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางการศึกษาทำความเข้าใจทั้งในงานสถาปัตยกรรมประเภทเดียวกัน คือสถาปัตยกรรมที่รองรับสถาบันทางพุทธศาสนา หรือในศาสนาอื่น ๆ เพื่อสามารถเข้าใจความเป็นมนุษย์ในระดับจิตวิญญาณ รวมถึงสถาปัตยกรรมประเภทอื่น ๆ ที่จะทำให้เข้าใจคุณค่าและความหมายของงานสถาปัตยกรรมจากท่าทีที่ทำให้เกิดการรับรู้ ตามหลักการทางพุทธศาสนา เพื่อขยายความเข้าใจ หรือขยายภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับรากฐานทางวัฒนธรรม และยังสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางปรับปรุงพัฒนาหรือต่อยอดโดยในส่วนของงานประยุกต์ใช้นั้น เชื่อว่าสาระของการวิเคราะห์ ข้อค้นพบและข้อสรุปจากการศึกษานี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งอาคารทางพุทธศาสนา ที่สามารถนำไปใช้ทั้งเป็นแนวคิดในการปรับปรุง พัฒนาหรือสร้างสรรค์ งานพุทธสถาปัตยกรรมร่วมสมัย รวมถึงงานสถาปัตยกรรมหรือการสร้างสรรค์ผลงานประเภทอื่น ๆ ที่ทั้งเป็นการสืบทอดพุทธศาสนา สืบสานวัฒนธรรม และจะยังประโยชน์ต่อชีวิต ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยการให้ความสำคัญกับหลักการ แต่รูปแบบอาจเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของการรับรู้หรือสัมผัสของสังคมร่วมสมัย

410275437

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๙.
- ชุตินา เวทการและคนอื่นๆ. รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษา ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ถึง ๖ จากผลการศึกษาโบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง. ลำปาง: สถาบันราชภัฏลำปาง, ๒๕๔๑.
- . รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษาเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน. ลำปาง: สถาบันราชภัฏลำปาง, ๒๕๔๕.
- โชติ กัลยาณมิตร. รูปสัญลักษณ์ทางวัตถุในพุทธศาสนา. วารสาร มหาวิทยาลัยศิลปากร ๓,๑ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๒๒) (๒๕๒๑): ๑-๑๕.
- ทอง อนามโย พระอธิการและคนอื่นๆ. รายงานโครงการการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน : องค์ความรู้เรื่องวัดไหล่หิน. ลำปาง: : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,, ๒๕๔๓.
- ปรีดา เฉลิมเผ่าและคนอื่นๆ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ระยะที่ ๒ ปีที่ ๑ วิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดไหล่หินหลวง จังหวัดลำปาง. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๙.
- พระเทพเวที (ประยูตย์ ปยุตโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับขยาย. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรม ฉบับเดิม. Edited by ๒๕ นนทบุรี: โรงพิมพ์พิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๔๔.
- พระอธิการทอง อนามโยและคนอื่นๆ. รายงานโครงการการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถานที่วัดไหล่หิน องค์ความรู้เรื่องวัดไหล่หิน. ลำปาง: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓.
- พุทธทาสภิกขุ. พจนานุกรมธรรมฉบับพุทธทาส. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๔.
- . สารนิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย ศิลปะและสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณ. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐.
- . สารนิพนธ์พุทธทาสภิกขุ ว่าด้วย ศิลปะและสุนทรียภาพทางจิตวิญญาณ. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๐.
- เพียงกานต์ นามวงศ์. การศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการนันทนาการและ

- การท่องเที่ยว คณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ๒๕๕๒.
- ไพศาล วิสาโร พระ. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๕๖.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย อังคุดตริณิกาย ทสก-เอกาทสกนิบาตปัจจัย เล่ม : ๒๔. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.
- ศิริชัย นฤมิตรเรขการ. "รายงานการจัดประชุมโครงการถวายความรู้แก่พระสงฆ์ในเขตจังหวัดเชียงใหม่." ๓๘. เชียงใหม่: โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๐.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์. Edited by ๓๑ นครปฐม: มูลนิธิ ป.อ.ปยุตโต เพื่อเชิดชูธรรม, ๒๕๖๑.
- สมภาร พรหมทา. "การเจียรนัยพุทธปรัชญา." ๒๕๕๗.
- . รากเหง้าเราคือทุกข์. วารสาร ปัญญา เล่มที่ ๑ (๒๕๕๓): ๑๐๗-๑๘.
- สามารถ สุขุประการ. อิทธิพลของจิตที่มีต่อวัตถุในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วารสารพุทธศาสนศึกษา ๒๕-๒, no. พฤษภาคม - สิงหาคม (๒๕๖๑).
- สิทธิ์ บุตรอินทร์. ปรัชญาสิ่งแวดล้อม. วารสารราชบัณฑิตยสถาน ๓๗ ฉบับที่ ๓ (๒๕๕๕).
- สุวรรณ สดาอานันท์. ศรัทธากับปัญญา บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒ ed. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- เอกมันต์ แก้วทองสอน. ความงาม สุนทรียศาสตร์ในพุทธปรัชญาเถรวาท. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, no. กรกฎาคม สิงหาคม (๒๕๕๕): ๑๗๙-๘๐.
- เอเดรียน สอนอดกราส. สัญลักษณ์แห่งพระสอุป. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิซิกการ, ๒๕๔๑.

410275437

CD IThesis 5573801225 dissertation / recv: 19072562 00:24:17 / seq: 33

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ธีรยุทธ อินทจักร์
วัน เดือน ปี เกิด	28 พฤษภาคม 2518
สถานที่เกิด	พะเยา
วุฒิการศึกษา	จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	13/2 หมู่ 10 ถ.สุเทพ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200

410275437

CU Theses 5573801225 dissertation / recv: 19072562 00:24:17 / seq: 33